

Poikkeuksellista diplomatiaa

Lähettiläs Aaro Pakaslahti Vichyn Ranskassa 1943–1944

Pro gradu -tutkielma

Jukka Lahe

7.5.2019

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Filosofian, historian, kulttuurin

ja taiteiden tutkimuksen laitos

Yleinen historia

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Jukka Lahe			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Poikkeuksellista diplomatiaa - Lähettiläs Aaro Pakaslahti Vichyn Ranskassa 1943–1944			
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year 5/2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 79
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tämä tutkielma käsittelee Suomen Ranskan-lähettiläs Aaro Pakaslahden toimintaa Vichyn Ranskassa vuosina 1943–44. Pakaslahti joutui toimimaan Suomen lähettiläänä poikkeusolosuhteissa. Yhtäältä hän työskenteli maassa, joka oli miehitetty, toisaalta hänen asemapaikkanaan toimi Vichyn hallintokaupunki, jossa toimi Natsi-Saksan kanssa yhteistyötä tekevä Vichyn hallitus marsalkka Philippe Pétainin johdolla. Vichyn hallituksen asema oli varsinkin vuosina 1943–44 enää varsin muodollinen ja sillä ei ollut todellista omaa vaikutusvaltaa. Pakaslahti ja hänen diplomaattikollegansa joutuivatkin edustamaan maataan eräänlaisen nukkehallituksen luokse lähetettyinä. Samaan aikaan sodan uhka leijui Ranskan yllä liittoutuneiden valmistellessa mairinnousua maan pohjoisosissa ja Ranskan vastarintaliikkeen kiihdyttyä taistelutoimiaan maan sisällä. Nämä seikat tekivät klassisen diplomatian hoidosta poikkeuksellisen epävarmaa, mutta samalla diplomatia mahdollisti myös selviytymisen poliittisessa myllerryksessä.</p> <p>Tutkielman lähdeaineistona toimii Pakaslahden myöhemmin vuosinaan laatima käsikirjoitus, jossa hän käy läpi aikaansa Vichyssä. Tämän tukena on käytetty Pakaslahden ulkoministeriölle Vichystä lähettämiä raportteja sekä kirjeenvaihtoa ulkoministeriön virkamiesten kanssa. Lähteistä käy ilmi, millaista diplomaatin arkielämä oli Vichyssä, mutta myös, millaista tietoa Ranskan sisä- ja ulkopoliitikasta sekä sotatilanteesta Länsi-Euroopassa Pakaslahti välitti Suomen ulkoministeriölle. Vaikka raporttien melko poliittinen luonne hieman erottaa niitä Pakaslahden omista arjen muistelmista, kaiken kaikkiaan lähteet tukevat toisiaan ja auttavat hahmottamaan, miten politiikka heijastui myös arkielämään Vichyn Ranskassa. Toisaalta tutkimuksessa otetaan myös esille lähdeaineiston eroja ja tehdään siitä tulkintaa. Lähteiden perusteella tavoitteena on saada kokonaiskäsitys siitä, millaista Aaro Pakaslahden oli toimia diplomaattina Vichyssä ja miten Vichyn Ranskan poliittinen tilanne sekä maailmansota heijastuivat hänen työhönsä. Tutkimuksen kysymyksenasettelulla perehdytään siihen, mitä lähteet pitivät sisällään ja mistä sisältö mahdollisesti kertoo.</p> <p>Tutkimuksen lähdeaineistosta käy ilmi, että diplomatialla oli hyvin joustava luonne Vichyssä. Aaro Pakaslahden esimerkistä voi päätellä, että yhtäältä diplomaatit toimivat kuin aina ennenkin pitämällä yhteyksiä kollegoihinsa ja asemapaikkansa virkamiehiin sekä osallistuen Vichyn diplomaattiseen seurapiirielämään. Toisaalta diplomaattien liikkumiseen kohdistui rajoituksia silloin kun yleinen turvallisuustilanne oli uhattu, ja Pakaslahti sai kokea, ettei diplomaattinen koskemattomuuskaan estänyt diplomaatteja joutumasta arvaamattomiin tilanteisiin. Sota-ajan diplomatia oli siis yhtäältä jatkumoa vanhoista perinteistä, joista kiinnipitämällä pyrittiin selviytymään epävarmoissa olosuhteissa, toisaalta diplomaatit joutuivat usein toimimaan oman vaistonsa varassa. Pakaslahdella oli terävä tilannetaju, joka osaltaan auttoi häntä selviytymään silloinkin, kun tietoja tilanteen kehityksestä oli vaikeaa saada.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Aaro Pakaslahti, Harri Holma, lähettiläs, lähetystö, diplomaatti, Vichy, Ranska, Saksa, diplomatia, diplomaattikunta, sota, ulkopoliittikka, ulkoministeriö			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuksen taustaa	1
1.2. Tavoitteet ja tutkimuskysymykset	2
1.3. Rakenne ja metodi	3
1.4. Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	4
2. Tie kohti Vichyä.....	7
2.1. Yliopistosta ulkoministeriöön.....	7
2.2. Suomen edustus Vichyn Ranskassa.....	12
2.3. Harri Holman työnjatkaja	18
3. Miehitetyssä maassa	22
3.1. ”Sota oli ‘kaukana’	22
3.2. Tilanteen seuraamista	27
3.3. Pakaslahti diplomaattina.....	34
4. Vichyn kohtalonhetket	43
4.1. Kuohunta pinnan alla.....	43
4.2. Elokuun draama	54
4.3. Muuttunut jatkuvuus?	65
5. Johtopäätökset	71
6. Lähdeluettelo	76

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen taustaa

Viime aikoina on julkaistu paljon tutkimuksia Suomen diplomatian historiasta. Erityisesti ulkoministeriön taholta on noussut kiinnostus tallentaa oman historiansa tapahtumia jälkipolville, samalla kun itsenäisen Suomen diplomaattinen toiminta on saavuttanut vuosisadan iän. Muun muassa tutkija Jussi Pekkarinen on julkaissut viime vuosina useita Suomen ulkomailla olevien edustustojen historioita, ja työ jatkuu myös tulevana vuosina. Pääpaino tutkimuksessa on ollut laajojen yleisteosten laatiminen, joissa käsitellään varsin laajasti Suomen suurlähetystöjen historiallisia vaiheita, perustuen osittain paitsi ministeriön hallussa oleviin raportteihin, myös jonkin verran entisten diplomaattien kirjeenvaihtoon ja muistelmiin.

Kiinnostuttuani Suomen ja Ranskan välisten suhteiden historiasta, mielenkiintoni kohdistui pian juuri entisten suomalaisdiplomaattien toimintaan. Lähettiläs Harri Holma teki varsin pitkän ja ansiokkaan uran ulkoministeriön palveluksessa 1920–40-luvuilla, ja hänen pitkäaikaisimmaksi palveluspaikakseen ulkomailla muodostui juuri Ranska. Pitkälti toistakymmentä vuotta käsittänyt lähettilään pesti ja toiminta Pariisissa ja myöhemmin Vichyssä onkin muodostunut keskeiseksi tarkastelun kohteeksi Suomen diplomatian historiassa sekä erityisesti Suomen ja Ranskan välisten suhteiden tutkimuksessa. Holman työtä Ranskassa on käytetty lähteenä monissa tutkimuksissa ja tieteellisissä julkaisuissa aiheeseen liittyen.¹

Lähettiläs Holman suuri merkitys on kuitenkin jokseenkin jättänyt varjoonsa hänen seuraajansa, Aaro Pakaslahden työn Suomen ja Ranskan suhteiden hoidossa vaikeina aikoina toisen maailmansodan ratkaisunhetkinä. Aaro Pakaslahti toimi virassaan vain noin puolitoista vuotta, vuosina 1943–44, mutta hänen tuolta ajalta jälkeen jättämänsä muistiinpanot sekä raportointi ulkoministeriölle tarjoavat hyvin mielenkiintoisen näkökulman paitsi Suomen lähettilään toimintaan Vichyn Ranskassa, myös maailmansodan kehitykseen Ranskan näkökulmasta. Pakaslahden muistelmia on tutkittu jonkin verran, lähinnä osana Louis Clercin kirjoittamaa Suomen Pariisin-lähetystön historiikkaa sekä Suomalainen diplomaatti - teoksessa. Markku Reimaa on viimeisimmässä teoksessaan ”Kekkosen kuiskaaja” kuvannut Aaro Pakaslahden elämää Vichyn Ranskassa niin ikään samojen muistiinpanojen pohjalta.

¹ Ks. Clerc 2016.

Kyseisen kirjan pääpaino on kuitenkin selkeästi Pakaslahden toiminnassa Suomessa, ja Reimaa esittää Vichyn lähettiläsajan melko lyhyesti eräänlaisena harmaana välivaiheena Pakaslahden diplomaattisella uralla. Aaro Pakaslahden lähettiläsajasta Vichyssä ei siis sellaisenaan ole vielä tehty itsenäistä tutkimusta. Kirsi Houry on laatinut vuonna 2006 opinnäytetyön Harri Holman kaudesta Suomen Vichyn Ranskan lähettiläänä vuosina 1940–43, mikä itsessään on myös varsin kiitettävä osallistuminen Suomen ja Ranskan suhteiden vähemmän tutkittuun puoleen. Kuitenkin koko sota-aikakauden kannalta Aaro Pakaslahden kausi lähettiläänä muodostaa paitsi tärkeän jatkumon, myös keskeisen osan, jota ilman Suomen edustus Ranskassa vuosina 1940–44 ei asetu kokonaisvaltaiseen tarkasteluun. Siksi tämä tutkimus pyrkii täydentämään käsitystä Suomen edustuksesta Ranskassa toisen maailmansodan aikana.

Lähtökohtana ei niinkään ole laatia selostusta Suomen ja Ranskan poliittisista suhteista vuosina 1943–44 tai Vichyn Ranskasta, kuin tuoda esille lähettiläs Pakaslahden omakohtaista huomiointia Ranskan tapahtumista sekä pohtia sen avulla diplomatian muotoja sota-aikana. Maiden välisten suhteiden tutkimus vaatii paljon kokonaisvaltaisempaa työtä ja lähdeaineistoa kuin tässä työssä on tarkoitus, joten jätän tämän puolen suosiolla tulevien tutkijoiden analysoitavaksi. Suomen ja Ranskan välisten suhteiden historiaa on kylläkin viime vuosina nostettu enemmän esille, muuan muassa tutkimalla Suomea Ranskan maailmansotien välisessä ulkopolitiikassa sekä Suomen ja Ranskan suhteita talvisodan aikana. Myös Suomen ja Ranskan kulttuurisuhteista on tehty tutkimusta.² Vaikka tämä tutkimustyö luo pohjaa omalle työlleni, haluan kuitenkin keskittyä juuri diplomatian näkökulmaan yhtenä osana laajempaa valtioiden välistä suhdekenttää.

1.2. Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Kuten jo edellä on todettu, tutkimuksen tavoitteena on täydentää kuvaa Suomen edustuksesta Ranskassa toisen maailmansodan aikana. Lisäksi tämä tutkimus pyrkii selventämään Aaro Pakaslahden esimerkin avulla sitä, miten diplomatia ja sen ilmenemismuodot käytännössä näkyivät ja toimivat poliittisesti epävakaaassa ympäristössä. Tämä kysymys on mielenkiintoinen siitäkin syystä, että klassisessa poliittisessa ajattelussa sodan on mielletty alkavan siitä, missä diplomatia epäonnistuu. Kuitenkin diplomatia näkyi sota-aikanakin: diplomaatit vaikuttivat usein siihen, mitä taistelukenttien kulsseissa tapahtui, ja usein

² Ks. Clerc 2011, Seppälä 2014, Tala 2012.

ennakoivat poliittisen tilanteen kehitystä seuraamalla aktiivisesti tapahtumia. Tietysti kaiken tämän ehtona oli, että valtiot edelleen pitivät yllä keskinäisiä suhteita ja lähettivät omia diplomaattejaan hallitustensa luo. Koko sodan ajan Suomella ja Ranskalla oli keskinäinen diplomaattinen edustus, joka mahdollisti Suomelle tiiviimmän sota-ajan tilanteen seuraamisen.

Koska tutkimus etenee diplomatian näkökulmasta, on luontevaa pyrkiä selvittämään sitä, miten lähettiläät, tässä tapauksessa Aaro Pakaslahti, onnistuivat toimimaan maidensa edustajina poikkeuksellisissa olosuhteissa. Tutkimuksen keskeisiksi kysymyksiksi muodostuvat, miten lähettiläs Pakaslahti muiden kollegoidensa ohella selvisi työstään ja mitkä asiat häntä puhuttivat? Miten hän suhtautui asemapaikkansa poliittiseen tilanteeseen? Millaisista asioista hän raportoi Suomeen ja miten viralliset raportit ja Pakaslahden omat muistiinpanot Vichystä suhteutuvat toisiinsa? Tässä yhteydessä on syytä pohtia myös diplomatian yleisempiä jatkumia ja murroksia, joiden vaikutuspiirissä diplomaatit sotavuosina työnsä hoitivat. Pakaslahden muistiinpanoista teen johtopäätöksiä, millaista diplomatia ja varsinkin Suomen edustautuminen oli Vichyn Ranskassa. On syytä todeta, että kysymys maiden diplomaattisesta edustautumisesta ei ollut sotavuosien Ranskassa mikään itsestäänselvyys; olihan puolet maasta miehitetty ja Pakaslahden aikana miehittäjän ote vain tiukentui, antaen ranskalaisille poliitikoille itselleen hyvin vähän liikkumatilaa.

1.3. Rakenne ja metodi

Tutkimuksen runko muodostuu Pakaslahden toiminnasta Vichyssä kesäkuusta 1943 elokuuhun 1944. Ajallinen rajausta asetetaan Vichyn hallinnon loppuvaiheisiin. Pakaslahti toimi lähettilään virassaan aina lokakuuhun 1944 asti, mutta koska tässä tutkimuksessa huomio keskittyy diplomaattiseen toimintaan Vichyn hallituksen yhteydessä, viimeiset pari kuukautta Ranskassa on jätetty tietoisesti pois ajallisesta rajauksesta. Itse Vichyn hallinto kaatui jo elokuussa, ja silloin Pakaslahti saavutti lähettiläskautensa lakipisteen. Jotta Aaro Pakaslahden toimintaa Vichyssä voisi paremmin ymmärtää, aloitan tutkimuksen taustoittamalla, millainen henkilö hän oli opiskeluvuosinaan, ja käymällä läpi hänen siihenastista uraansa Suomen ulkoministeriön virkamiehenä. Esittelen jonkin verran myös Vichyn ulkopoliittista tilannetta ja sen kehitystä kesään 1943 asti, josta Suomen uutena lähettiläänä Pakaslahti joutui osalliseksi. Tässä kohtaa viitataan samalla myös melko kattavasti lähettiläs Harri Holman aiempaan työhön lähetystön johdossa.

Käsittelyluvuissa avaan ensin lähdemateriaalin pohjalta lähettilään arkea ja analysoin sitä suhteessa yleispoliittiseen tilanteeseen sekä myöhemmin myös osana diplomaattisia käytäntöjä. Vichyn poliittinen tilanne ilmenee selkeimmin Pakaslahden raporteista ulkoministeriölle, ja olen käyttänyt niitä tukena Pakaslahden omille muistiinpanoille. Tutkimus etenee pääasiassa kronologisesti: luvussa kolme käyn läpi vuoden 1943 tapahtumia ja luvussa neljä vuoden 1944. Kummankin käsittelyluvun loppuun olen laatinut enemmän temaattisen luonteen omaavan päätösosan, jossa aikaisemman lähdeanalyysin perusteella pohdin Pakaslahden toiminnan suhdetta diplomatiaan ja sen luonteeseen. Tässä kohtaa analysoin myös sitä, millaisena diplomatia itsessään näyttäytyi sota-ajan Vichyssä. Merkittävän osan saa myös Pakaslahden oman aseman pohdinta Saksan ja Ranskan välissä.

Tutkimuksessa korostuu erilaisten lähteiden vertailu ja se, mikä niissä on yhteistä ja mikä niitä erottaa. Lähestymistapa on pääasiassa poliittis-historiallinen, mutta diplomatian kirjavan luonteen johdosta, lähdeanalyysissa ja tulkinnassa joutuu ottamaan huomioon myös aatehistoriallisen näkökulman. On keskeistä ymmärtää diplomatian olevan muutakin kuin politiikan yksi työkalu, ja tässä tutkimuksessa haluan korostaa nimenomaan diplomatiaa itsenäisenä instituutiona, johon linkittyy poliittisen välinearvon lisäksi myös omat, vuosisatojen aikana vakiintuneet toimintatavat. Se, miten nämä toimintatavat ilmenevät alati kehittyvässä, epävarmassa poliittisessä ympäristössä, on tutkimuksen ymmärtämisen kannalta keskeistä.

1.4. Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Pääasiallisena lähteenä tutkimuksessa toimivat Aaro Pakaslahden raportit Vichystä ja erityisesti hänen julkaisematon käsikirjoituksensa lähettiläsajaltaan. Molempia lähteitä säilytetään Urho Kekkosen arkistossa. Tutkimuksessa käytetyt raportit ovat lähettilään omia kappaleita. Raporteissa tuodaan esille pääasiassa Vichyn Ranskan sisä- ja ulkopolitiikkaa, Ranskan sisäistä tilannetta ja sotatilanteen kehitystä Euroopassa diplomaattisiin lähteisiin perustuen. Tutkimuksessa nämä raportit eivät muodosta tutkimuskysymysten tai -tavoitteiden kannalta keskeisintä aineistoa, vaan käytän sitä lähinnä taustoituksena ja syventävänä tekijänä. Sen sijaan Pakaslahden laatima käsikirjoitus ”Diplomaattielämää sodan aikana”, jonka hän julkaisuaikaeissa laati, toimii tärkeänä lähteenä sille, millaista diplomaatin arkielämä todella oli Ranskassa 1943–44. Vaikka Pakaslahti itse kutsui aineistoaan muistiinpanoiksi, viittaa niihin tässä tutkimuksessa kuitenkin muistelmina lähettiläsajalta. Tiedossani ei ole,

milloin Pakaslahti tarkalleen ottaen muistelmiaan kirjoitti puhtaaksi julkaisutarkoituksessa, mutta oletettavaa on, että tämä tapahtui joskus sota-ajan jälkeen, mahdollisesti 1950-luvulla, kun hän oli eläkkeellä. Muistelmien luonnokset perustuvat todennäköisesti Pakaslahden Vichyssä kirjoittamiin muistiinpanoihin.

Edellä mainittujen lähteiden lisäksi käytän lähteenä jonkin verran Pakaslahden henkilökohtaista kirjeenvaihtoa, sikäli kuin se on tutkimuksen kannalta relevanttia. Myös lehdistöaineistoa esiintyy tutkimuksessa jonkin verran: lähinnä Helsingin Sanomien ja Suomen Kuvalehden uutisia Pakaslahteen ja Vichyyn liittyen. On kuitenkin todettava, ettei viimeksi mainittu lähdeaineisto muodostu kovinkaan merkittäväksi, sillä maininnat Pakaslahdesta ja Vichystä ovat siellä melko suppeita.

Keskeisenä tutkimuskirjallisuutena mainittakoon Arto Mansalan ja Juhani Suomen toimittama ”Suomalainen diplomaatti”- teos, josta käytän Pekka Lähteenkorvan kirjoittamaa lukua Aaro Pakaslahdesta, Jukka Nevakiven ”Ulkoasiainministeriön historia”, Markku Reimaan ”Kekkosen kuiskaaja”, sekä Louis Clercin ”Suomen Pariisin-suurlähetystön historia”. Lähteenkorva esittelee luvussaan Pakaslahden elämänvaiheita yliopistosta ulkoministeriön palvelukseen, Vichyn lähettiläsvuosista ennenaikaiselle eläkkeelle joutumiseen sekä paluuseen diplomaatintyöhön 1950-luvulla. Lähteenkorvan kirjoituksesta suurin hyöty tälle tutkimukselle muodostuu Pakaslahden opiskeluvuosien ja uran alkuvaiheiden tapahtumista. Markku Reimaan teos pureutuu niin ikään Pakaslahden nuoruusvuosiin ja työuraan ulkoministeriössä, mutta paljon perusteellisemmin. Kyseisen teoksen avulla olen voinut syventää tietojani näistä vaiheista, ja se on ollut tärkeä apu Pakaslahden Vichyn vuosien taustoittamisessa, varsinkin mitä tulee tämän uraan ulkoministeriössä ennen siirtoa Ranskaan. Jukka Nevakiven Ulkoasiainministeriön historian ensimmäinen osa on auttanut hahmottamaan, millaisessa työympäristössä Pakaslahti työskenteli 1930-luvulla ja miten se häneen vaikutti. Mitä tulee itse Suomen edustukseen Ranskassa 1943–44 ja sitä edeltävänä aikana, Louis Clercin lähetystöhistoriikki ”Place de Finlande” on niin ikään tarkentanut käsitystäni siitä, millaisissa olosuhteissa Suomen lähettiläs Aaro Pakaslahti ja hänen edeltäjänsä työskentelivät.

Aarne Wuorimaan teos ”Mitä on diplomatia?” on muodostunut tärkeäksi lähteeksi, sillä sen avulla Pakaslahden jättämä oma lähdeaineisto linkittyy osaksi diplomatian toimintamuotoja. Wuorimaa työskenteli Pakaslahden kanssa samanaikaisesti ulkoasiainhallinnossa, ja hänen kirjassaan esittelemänsä näkemykset voidaan tämän vuoksi suhteuttaa myös siihen työhön,

jota Pakaslahti Vichyssä teki. Erityisesti Wuorimaan kuvailu lähettilään työskentelystä on ollut varsin hyödyllinen apu tälle tutkimukselle. 20 vuotta Wuorimaan teoksen jälkeen, vuonna 1969, Juhani Paasivirta ja Juhani Mylly toimittivat Turun yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisun ”Suomalaiset ja diplomaattiura”, josta käyttäen Wuorimaan teoksen tukena Juhani Paasivirran lyhyttä kuvailua diplomaatinurasta. Paasivirran esittämät huomiot osoittautuivat niin ikään hyvin osuviksi pohdittaessa Aaro Pakaslahtea diplomaattina.

Hyvin tärkeä apu tutkimustyölle ovat niin ikään olleet kaksi opinnäytetyötä: Hannu Aarnion pro gradu -tutkimus Vichyn hallituksen kansainvälispoliittisesta asemasta sekä Kirsi Houryn pro gradu -tutkimus Harri Holmasta Suomen Vichyn-lähettiläänä. Aarnion tiivis esitys Vichyn suhteista eri ulkovaltoihin on auttanut hahmottamaan sitä poliittista ympäristöä, jossa Aaro Pakaslahti ja hänen edeltäjänsä toimivat, ja sitä vasten on voinut myös rinnastaa Pakaslahden omat havainnot. Tämä senkin vuoksi, ettei Aarnio käyttänyt työssään lähteinä Pakaslahden raportteja. Kirsi Houryn Holma-tutkimuksesta on ollut hyötyä niin ikään Vichyn toimintaympäristön hahmottamisessa ennen Pakaslahden siirtymistä Ranskaan. Erityisen mielenkiintoista on ollut huomata, miten erilaista Vichyssä oli vielä Holman aikana, ennen muutoksia Vichyn ulkopoliittisessa asemassa.

2. Tie kohti Vichyä

2.1. Yliopistosta ulkoministeriöön

Aaro Pakaslahti aloitti Suomen ulkoasiainministeriön palveluksessa vuonna 1928. Hän oli syntynyt vuonna 1903 Oulussa ja valmistuttuaan ylioppilaaksi vuonna 1921 hän siirtyi Helsingin yliopistoon opiskelemaan historiaa. Opiskeluaikana syntynyt hyvä käsitys historiasta sekä myös aktiivinen järjestötoiminta loivat hyviä edellytyksiä Pakaslahdelle toimia Suomen ulkoasiainhallinnon virkamiehenä. Toimiessaan Helsingin yliopiston ylioppilaskunnassa, Akateemisessa Karjala-seurassa sekä Suomalaisuuden liitossa, hänelle kehittyi lisäksi suuri kiinnostus kansainvälistä politiikkaa ja diplomatiaa kohtaan. Pakaslahti tunnettiin, varsinkin ystäviensä keskuudessa, hyvin sanavalmiina, lahjakkaana esiintyjänä, sekä terävänä kirjoittajana.³ Viimeksi mainittuun ominaisuuteen vaikutti varmasti hänen työnsä Ylioppilaslehden päätoimittajana vuosina 1926–27. Muutenkin Pakaslahden kirjoitukset Ylioppilaslehdessä, toivat hyvin esille hänen jo tuolloin suurta kiinnostustaan ulkopoliittikkaan.

Opiskeluvuosinaan Pakaslahti koki ulkopoliittisen heräämisensä hyvin suomalaiskansallisessa ilmapiirissä. Akateeminen Karjala-seura ja sen piirissä ilmenneet ajatukset aitosuomalaisuudesta ja heimoajattelu, sekä yleisesti ottaen melko politisoitunut lähestymistapa, vaikuttivat hänen maailmankatsomukseensa, johon kuului kaikenlainen venäläisyyden vastustus sekä epäily ruotsalaisuutta ja ”pohjoismaista suuntautumista” kohtaan. Viimeksi mainittuun liittyen Pakaslahti näkikin parempana ”orientoitua” enemmän länsivaltoihin, kuten Saksaan, Ranskaan ja Britanniaan.⁴ Erityisen tärkeää hänelle oli tiiviit suhteet Viron kanssa, mitä tuki yhtäältä heimoajattelu, toisaalta myös Venäjän vaikutusvallan patoaminen Baltiassa. Tässä tarkoituksessa Pakaslahti Ylioppilaslehden päätoimittajana käytännössä huolehti siitä, että AKS:ssa muotoiltu Viro-myönteinen ulkopoliittikka oli näkyvästi esillä myös Helsingin yliopiston ylioppilaskunnassa. Merkillepantavaa on, kuinka Pakaslahti asettui AKS:ssä ja Ylioppilaslehdessä avoimesti Suomen virallista ulkopoliittikkaa vastaan.⁵ Mielenkiintoista on myös, että Pakaslahti laski myös Saksan mukaan länsivaltoihin, vaikka ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa se edustikin Iso-Britannian ja Ranskan ”ententen” vastakohtaa. Pakaslahtea voikin pitää jossain määrin ellei suoranaisena ihailijana, niin ainakin Saksan tuntijana, sillä hän vietti siellä paljon aikaa 1920-luvulla, käyden muun

³ Lähteenkorva 2003; 183–184.

⁴ Kortti 2013; 82. Ks. myös Reimaa 2019; 23.

⁵ Reimaa 2019; 12, 20–26.

muassa miltei kaksivuotisella opintomatalla.⁶ Toisaalta voi olla kyse myös siitä, että skandinaaveihin epäillen suhtautuvalle henkilölle länsimaiden tarkempi määrittely ei ollut samanlainen polttava kysymys kuin sen ajan anglo- tai frankofiileille, kunhan vain muisti kritisoida Ruotsia. Opiskeluvuodet huomioiden, Pakaslahden työuran aikana suhteesta juuri Saksaan ja saksalaisuuteen tulee mielenkiintoinen ja tarkastelua vaativa asia, johon on syytä palata erityisesti vuosien 1943–44 osalta.

Aaro Pakaslahti tuskin oli kovin fanaattinen AKS:n jäsen, koska sitä mukaa kun seuran johtava linja alkoi erkaantua hänen omasta ajattelustaan, siinä määrin hänkin teki pesäeroa kiivaimpiin oikeistoradikaaleihin.⁷ Vuodesta 1928 eteenpäin hän ei työkiireidensä vuoksi voinut estää AKS:n lähentymistä Lapuan liikkeen kanssa, mikä johti lopulta Pakaslahden ja hänen ystävänsä Urho Kekkosen eroon yhdistyksestä 1930-luvun alussa. Joka tapauksessa Pakaslahti, niin kuin niin moni muukin ”sortokausisukupolven” edustaja Helsingin yliopistossa 1920-luvulla, löysi oikeistoradikalismista samaistumisen kohteen, mikä varmasti pian muodostui laajemmaksi kollektiiviseksi sukupolvikokemukseksi. Jukka Kortti esittää teoksessaan ”Ylioppilaslehden vuosisata”, että Pakaslahti ja 1900-luvun alussa syntynyt sukupolvi oli kouluaikoinaan saanut todistaa kiivainta venäläistämistoimien kautta Suomessa, mikä osaltaan selittää venäläisvastaisuutta nuorena aikuisena.⁸ Pakaslahden terävä poliittinen analyysi ja suhteellisuudentaju kehitti hänessä kuitenkin kyvyn suhtautua moniin asioihin pragmaattisemmin, kuin mihin tiukan periaatteellinen oikeistoradikalismi olisi antanut valmiuksia.

Ulkopolitiikan harrastus johdatti Pakaslahden lopulta diplomaatinuralle. Ulkoministeriö oli Pakaslahden kaltaisille aitosuomalaisille 1920-luvun lopulla liian ruotsalaismielinen instituutio, täynnä ”sveesejä”. Ottaen huomioon hänen epäilyksensä Ruotsia ja skandinaavista suuntausta kohtaan, Pakaslahti lienee pitänyt itse tärkeänä, että ministeriöön hakeutuisi suomalaismielisempiä virkamiehiä. Pakaslahti kuului itse siihen 1900-luvun alkupuolen nuorempaan ikäpolveen, jonka elämänkatsomus, AKS tausta huomioiden, erosi muutenkin huomattavasti aikaisempien virkamiesten ajattelutavoista. Kyseessä oli Jukka Nevakiven mukaan yksi lukuisista poliittisluontoisista vastakohtaisuuksista, jotka olivat ministeriön syntyajoista asti aiheuttaneet sosiaalisia jännitteitä eri virkamiesten välillä.⁹ Toisaalta myös ulkoministeriössä oli tuohon aikaan haluja ottaa karriäariin enemmän suomenkielisiä ja -

⁶ Kortti 2013; 82.

⁷ Lähteenkorva 2003; 183–184.

⁸ Kortti 2013; 622. Ks. myös 67–68, 82.

⁹ Nevakivi 1988; 181–182.

mielisiä, jotta ministeriön toimintaan epäillen suhtautuneita poliittisia tahoja olisi voitu miellyttää.¹⁰ Työskennellessään ulkoministeriössä 1930-luvulla, Pakaslahti harrasti edelleen historian tutkimusta, erityisesti kansainvälisen politiikan aihepiiristä käsin, mikä eräältä osin myös tuki hänen työtänsä. Kaksiosaisessa väitöskirjassaan vuosilta 1933–34 Pakaslahti käsitteli suomalais-saksalaisia suhteita jääkäri liikkeen alkuvuosina 1914–15. Hänelle jo opiskeluaikana ominainen terävä poliittinen analyysi kehittyi ministeriön virkamiehenä huippuunsa, mistä oli hänelle hyötyä paitsi ulkomaankomennusten aikana 1930-luvulla, myös erityisesti hänen toimiessaan sota-aikana Suomen Ranskan-lähettiläänä. Pekka Lähteenkorva kertoo kirjassa ”Suomalainen diplomaatti”, miten Pakaslahden ystävä, akateemikko Martti Haavio, luonnehti tätä ”perusluonteeltaan kylmäksi realistiksi”.¹¹ Tämä luonteenpiirre yhdistettynä sarkastiseen huumorintajuun, käy myös hyvin ilmi hänen lähettiläsaikansa raporteista.

Pakaslahti eteni virkaurallaan ulkoministeriössä varsin rivakasti. Ennen nimittämistään ministeriön jaostopäälliköksi vuonna 1937, hän oli ehtinyt työskennellä Suomen edustustoissa Lontoossa ja Berliinissä. Tie kohti ministeriön huippuvirkoja aukesi, kun Pakaslahti nimitettiin poliittisen osaston virkaatekeväksi päälliköksi vuonna 1938. Markku Reimaan mukaan nimitys oli Pakaslahden nuoresta virkaiästä huolimatta mahdollista ulkoministeri Rudolf Holstin myötävaikutuksella.¹² Tämä oli huomannut nuoren virkamiehen kyvyt, ja Holsti jakoi myös Pakaslahden ”länsisuuntauksen”. Tämän ansiosta Pakaslahti pääsi heti ulkomaankomennukselta saavuttuaan Suomen ulkopoliittikan eturintamaan toimiessaan ministeri Holstin avustajana. Pakaslahdella oli jo tuolloin huomattavia valtuuksia Suomen ulkopoliittisen linjan hahmottelemisessa, sillä presidentti Kyösti Kallion virkakaudella vastuu ulkopoliittikan hoidosta oli siirtynyt hyvin pitkälti ulkoministerin ja virkamiesten harteille.¹³ Erityisesti poliittisen osaston päällikkö saattoi seistä kaiken ulkopoliittisen toiminnan keskiössä, sillä hänen työtehtävänsä mahdollistivat pääsyn hyvin suppeaan piiriin, jossa ulkoministeri käytti melko itsenäistä valtaa, usein sivuuttaen ministeriön muut johtavat virkamiehet.¹⁴ 1930-luvun lopulla ulkopoliittiset tapahtumat ja kansainväliset neuvottelut työllistivät osastopäällikkö Pakaslahtea melko runsaiden tiedonantojen ja valmistelujen muodossa. Tämä työ nosti hänet kuitenkin Suomen ulkopoliittiseen keskiöön, sillä Pakaslahti

¹⁰ Reimaa 2019; 13–14.

¹¹ Lähteenkorva 2003; 184.

¹² Reimaa 2019; 15.

¹³ Lähteenkorva 2003; 186–188. Ks. myös Nevakivi 1988.

¹⁴ Nevakivi 1988; 127.

sai merkittävien tehtäviensä ohella - ja osin niistä johtuen - osallistua moniin salaisiin neuvotteluihin ulkoministerin kanssa.

Pakaslahden virkamiesuran kohokohtia oli, kun hän otti aktiivisesti osaa epävirallisiin neuvotteluihin koskien Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Vuosina 1938–39 käydyissä niin sanotuissa Jartsev- ja Stein-neuvotteluissa Pakaslahti pääsi useaan otteeseen keskustelemaan neuvostodiplomaattien kanssa siitä, miten Suomen ja Neuvostoliiton suhteet voidaan järjestää maailmansodan uhatessa. Hän sai tehtäväkseen edistää Suomen ja Neuvostoliiton välistä rajarauhaa sekä selvittää maiden välisen kaupankäynnin kehittämisen mahdollisuuksia. Neuvottelut päättyivät kuitenkin tuloksettomina, huolimatta Pakaslahden tekemistä tunnusteluista.¹⁵

Pakaslahti, poliittinen realisti, joutui vuosien 1938–39 neuvotteluissa hankalaan välikäteen. Hänen ponnisteluistaan huolimatta neuvotteluyhteyden säilyttämiseksi Neuvostoliittoon, silloinen ulkoministeri Eljas Erkko tyrmäsi kaikki mahdolliset pelinavaukset. Pakaslahden näkemyksen mukaan Erkko suuntautui politiikassaan Pohjoismaihin ja länsivaltoihin, eikä ottanut tarpeeksi vakavasti huomioon Neuvostoliiton intressejä. Samanaikaisesti Suomen suhteet Saksaan olivat huonontuneet, mistä Pakaslahti omalta osaltaan myös sai kritiikkiä.¹⁶ Pakaslahti lienee ymmärtänyt Suomen merkityksen Neuvostoliiton ja Saksan välisissä suhteissa, vaikka tosiasiassa hänen kätensä olivat melko sidotut Suomen ulkopoliitiikan viralliseen linjaan, jossa pyrittiin puolueettomuuteen ja tukeutumiseen Skandinavian maiden rintamaan.

Talvisodan aikana osastopäällikkö Pakaslahti säilytti asemansa ulkopoliittisessa sisäpiirissä: pääministeri Rytin ja ulkoministeri Tannerin lisäksi vain hän sai nähtäväkseen kaikki salasähkeet. Sota-aikana Pakaslahti kontrolloi muiden työtehtäviensä ohella myös varsin aktiivisesti ministeriön laatimia poliittisia tiedotuksia ja niiden jakelua. Tämä kiristi ajoittain tunnelmaa, ja ministeriön sanomalehtitoimistossa työskennelleen Heikki Brotheruksen mukaan johti kerran jopa dramaattiseen yhteenottoon hotelli Kämpissä Pakaslahden ja sanomalehtitoimiston erään työntekijän välillä.¹⁷ Talvisodan päättyttyä maaliskuussa 1940 Pakaslahden ote maan ulkopoliitiikan hoidossa edelleen vahvistui, siitäkin huolimatta, että hän oli vastustanut hallituksen suostumista rauhan solmimiseen. Pääministeri Rytin uuden hallituksen ulkoministeriksi nousi kokematon Rolf Witting, mikä sementoi Pakaslahden

¹⁵ Lähteenkorva 2003; 189–190.

¹⁶ Ibid. 190–192.

¹⁷ Ibid. 193–194.

roolin ministeriön käytännön toiminnan muotoilijana.¹⁸ Markku Reimaan mukaan Pakaslahden päätöksellä olla tukematta Moskovan rauhansopimuksen solmimista 1940 oli varsin kauaskantoisia seurauksia, sillä jatkosodan jälkeinen ulkopoliittinen johto, presidentti Paasikivi etunenässä, ei enää vuodesta 1944 eteenpäin suosinut Pakaslahtea uusissa nimityksissä.¹⁹ Hän oli profiloitunut liiaksi sotapolitiikan kannattajana, jotta olisi voinut toimia ulkoasiainhallinnossa näkyvillä paikoilla vuoden 1944 jälkeen.

Keväällä 1941 Pakaslahden virkamiesura saavutti lakipisteensä, kun hänet nimitettiin ulkoministeriön kansliapäälliköksi. Tässä virassa toimiessaan virkamiesten ja poliitikkojen välinen yhteistyö oli varsin sujuvaa²⁰, osin Pakaslahden oman verkostoitumisen ja aktiivisuuden vuoksi. Kuitenkin hänen poikkeuksellisen vahvasta asemastaan ministeriön johtavana virkamiehenä johtuen, yhteistyö muiden kollegojen kanssa ei aina toteutunut toivotusti. Kansliapäällikön asemaa oli ulkoministeriössä myös 1930-luvun mittaan vahvistettu, ja tämä sai omalle vastuulleen monia sellaisia asioita, joita ulkoministeriö ei halunnut itse hoitaa.²¹ Pakaslahti ei katsonut aina tarpeelliseksi informoida kaikkia virkamiehiä poliittisista tapahtumista, ja monien kriitikoiden mielestä Pakaslahti pimitti heiltä tietoja ulkoministerin suostumuksella.²² On sangen ironista, että samalla kun Pakaslahti näyttäytyi julkisuudessa aktiivisena kansliapäällikkönä, joka käytti paljon aikaa tiedonantoihin lehdistölle, monet hänen omista alaisistaan saivat lukea poliittisesta tilanteesta vasta sanomalehdistä. Pakaslahden läheinen kanssakäyminen ministerien kanssa sai hänet näyttämään ministeriön virkamiesten keskuudessa poliitikkojen apupojalta, joka suhtautui alaisiinsa ylimielisesti.²³ Pakaslahden toimintaan kansliapäällikkönä on voinut vaikuttaa sekin seikka, että ministeriössä työskenteli ihmisiä, jotka yleisesti tiedettiin hänen kilpailijoikseen. Jorma Vanamon mukaan Pakaslahti sekä tämän pitkäaikainen kilpakumppani Tauno Jalanti pyrkivät kumpikin kasvattamaan ”omaa leiriänsä” ja laajentamaan siten vaikutusvaltaansa. Juuri Jalanti oli myös esittänyt huolensa siitä, että Pakaslahti pimitti tietoja muilta virkamiehiltä, mikä puolestaan vaikeutti merkittävästi hänen työtään kauppapoliittisen osaston johdossa.²⁴ Tämä kilpailullinen piirre, joka periytyi jo yhteiseltä opiskeluajalta, voi olla yhtenä syynä sille, miksi Pakaslahti omaksui varsin voimakkaan roolin ministeriössä.

¹⁸ Lähteenkorva 2003; 195.

¹⁹ Reimaa 2019; 15.

²⁰ Lähteenkorva 2003; 197. Ks. myös Nevakivi 1988.

²¹ Nevakivi 1988; 104.

²² Lähteenkorva 2003; 197–198. Ks. myös Nevakivi 1988; 215.

²³ Ibid. 198.

²⁴ Ibid. 189, 198.

Myös Juhani Paasivirran näkemys, jonka mukaan kova kilpailu voi aikaansaada diplomaattien ammattikunnan sisäisen hengen huononemista, valaisee hieman Pakaslahti-Jalanti -asetelman taustoja.²⁵

2.2. Suomen edustus Vichyn Ranskassa

Samaan aikaan kun Aaro Pakaslahti vaikutti Suomen ulkopolitiikan johdossa vuosina 1941–1943, Ranskassa lähettiläs Harri Holma teki kaikkensa pitääkseen Suomen ranskalaisten positiivisen huomion kohteena. Holma oli yksi aktiivisimmista Suomen lähettiläistä ja oli toiminut pestissään Ranskassa poikkeuksellisen kauan, jo vuodesta 1927. 1930-luvun aikana Suomen lähetystö Pariisissa teki Holman johdolla aktiivista maakuva- ja propagandatyötä Suomen tunnettuuden nostamiseksi.²⁶ Vuoden 1940 keväällä Ranskan miehitys ja Suomen lähetystön ja sen henkilökunnan äkillinen siirto Vichyn kaupunkiin Keski-Ranskaan nostatti hetkellisesti epäilyjä edustuksen jatkosta, mutta tilanteen selkeennyttyä kesän 1940 aikana, Holma jatkoi työtään. Kaiken kaikkiaan Suomen lähetystön toimintojen siirto Vichyyn kesti kuitenkin aina seuraavan vuoden kesäkuuhun asti, jolloin sen toiminta virallistui.²⁷

Harri Holma oli varsin sivistynyt ja kielitaitoinen hahmo, joka solmi menestyksellä suhteita ranskalaisiin toimijoihin ja liikkui sujuvasti Pariisin seurapiireissä. Suomalaisesta näkökulmasta hän on kuitenkin myös ristiriitainen hahmo, sillä ahkerasta kontaktien solmimisesta, Suomi-kuvan edistämisestä ja raportoinnistaan huolimatta, Holmaa vieroksuttiin kotimaassa.²⁸ Holman peräti 16 vuotta kestänyt lähettiläskausi vaikutti joka tapauksessa syvästi Suomen ja Ranskan suhteisiin. Erityisesti 1930-luvulla hänen johdollaan Pariisin edustustosta käsin harjoitettu Suomi-kuvan levittäminen Ranskaan, sekä myöhemmin sotavuosien aikana ranskalaisten sympatian ja tuen koordinointi muodostuivat hänen tärkeimmäksi perinnökseen.

Keskeistä Holman toiminnalle 1930-luvulla oli suomalais-ranskalaisten verkostojen rakentaminen Pariisissa. Näitä verkkoja oli alettu luoda jo paljon aiemmin, 1800-luvun lopulla²⁹, mutta itsenäisyyden aikana niiden tehtäväksi muodostui ennen kaikkea positiivisen Suomi-kuvan levittäminen. Propagandan nähtiin olevan paras keino muodostaa kontakteja

²⁵ Paasivirta 1969; 12.

²⁶ Nevakivi 1988; 132–133.

²⁷ Clerc 2017; 77.

²⁸ Clerc 2016; 26.

²⁹ Ks. Clerc 2011, Clerc ja Ranki 2008.

Ranskan poliittisiin päättäjiin ja laajentaa Suomelle myötämielisiä verkostoja.³⁰ Koska Suomen ulkoasiainhallinnolla ei vielä 1930-luvulla ollut riittävää osaamista saati resursseja kattavan maakuvatyön koordinoimiseen, vastuu tästä siirtyi asemamaiden diplomaateille ja heidän kehittämilleen ja ylläpitämille sosiaalisille verkostoille.³¹ Lähettiläs Holman johdolla Suomen edustusto välittikin ahkerasti Suomeen liittyvää tietoa ranskalaisille seurapiireille. Myös Ranskan ulkoasiainministeriö oli jokseenkin kiinnostunut saamaan tietoa Suomesta Holman verkostojen kautta, sillä Ranskan oma edustusto Helsingissä ei aina informoinut sitä tarpeeksi.³² Lähettiläs Holmalla ei ollut käytössään riittäviä varoja Suomen asian edistämiseen ranskalaisen lehdistön kautta, mutta Ranskan poliittisen ilmapiirin tuntien, Holman mielestä tämä viestimiskeino ei ollut edes tehokkain mahdollinen. Sen sijaan Suomen Pariisin edustusto pyrki itse hoitamaan niin paljon kuin mahdollista, esimerkiksi käännöstöiden osalta. Lisäksi Holma selvitti jatkuvasti mahdollisuuksia kehittää suomalais-ranskalaista lehdistöyhteistyötä.

Holman lähettiläskausi Ranskassa voidaan perustellusti jakaa kahteen osaan: vuosien 1927–40 toiminta suomalais-ranskalaisten kulttuurisuhteiden kehittämiseksi ja vuodet 1940–43 Vichyssä, jossa Holma keskittyi seuraamaan Euroopan sotatilannetta ja asemoimaan itsensä poikkeustilanteen vaatimuksiin sopivaksi. Näiden kahden periodin suurimpana erona olivat paitsi sota-ajan realiteetit siviiliväestölle ja paineet diplomatian hoidolle, myös Ranskan suuresti muuttunut valtiollinen tilanne vuodesta 1940. Saksan miehityksen jälkeen perustetun Vichyn Ranskan uuteen asemaan vaikuttivat paitsi itse Saksan kanssa solmitun aseleposopimuksen poliittiset vivahteet, myös sen määräykset. Ranska jaettiin kahtia: pohjoinen ja Atlantin rannikko lännessä kuuluivat Saksan miehitysvyöhykkeeseen ja keskinen osa maasta oli niin kutsuttua ”vapaata aluetta”. Saksan miehityksen jälkeenkin Ranska oli teoriassa edelleen itsenäinen valtio, jolla oli ulkosuhteet kaikkiaan yli 30 valtioon, mukaan lukien Suomeen. Hannu Aarnio on opinnäytetyössään vuodelta 1966 pyrkinyt osoittamaan, että ulkovaltojen suhde Vichyyn määräytyi alun perin sen mukaan, miten ne olivat suhtautuneet aselepoon Saksan kanssa.³³ Myöhemmin sotatilanteen kehitys, mutta myös Vichyn omien lähettiläiden loikkaukset vastarintaliikkeen riveihin, vaikuttivat monen ulkovallan edustukseen Vichyssä.³⁴

³⁰ Clerc 2016; 24.

³¹ Ibid. 24.

³² Ibid. 28.

³³ Aarnio 1966; 8–9.

³⁴ Ks. Houry 2006.

Siinä missä monet valtiot joutuivat kesällä 1940 pohtimaan suhteitaan Ranskaan ja sen uuteen hallitukseen, Suomessa ei katsottu tarpeelliseksi arvioida tilannetta uudelleen. Yhtäältä lähettiläs Holman pitkä kokemus Ranskassa sekä hänen ammattitaitonsa, toisaalta Suomen osallistuminen Saksan rinnalla sotaan Neuvostoliittoa vastaan ja siten asemoituminen Vichyn Ranskan kanssa samaan antikommunistiseen blokkiin, eivät antaneet aihetta paneutua Suomen lähetystön tulevaisuuteen Ranskassa. Harri Holma pyrki parhaansa mukaan noudattelemaan toimessaan sitä politiikkaa, johon häntä ohjeistettiin Suomen ulkoministeriöstä, vaikka hän valittelikin usein, ettei saanut Helsingistä tarvittavaa tietoa.³⁵ Tässä myös kansliapäällikkö Pakaslahdella, yhdellä Suomen ulkopoliitiikan muotoilijoista, oli oma roolinsa Holman ylimpänä esimiehenä. Kirjeessään Pakaslahdelle, Holma ilmoitti varovansa puhumasta Suomen asioista mitään sellaista, jota voitaisiin Vichyssä levittää väärin tarkoituksiin ja joka voisi antaa asioista vääristyneen kuvan. Hänen mukaansa tietoja piti hankkia ilman, että paljasti liikaa oman maan asioista.³⁶

Kesäkuun lopussa 1940 marsalkka Philippe Pétainin johtaman Ranskan uuden hallituksen siirryttyä Vichyn kaupunkiin, vahvistettiin 6.7. järjestetyssä parlamentin yhteisistunnossa uusi valtiosääntö. Pétain toimi uudessa hallitusmuodossa sekä valtionpäämiehenä että pääministerinä, ja lähestulkoon kaikki päätäntävalta oli hänen lisäkseen uuden regiimin aivoina pidetyn Pierre Lavalin käsissä. Aseleposopimus Saksan kanssa oli astunut voimaan 24.6.1940. Sen ehtojen toimeenpanemista ja miehitysvallan haasteiden selvittelyä voidaan pitää yhtenä syynä uuden autoritäärisen valtiosäännön asettamiselle. Parlamentarismi olisi pahimmassa tapauksessa hidastanut päätöksentekoa hankalissa olosuhteissa.³⁷ Holman raportoinnista päätellen, tämä oli varsin pian miehityksen jälkeen todennut Ranskan täytyvän alistua Saksan vaatimuksiin ja pyrkivän sen kanssa yhteistyöhön. Mielenkiintoista on, miten Holma antaa ymmärtää, että erikoislaatuiset ajat vaativat tavanomaisuudesta poikkeavaa politiikkaa: sellaista, mitä autoritääriinen Vichyn hallitus edusti. Holman ajatteluun Pétainin hallituksen ”kansallinen vallankumous” ja kommunismin vastustaminen sopivat mainiosti, kunhan hän samalla piti Suomen edustajana sopivan etäisyyden asemamaansa politiikkaan.³⁸ Myöskään Saksan ylivalta ei näytä häirinneen Holman työtä lähettiläänä; hän oli myös erittäin

³⁵ Houry 2006; 32, 37.

³⁶ Ibid. 16. Ks. Clerc 2017; 77.

³⁷ Aarnio 1966; 29–30. Ks. myös Houry 2006; 12, 98.

³⁸ Houry 2006; 80. Clerc 2017; 78.

hyvissä suhteissa saksalaisten viranomaisten kanssa pitkälti aiemman Berliinin komennuksensa verkostoista johtuen.³⁹

Kaikesta päätellen Holman tavoitteena oli myötäillä samanaikaisesti sekä ranskalaisia, että -ironista kylläkin – saksalaisia miehittäjiä, koska hän toivoi näiden maiden yhteistyön hyödyttävän myös Suomea taistelussa Neuvostoliittoa ja kommunismia vastaan.⁴⁰

Hätkähdyttävintä on kuitenkin Holman melko välinpitämätön asenne diplomaattien koskemattomuuteen kohdistuneisiin saksalaisten rikkeisiin. Sota-ajan ulkopoliitiikka vaikutti Vichyssä siihen, miten sodan eri osapuolten diplomaattisia edustajia kohdeltiin.⁴¹ Vaikka Holma puhui raporteissaan lähettiläiden keskinäisestä solidaarisuudesta haastavissa olosuhteissa⁴², hän vaikutti kuitenkin myös ymmärtävän sota-ajan asettavan joskus diplomaatitkin poikkeukselliseen tilanteeseen. Tässä kohtaa on syytä todeta, että Holmalla itsellään ei liene ollut syytä pelätä häneen kohdistuvia rajoittavia toimia, sillä hän lukeutui niin sanottuihin liittolaismaiden lähettiläisiin, joilla oli joitakin erivapauksia muihin lähettiläisiin verrattuna. Hän itsekin nimitti itseään ”ystävädiplomaatiksi”.⁴³ Joka tapauksessa, Harri Holman pitkän diplomaattiuran olisi voinut kuvitella tehneen hänestä enemmän diplomaattien esitaistelijan, mutta sen sijaan hän näytti raporteissaan asettaneen omat poliittis-ideologiset intressinsä Suomen suhteiden hoidossa etusijalle.

Kirsi Houryn mukaan, Holman raportoinnista voi huomata, kuinka Suomen ja Ranskan suhteissa alkoi vuodesta 1941 alkaen uusi aktiivisempi vaihe, kun Suomi asettui Saksan rinnalle sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Holma ilmeisesti myös tunnisti uuden liittolaispoliitiikan mukanaan tuomat mahdollisuudet ja hyödyt ja toimi aktiivisesti sen mukaisesti.⁴⁴ Holma pyrki parhaansa mukaan esittelemään Ranskan viranomaisille Suomen poliittista tilannetta ja erilaisten keskustelujen kautta tekemään Suomea tunnetuksi. Hän myös pyrki perustelemaan Suomen sotapolitiikan oikeutuksen, paitsi osana laajempaa poliittis-ideologista kamppailua, myös korostamalla kulttuurisia ja historiallisia aspekteja.⁴⁵ Sekä Ranskan viranomaiset että Holma saivatkin tyytyväisinä todeta, että Suomi ja Ranska olivat ”samassa kelkassa”.⁴⁶ Myös itse marsalkka Pétain oli keskustelussaan Holman kanssa

³⁹ Houry 2006; 4, 17, 36, 51–55.

⁴⁰ Ks. Clerc 2017; 79.

⁴¹ Houry 2006; 14, 23, 25.

⁴² Ibid. 23–24.

⁴³ Ibid. 15, 24.

⁴⁴ Ibid. 31–38.

⁴⁵ Ibid. 21, 34.

⁴⁶ Ibid. 28, 33. Termi esiintyy Houryn tutkimuksessa ilmenevässä Holman raportissa 1.7.1941 lainauksena hänen ja erään ranskalaisviranomaisen yhteisestä toteamuksesta.

todennut Suomen ja Ranskan ”kulkevan samoja linjoja”.⁴⁷ Ilmeisesti suomalais-ranskalainen yhteistyö rajoittui kuitenkin Holman omaan aktiivisuuteen kommentoida asioita Ranskan hallitukselle, jolta sai osakseen myötämielisyyttä, kuin molemminpuoliseen oma-aloitteisuuteen. Ranskalaisten osalta tämä on toki jossain määrin ymmärrettävää ottaen huomioon Suomen melko pienen merkityksen kansainvälisessä politiikassa tai Vichyn hallituksen keskittymisen hoitamaan kahdenvälisiä suhteitaan Saksaan. Vaikka Holmaa pidettiin hyvin aikaansaavana henkilönä, vuosien 1941–43 aikana hänen toimintaansa voi kuitenkin parhaiten kuvailla reagoinniksi Suomea koskeviin väitteisiin, joita hän pyrki Ranskan viranomaisille selventämään tai korjaamaan.⁴⁸

Arkisen poliittisen seurannan ohella Holma ei kuitenkaan unohtanut osoittaa ranskalaisille kohtaan pieniä diplomaattisia kohteliaisuuksia. Hänen ehdotuksestaan monille ranskalaisille annettiin korkeita suomalaisia kunniamerkkejä lähinnä ansioista Suomen hyväksi talvisodan aikana. Joitain palkitsemisehdotuksia piti myös perua, koska Vichyn hallitus ei halunnut sille epämieluisien henkilöiden palkitsemista. Vuosien 1941–42 jälkeen uusia tunnustuksia ei enää juuri annettu: vain Ranskan ulkoministeriön protokollapäällikkö Jean-Etienne Vallantin sai kunniamerkin Holman ehdotuksesta 1943. Vallantin kunniamerkki oli ainoa, jonka Holman seuraaja Aaro Pakaslahti sai luovutettavakseen omana lähettiläskautenaan.⁴⁹

Harri Holman aiempi työskentely kulttuuripropagandan ja maakuvatyön saralla näyttää sotavuosina vähentyneen. Hänen diplomaatintöimensä näyttää muuttuneen enemmän poliittisten asioiden kommentoinniksi, ainakin virallisten raporttien perusteella, joita hän tunnetusti kirjoitti hyvin ahkerasti.⁵⁰ Houryn mukaan suurin ongelma Holman raporteissa oli hänen ahkeruutensa sinänsä, sillä hän laati selontekoja käyttäen lähteenään valtavaa määrää tietoa, johon hän ei aina osannut suhtautua tarvittavalla kritiikillä. Myös Holman oma väritty suhtautuminen suhteessa Ranskaan, Saksaan ja Euroopassa käytävään sotaan, antoi leimansa hänen laatimilleen raporteille. Varsinkin Holman horjumaton usko Saksan toimien oikeellisuuteen sekä haluttomuus kyseenalaistaa niitä, vaikuttivat ajoittain hänen kykyynsä tarkastella asioita puolueettomasti.⁵¹ Monessa suhteessa Holman tyyli ja poliittiset näkemykset antoivat hänen lähettiläskaudestaan Vichyssä hyvin erilaisen vaikutelman verrattuna hänen seuraajansa, Aaro Pakaslahden, kylmäkiskoisempaan työskentelyyn. On

⁴⁷ Ks. Houry 2006; 33. Houryn tutkimuksessa ilmenevässä Holman raportissa ulkoministeriölle 11.12.1941 suora lainaus Pétainilta.

⁴⁸ Ibid. 31–38.

⁴⁹ Matikkala 2017; 320–324.

⁵⁰ Ks. Houry 2006.

⁵¹ Ibid. 15, 18, 23, 25, 40, 51–55.

tietysti syytä todeta, että Holman ja Pakaslahden erilaiset työurat ja maailmankatsomukset sekä Vichyn Ranskaan ja Suomeen heijastuvat maailmanpoliittiset muutokset vaikuttivat merkittävästi tapaan, miten he hoitivat lähettilään tehtäviään.

Vaikka Suomen ja Ranskan suhteiden hoito olikin Suomen lähettilään tärkeimpiä tehtäviä, ja sillä on merkitystä myös lähettiläiden toiminnan tarkastelussa, keskeisempää tämän tutkimuksen kannalta on nostaa esille niitä diplomaattielämän muutoksia ja jatkuvuuksia, joita Holman ja hänen seuraajansa lähettiläskausilta Vichyssä voi huomata. Ensiksikin lähettiläiden jälkeensä jättämässä lähdeaineistossa on jo huomattavia eroja, niin sisällössä, tyyliä kuin luonteessakin. Kuten jo todettua, Holma laati lukuisia raportteja Vichyssä, joissa hän analysoi paitsi poliittista tilannetta Vichyssä ja Euroopassa, myös kertoo niistä asioista, jotka vaikuttivat hänen työnsä käytännön hoitamiseen. Holman raportit, joita Kirsi Houry on hyvin perusteellisesti tutkinut omassa opinnäytetyössään, ilmentävät sitä aktiivisuutta ja tiedonjanoa, josta Holma tunnettiin, mutta jättävät kuitenkin kuvailun Vichyn diplomaattielämästä hieman taka-alalle. Tämä selittyy tietysti lähettilään kirjoittamien raporttien virallisella luonteella, mutta yhtä kaikki hänen diplomaatintyönsä muuttamat arjen ilmentymät Vichyssä jäävät hänen kirjoittelussaan palvelemaan vain diplomaattista tiedonsaantia. Raporttien pohjalta voi toki saada tietoa diplomatian luonteesta Vichyn olosuhteissa, mutta vain rajoitetusti. Erilaisten diplomaattisten tapaamisten ja aterioiden, joita Holma myös itse aktiivisesti järjesti, sekä kutsujen lisäksi, Holma ei varsinkaan vuosien 1941–43 välillä juurikaan tuo esille muita seikkoja arjestaan diplomaattina.⁵² Hän tosin noteeraa marraskuussa 1942 tapahtuneen Vichyn vapaan vyöhykkeen miehityksen aiheuttaman hämmennyksen diplomaattien keskuudessa. Samassa yhteydessä Holma toteaa mielenkiintoisesti, kuinka ennen marraskuun miehitystä diplomaattielämän perinteiset muodot olivat jokseenkin onnistuneet häivyttämään sodan realiteetteja. Lisäksi Holma raportoi, että lähettiläät olivat marraskuusta 1942 eteenpäin osa sodan tapahtumia, eivät pelkkiä sivustakatsoja.⁵³

Tämä diplomaattielämän kuva täydentyy kuitenkin vasta hänen seuraajansa Aaro Pakaslahden aikana, joka laati julkaisemattomat muistelmat lähettiläskaudestaan Vichyssä. Näistä muistelmista löytyy merkittävää, intiimiä tietoa diplomaatin arjesta, mutta niistä voi myös huomata, miten maailmansodan tapahtumat vaikuttivat diplomaattien toimintaympäristön muutoksiin ja sitä kautta myös heidän työnsä luonteeseen. Holman raporttien suurin arvo tälle

⁵² Houry 2006; 13.

⁵³ Ibid. 16.

tutkimukselle, itsenäisen analyysin sijaan, onkin niissä löytyvän tiedon vertailu Pakaslahden varsin kattaviin muistelmiin tämän melko lyhyeltä lähettiläsajalta.

2.3. Harri Holman työnjatkaja

Keväällä 1943 pidettyjen presidentinvaalien jälkeen vaihtui Suomessa myös hallitus. Henrik Ramsayn nimitettiin uudeksi ulkoministeriksi Wittingin tilalle. Uusi hallitus, erityisesti uusi ulkoministeri Ramsay, pyrki kaikessa hiljaisuudessa eräänlaiseen etääntymiseen Saksaan nähden⁵⁴ Tämä merkitsi uudenlaista tilannetta niin Aaro Pakaslahden kuin Harri Holman osalta: ensiksi mainittu sai väistyä ulkoministeriön kansliapäällikön paikalta ja jälkimmäinen päätettiin siirtää pitkän Ranskan-pestinsä päätyttyä Suomen Pyhän Istuimen -lähettilääksi Vatikaaniin. Sekä Pakaslahden että Holman urakehityksien kannalta uudet virkajärjestelyt olivat yllättäviä. Pakaslahti oli ollut Suomen ulkopolitiikan huipulla käytännössä koko sota-ajan ja käyttänyt suurta vaikutusvaltaa politiikan muotoilussa, mutta nyt kun hänen poliittinen liittolaisensa ministeri Witting oli siirretty syrjään, myös Pakaslahti sai väistyä esimiehensä mukana. Nevakiven mukaan kansliapäällikön vaihdos keväällä 1943 on nähtävä ”ajan vaatimana poliittisena muutoksena”.⁵⁵ Holma puolestaan oli jo erittäin hyvin tunnettu Ranskassa ja hän oli luonut hyvät edellytykset työnsä hoidolle, varsinkin laajan suhdeverkostonsa kautta. Johtuen edellä mainitusta politiikan linjanmuutoksesta Suomessa myös Harri Holman, joka oli ollut Suomen ja Saksan liittolaissuhteen vankka tukija Ranskasta käsin, asema arvioitiin uudelleen. Holma vaikutti itse, ainakin henkilökohtaisella tasolla, pettyneeltä siirtoonsa, vaikka julkisesti hän ei sitä näyttänyt. Kulisseissa hän kuitenkin osoitti ulkoministeriölle protestihenkeä.⁵⁶

Kirsi Houry antaa Holma-tutkimuksessaan ymmärtää, että lähettiläsvaihdos Vichyssä ei niinkään ollut epäluottamuksen osoitus Holmalle, eikä häntä todellisuudessa siirretty alemman rangin tehtäviin, kuten hän itse oli kirjeessään Aaro Pakaslahdelle todennut.⁵⁷ Kyse oli pikemminkin siitä, että marraskuun 1942 tapahtumien jälkeen, jolloin Saksa oli miehittänyt Vichyn vapaan vyöhykkeen, Suomen ja Ranskan suhteiden kunnolliseen hoitoon ei ollut enää entisen kaltaisia mahdollisuuksia. Siksi myös Suomen ulkoministeriö oli katsonut parhaaksi siirtää Holman tehtäviin, joissa hänen kyvyillään olisi enemmän tarvetta.

⁵⁴ Houry 2006; 30–31. Ks. myös Jussila, Hentilä ja Nevakivi 1995; 186–88.

⁵⁵ Nevakivi 1988; 215.

⁵⁶ Houry 2006; 29–30. Clerc 2017; 81.

⁵⁷ Houry 2006; 30.

Tähän näkemykseen yhtyi myös vuonna 2005 Kirsi Houryn haastattelema entinen diplomaatti Jorma Vanamo.⁵⁸ Houryn tulkinnan mukaan Holma itsekin saattoi jo saksalaismiehityksen jälkeen 1942–43 talvena hieman kyseenalaistaa Suomi-Ranska -suhteiden edistämisen mielekkyyttä.⁵⁹

Holman lähdettyä Ranskasta arvokkaiden ja juhlallisten seremonioiden saattelemana⁶⁰, tarvittiin uusi lähettiläs maahan, jonka kansainvälinen asema oli jokseenkin epävarma. Katseet kääntyivät entiseen kansliapäällikköön Pakaslahteen, ja hänet nimitettiin Holman seuraajaksi. Vaikka mikään ei vuonna 1943 enää viitannut Saksan miehityksen jatkumiseen pidemmän aikaa, Suomen päätös nimittää Ranskaan uusi lähettiläs, kertoi halusta säilyttää jonkinasteinen kuluneiden vuosien status quo. Tämä siitäkin huolimatta, että kunnon edellytyksiä maiden bilateraalisuhteiden hoidolle ei juuri ollut. On kuitenkin muistettava, että vielä 1943 kesällä Saksan hyökkäysten torjuminen ja maan ajautumisen puolustuskannalle ei nähty vielä merkitsevän sen täydellistä häviötä. Tunnelma oli odottava, mutta ajatuksesta Saksan johtaman Euroopan uudelleenjärjestelyistä ei myöskään täysin vielä luovuttu. Lähettiläs Holmakin uskoi vielä Ranskasta lähtiessään Saksan lopulta voittavan sodan.⁶¹

Tätä taustaa vasten myös Suomi pelasi korttinsa varovasti asettamalla jälleen lähettiläänsä maahan, joka ainakin näennäisesti oli Suomen rinnalla ulkopoliittisesti. Ranskalaisia puolestaan uusi lähettiläs, Aaro Pakaslahti, miellytti, sillä hänen siirtymisensä ulkoministeriön johtavan virkamiehen paikalta lähettilääksi marsalkka Pétainin hallituksen luo, nähtiin arvonantona Suomen taholta.⁶² Sen lisäksi, kuten Holman jäähyväisseremonia ja Pakaslahden valtuuskirjeen jättö osoittivat, Vichyn hallitus antoi suurta arvoa sille, että Suomi oli niitä harvoja valtioita, jotka Vichyn hankalasta kansainvälisestä asemasta huolimatta edelleen noudattivat sen kanssa totuttua diplomaattista protokollaa. Lähettiläänsä vaihtuminen ”virallisesti”, seremonioineen ja uutisointineen, oli Vichyssä hyvin harvinainen tapahtuma, minkä myös Holma noteerasi lähtiessään.⁶³

Ottaen huomioon Aaro Pakaslahden uran huippusuhdanteen kevääseen 1943 tultaessa, hänen nimityksensä lähettilääksi Ranskaan vaikutti jossain määrin pieneltä pudotukselta ministeriön hierarkiassa.⁶⁴ Syitä uudelle asemapaikalle voi kuitenkin löytää, kun ottaa huomioon

⁵⁸ Houry 2006; 30–31.

⁵⁹ Ibid. 35–37.

⁶⁰ Ibid. 30.

⁶¹ Clerc 2017; 79.

⁶² Houry 2006; 29.

⁶³ Ibid. 29–30.

⁶⁴ Ibid. 30. Houryn tutkimuksessa ilmenevä Jorma Vanamon haastattelu 6.6.2005. Ks. myös Lähteenkorva 2003.

viimeisten vuosien rankan työtahdin ja sen mukanaan tuomat paineet paitsi Pakaslahdelle itselleen, myös koko hänen työyhteisölleen. Yhtäältä sangen suvereeniin tapaan ministeriötä johtaneen Pakaslahden johtamistapa herätti monissa kanssavirkamiehissä jonkinasteista katkeruutta, minkä johdosta siirtoa pois kansliapäällikön paikalta olisi hyvinkin voinut pitää syrjäyttämisenä. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että ulkoministeriössä virkamiesten tehtävät noudattavat ennalta määrättyä virkakiertoa, joten Pakaslahden tehtävien vaihtuminen sinänsä ei ollut mitenkään omituista.

Markku Reimaa on omassa Pakaslahti-tutkimuksessaan tullut siihen tulokseen, että Pakaslahti joutui vaikeaan tilanteeseen jätettyään kansliapäällikön tehtävät. Entiselle ministeriön ykkösvirkamiehelle arvonnukainen ulkomaanedustuspaikka olisi ollut Tukholma, ja sotaikäyvässä Euroopassa muita vapaita lähettiläänpaikkoja ei juurikaan ollut tarjolla. Tavanmukaista oli myös, että kansliapäälliköt saivat itse valita oman edustuspaikkansa. Näyttää kuitenkin siltä, että Tukholma ei joko miellyttänyt Pakaslahtea tai sitten hän ei saanut Ruotsin hallitukselta agrementtia⁶⁵ toimia uutena Suomen lähettiläänä. Viimeksi mainittuun oli mahdollisesti vaikuttanut Pakaslahden ”skandinaavivastaisuus”, joka oli noteerattu myös Tukholmassa.⁶⁶ Jukka Nevakivi puolestaan tarjoaa edellä mainittuun hieman toisen näkökulman. Korostaen presidentti Rytin melko vahvaa asemaa ulkopoliitiikan päätöksenteossa jatkosodan vuosina, ja että tämä piti G. A. Gripenbergiä sopivimpana edustajana Tukholmaan tulevia rauhantunnusteluja varten⁶⁷, voidaan tulkita, että Rytin omat preferenssit estivät lopulta Pakaslahtea pääsemästä edustajaksi Tukholmaan. Ryti saattoi pitää Pakaslahden aiempia kannanottoja sotapolitiikassa rasitteena. Tukholma toimi myös merkittävänä kontaktina länsivaltoihin, joten tässä kohtaa Pakaslahden kontolle asetettu Suomen ja Britannian välisten suhteiden katkeaminen ei ollut hänelle mikään etu. Mahdollisesti osin näiden seikkojen vuoksi Pakaslahden asemapaikaksi valikoitui lopulta melko vähäpätöinen Vichyn Ranska.

Tiedossa ei tarkalleen ole, mitä Pakaslahti itse tilanteesta ajatteli, mutta oletettavasti hän ei myöskään ollut mitenkään erityisen ilahtunut siirrostaan Suomen sodanajan ulkopoliitiikan johtopaikalta vaikeaan asemapaikkaan ulkomailla, vähäpätöisemmäksi lähettilääksi. Sotavuosien paineiden purkautuminen uuden lähettiläsnimityksen johdosta sekä mahdollinen pettymys uuteen asemapaikkaan saattoivat hyvinkin nousta pinnalle Pakaslahden hyvän

⁶⁵ Vastaanottavan maan hallituksen myöntämä hyväksyntä maahan saapuvalle uudelle lähettiläälle.

⁶⁶ Reimaa 2019; 18.

⁶⁷ Nevakivi 1988; 209–210.

ystävän Urho Kekkosen luona järjestetyissä läksiäisjuhlissa, joissa tuleva lähettiläs haukkui pitämässään puheessa niin vanhoja työtovereitaan kuin ystäviäänkin.⁶⁸

Huolimatta joistain kriittisistä kollegoidensa ulostuloista, Pakaslahden tekemän työn suuresta arvostuksesta kertoo lisäksi se, että Suomen Kuvalehti julkaisi keväällä 1943, juuri ennen lähettilääksi siirtämistä, parisivuisen esittelyn hänestä.⁶⁹ Mitä ilmeisimmin tällainen juttu Pakaslahdesta tehtiin, koska hänen merkityksensä ulkopoliitiikan hahmottamisessa sotavuosina oli niin suuri. Tällöin nähtiin myös tarpeellisena yleensä valtionhallinnon suljettujen ovien takana työskentelevän virkamiehen esittely laajalle yleisölle. Mahdollisesti kyse oli myös sotavuosien tietoisesta propagandasta, jossa kansalaisille esitettiin, kuinka kyvykkäitä ihmisiä sotaakäyvän maan ruorissa oli. Propagandaa tai ei, ottaen huomioon Pakaslahden hyvät esiintymistaidot ja määrätietoinen imagonluonti, hän lienee nauttinut hetkellisestä julkisuuden valokeilasta. Sama positiivinen sävy ei lehdistössä toistunut enää sotavuosien jälkeen, kun lähettiläsvuosien painolasti oli tehnyt tehtävänsä.⁷⁰

⁶⁸ Lähteenkorva 2003; 200.

⁶⁹ ”U.M:n kansliapäällikkö”; Suomen Kuvalehti 10.4.1943.

⁷⁰ Ks. Vapaa sana 31.3.1945. 5 F. UMA. Lehtileike kyseisestä lehdestä on Pakaslahden henkilökansiossa.

3. Miehitetyssä maassa

3.1. ”Sota oli ’kaukana’”⁷¹

Harri Holman varsin pitkän kauden jälkeen aloitti kesäkuussa 1943 toimensaan uusi ja virkaintoinen toisen luokan lähettilääksi Ranskaan nimetty Aaro Pakaslahti. Pitkään aikaan Ranskassa ei ollut otettu vastaan uutta lähettilästä Suomesta, ja tämän vielä tapahtuessa sota-ajan poikkeusoloissa, kun maa oli osittain miehitetty, tilanteessa vallitsi aivan uusia piirteitä. Tästä huolimatta uuden lähettilään saapumiselle osattiin antaa arvoa Vichyn hallituksen taholta. Suomi nautti, varsinkin Vichyn vahvan kommunisminvastaisen hallinnon silmissä, suurta arvostusta, jota talvisodan puolustustaistelut Neuvostoliittoa vastaan yleisemminkin Ranskassa olivat nostaneet. Tämä kävi ilmi, kun pää- ja ulkoministeri Pierre Laval keskusteli tuoreen lähettilään kanssa ennen itse valtakirjan jättämisseremonioita.⁷²

Pakaslahti kiinnittää muistelmissaan huomiota valtakirjanjättöseremonian ”protokollarisiin pikkukohtiin”, joilla Suomen päätökselle jatkaa Ranskan edustustaan uuden lähettilään nimittämisellä osoitettiin kiitosta.⁷³ Osoituksena ranskalaisten arvonnasta, itse seremonia järjestettiin valtionpäämiehen, marsalkka Pétainin juhla-asunnossa Palais de Sévignéssa, jota tämä muuten harvoin käytti. Tilaisuudessa Pakaslahti sai lisäksi pitää pienen puheen, mitä ei myöskään hänen mukaansa ollut tehty vähään aikaan.⁷⁴ Valtakirjanjättöseremonian jälkeen marsalkka Pétain kaiken lisäksi vielä saattoi vieraansa aina palatsin ulko-ovelle saakka, jossa hän yhdessä Pakaslahden kanssa näyttäytyi paikalliselle lehdistölle. Tavanomaisten lehti-ilmoitusten lisäksi kaikki tapahtumat myös kuvattiin filmille ja esitettiin Vichyn elokuvateattereiden uutiskatsauksissa.

Kaiken tämän suuren huomion vaikutus oli varmasti melkoinen ensimmäiselle ulkomaankomennukselleen saapuneelle lähettiläälle. Tosin Pakaslahti muistelee asiaa jälkeinpäin ja toteaa, että hänen kohdallaan ei olisi menetelty erilailla kuin muidenkaan lähettiläiden.⁷⁵ Yhtäältä suuri huomio Vichyn johdolta oli sopivaa kohdentaa maalle, joka osoitti sitoutumista edustuksensa ylläpitoon poikkeavissa olosuhteissa. Vichyn Ranskan kansainvälinen asema kesään 1943 mennessä oli kuitenkin olennaisesti heikentynyt, ja moni maa ei enää katsonut sopivaksi ylläpitää lähetystöä epäselvänä pitämässään tilanteessa.⁷⁶

⁷¹ Ks. Pakaslahden käsikirjoitus; ”Sota oli ’kaukana’”. APA. 1:1, 1:2. TPA.

⁷² Ibid. ”Valtakirjan jättö”.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ks. Aarnio 1966.

Vaikka Suomi varmasti sai aitoa arvostusta Vichyn johdolta, vuoden 1943 aikana Pétainin hallinto joutuikin propagandassaan kiinnittämään yhä enenevässä määrin huomiota myös oman asemansa puolusteluun kotimaassa. Näyttävillä diplomaattisilla seremonioilla, jotka esitettiin suurelle yleisölle, Pétain halusi osoittaa olevansa edelleen Ranskan valtionpäämies, joka piti ensisijaisesti ranskalaisten puolta ja pyrki neuvottelemaan saksalaisten kanssa Ranskalle edullisista päätöksistä. Lisäksi uuden ulkomaalaisen diplomaatin vastaanotolla haluttiin muistuttaa siitä kansainvälisestä tunnustuksesta, jota vuoden 1940 aseleposopimuksen jälkeen Vichyn Ranska nautti, ja myös lisätä Pétainin hallituksen uskottavuutta. Samalla tahdottiin häivyttää taustalle saksalaisten miehitysvallan kiristyminen ja sanelupolitiikka, joiden vuoksi Vichyn hallinto itse oli tullut epäsuosituksi. Pakaslahti itsekin toteaa muistelmissaan, että kaikki liittyi Vichyn haluun osoittaa itsenäistä arvoaltaansa marraskuun 1942 miehityksen jälkeen⁷⁷, jolloin Pétainin hallitus oli käytännössä menettänyt kaiken kansainvälispoliittisen asemansa.⁷⁸ Kirjeenvaihdossaan ulkoministeri Ramsayn kanssa Pakaslahti kertoi myös henkilökohtaisia huomioitaan marsalkka Pétainista ja hänen hallinnostaan: Pétain vaikutti väsyneeltä vanhukselta, joka ei aina vaikuttanut olevan tilanteen tasalla, ja hänen hallituksensa oli vain avuton virkakoneisto Saksan käskyvallassa.⁷⁹

Ensimmäinen kesä Vichyssä kului Pakaslahdelta pitkälti tilannekuvan luomiseen. Tässä yhteydessä monikaan niin kutsutun vanhan diplomatian muoto ei menettänyt merkitystään, kun Pakaslahti vaimonsa Ruthin kanssa asettui osaksi Vichyn diplomaattista seurapiiriä. Pakaslahti kiinnitti paljon huomiota itse kaupungin toimintaympäristöön, sen haasteisiin ja omituisuuksiin. Olihan kyseessä kaupunki, joka vielä muutama vuosi sitten oli toiminut pelkkänä ”maksatautisten kylpypaikkana”⁸⁰, mutta joka vuodesta 1940 asti oli tulvinut uutta hallinnollista ja diplomaattista elämää.

Pakaslahti pani merkille, että kaupungin diplomaattikunta oli viime vuosina pienentynyt, mutta sen jäsenet olivat varsin osaavia. Kuten Harri Holma ennen Pakaslahtea, moni heistä oli nimitetty virkaansa jo ennen sotaa ja Ranskan miehitystä, joten heillä oli sitä pätevyyttä, jota suurvaltaan lähetetyltä diplomaatilta edellytettiin. Pakaslahti saikin erilaisilla kutsuilla ja lounailla seurata itseään kokeneempien diplomaattien keskusteluja ja kuunnella heidän

⁷⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Valtakirjan jättö”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁷⁸ Ks. Aarnio 1966.

⁷⁹ Pakaslahden kirje ulkoministeri Ramsaylle 12.7.1943. Aaro Pakaslahden kokoelma. UMA. Ks. myös Clerc 2017; 82.

⁸⁰ Ks. Pakaslahden käsikirjoitus; APa. 1:1, 1:2 TPA, Clerc 2017.

käsityksiään Ranskan tilanteesta.⁸¹ Vaikka diplomaattielämä Vichyssä ei ollutkaan samanveroista kuin Pariisissa, Pakaslahden mukaan pienen diplomaattiyhdyskunnan etuna pienessä kaupungissa oli tiiviimpi yhteydenpito, mikä puolestaan edesauttoi verkostoitumista ja tietojenvaihtoa. Tämä puolestaan kompensoi sota-ajan yleistä tiedonsaannin vaikeutta. Noin puolet kaupungin diplomaateista asui samassa hotellissa, joten myös vierailujen tekeminen oli varsin vaivatonta. Normaaleista protokollan mukaisista arvoasteiskoista ei Vichyssä tehty niin suurta numeroa, ja eriarvoiset diplomaatit tekivät toistensa luo vaivatta kohteliaisuuskäyntejä.⁸²

Tämän lisäksi normaaliin diplomatian piiriin kuului tutustuminen paikallisiin ulkoasiainhallinnon virkamiehiin. Heille siirtyminen Pariisista Vichyhin ei mahdollisesti ollut aivan yhtä helppoa, kuin diplomaateille. Vichyn Ranskan ulkoministeriö oli viimeiset kolme vuotta toiminut vichyläisestä hotellista käsin, mikä ei aina miellyttänyt sen Pariisin tarkoituksenmukaiseen mahtavuuteen tottuneita arvonsa tuntevia virkamiehiä. ”Mitä oli Quai d’Orsay⁸³ Seinen varrella, sitä ei voinut olla pieni ulkoministeriö Hôtel du Parcissa Allier’n rannoilla”, muisteli myös Pakaslahti keskusteluistaan Vichyn ulkoministeriön virkamiesten kanssa.⁸⁴

Paitsi toimintaympäristön suhteen, vaikeuksia Vichyn virkamiehille tuotti Pakaslahden mukaan myös Vichyn Ranskan suhde saksalaismiehittäjiin sekä halu toimia vaikeassa tilanteessa mahdollisimman itsenäisesti. Koko lähettiläskautensa ajan Pakaslahti nostaa esille useaan otteeseen ”Vichyn miesten” ymmärtävän maansa todellisen tilanteen, mutta samalla kaikkea heidän toimintaansa leimasi ulkonainen varovaisuus. Eräskin Vichyn virkamies tunnusti Pakaslahdelle, että Ranska - kaikesta Vichyn propagandasta huolimatta - oli kuin vanki, jolla oli jäljellä vain jotain hallinnollista itsenäisyyttä.⁸⁵ Tämä hallinnollinen itsenäisyys riippui lisäksi täysin siitä, kuinka paljon saksalaiset vichyläisiin luottivat. Vuoden 1943 aikana Pakaslahden toteamuksista voi vetää sen johtopäätöksen, että Vichy oli jo tuolloin pelkkä kulissi, jota kumpikin osapuoli, Pétainin hallinto ja saksalaiset, tarvitsivat, mutta kumpikaan ei luottanut toisiinsa ja todellinen yhteistyö oli väkinäistä. Hannu Aarnio on päättänyt vuoden 1966 opinnäytetyössään Vichyn hallituksen kansainvälispoliittisesta asemasta pitkälti samoihin johtopäätöksiin, ja ne vastaavat myös hyvin Pakaslahden

⁸¹ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Uusien virallisten tuttavuuksien sarja”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁸² Ibid. ”Uusien virallisten tuttavuuksien sarja”. Ks. myös ”Hotellielämän proosaa ja siirtyminen väljemmille vesille”.

⁸³ Ranskan ulkoministeriö Pariisissa.

⁸⁴ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Uusien tuttavuuksien sarja”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁸⁵ Ibid. ks. myös Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 15.7.1943. APa. 2:2. TPA.

havaintoja.⁸⁶ Toisaalta Vichyn hallinto kaikessa hiljaisessa vastarinnassaan oli kaikkea muuta kuin täydellinen nukkehallinto, vaikka käytännön toimissa sillä ei ollut juurikaan mahdollisuuksia vastustaa saksalaisia.⁸⁷

Kesän kuluessa lähettiläs Pakaslahdelle alkoi hahmottua, millaista diplomaattielämä kaupungissa tulisi olemaan. Suurin huomio oli eittämättä, että maailmansota hädin tuskin näkyi kesäisessä Vichyssä. Taistelut olivat sen verran kaukana, että niiden välittömät vaikutukset eivät koskeneet Vichyä. Vaikka poliittiset tapahtumat, varsinkin Mussolinin hallinnon kaatuminen Italiassa kesällä 1943, kantautuivat ja joskus jopa konkreettisesti kuuluivat pommilentojen muodossa Vichyyn asti, diplomaateille elo oli ”rauhallista ja leppoisaa”. Kaupungin kuuluisien kylpylaitosten tenniskentät, uima-altaat ja golfkentät, sekä teatteri ja kasino olivat diplomaattikunnan käytössä, vaikka Pakaslahden mukaan hän ei perheineen niissä päässyt juuri käymään.⁸⁸ Sota-aikana tanssiminen oli kielletty, mutta diplomaateille sallittiin hetkellinen poikkeuslupa järjestää tanssiaisia Hôtel des Ambassadeursissa. Kun nämä jälleen kiellettiin, alkoivat diplomaatit järjestää salaisia yksityistanssiaisia, joihin myös Pakaslahti vaimoineen kerran kutsuttiin.⁸⁹ Niissä hotelleissa, joissa vielä oli tilaa, seurusteltiin, ja kaupungin ravintolat palvelivat asiakkaitaan kuten ennen. Ruokahuolto kaupungissa toimi Ranskan muita alueita paremmin, vaikka elintarvikepula pahenikin jatkuvasti ja mustan pörssin kauppa rehotti.⁹⁰

Omalla tavallaan Vichy oli pieni keidas sodan jaloissa olevassa Euroopassa, pulaa ruoasta oli vähemmän, tunnelma kaupungissa oli yhtä aikaa rauhallista syrjässäeloa ja suuren maailman mukaista.⁹¹

Diplomaattien asuntotilanne Vichyssä oli pitkään kaoottinen: Vichyn kokoisessa kaupungissa valtaosan esimerkiksi hotellien majoitustilasta nieli käyttöönsä pelkästään Vichyn hallintokoneisto ja myös saksalaisilla oli paljon tiloja hallussaan. Alun perin Vichyyn oli päädytty uutena hallintokaupunkina juuri sen lukuisten hotellien vuoksi, mutta diplomaateille

⁸⁶ Ks. Aarnio 1966.

⁸⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Uusien tuttavuuksien sarja”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁸⁸ Clerc 2017; 77–84.

⁸⁹ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Sota oli ’kaukana’”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid.

ei näihin useinkaan jäänyt paljoakaan tilaa. Niillekin, jotka huoneistoja saivat käyttöönsä, maansa edustaminen hotellista käsin alkoi hiljalleen tuntua epäkäytännölliseltä. Siksi useat diplomaatit olivat päätyneet vuokraamaan kaupungilta huvilan. Pakaslahden saapuessa Vichyyn diplomaattien asuntotilannetta oli alettu järjestellä uudelleen, kun monet virastot olivat marraskuun 1942 tapahtumien jälkeen⁹² siirtyneet takaisin Pariisiin. Suomen edustustolla oli Hôtel des Ambassadeursissa käytössään kaksi pientä huonetta ullakkokerroksessa, sekä tämän lisäksi Pakaslahdella ja hänen vaimollaan oli käytössään kaksi huonetta hotellin toisessa kerroksessa.⁹³

Diplomaattinen edustaminen vaati Pakaslahden mielestä parempia tiloja kuin jo käytössä olevat. Myös käytännössä asuminen hotellissa oli perheelliselle diplomaatille haasteellista. Kirjeessään Harri Holmalle Pakaslahti paljasti harkitsevansa vaimonsa ja pienen poikansa lähettämistä kesän jälkeen takaisin Suomeen jos perheelle ei löydy parempaa asuntoratkaisua. Pakaslahden onnistui kuitenkin saada kesän 1943 ajaksi Antti-pojalleen parempi majoitus Vichyä ympäröivältä maaseudulta.⁹⁴ Reilun kolmen kuukauden kuluttua saapumisestaan Pakaslahti hankki perheelleen uudeksi asunnoksi ja omaksi edustusresidenssiksi Vichystä poistuneelta Argentiinan suurlähettiläältä vapautuneen huvilan, Villa Adrets'n. Muutto tapahtui loka-marraskuun vaihteessa. Tuossa yhteydessä harkittiin myös, että lähettilään lisäksi lähetystön kanslia muuttaisi kyseiseen huvilaan, mutta tästä ajatuksesta luovuttiin.⁹⁵ Hankinnassa häntä oli avustanut Vichyn ulkoministeriön pääsihteeri, suurlähettiläs Charles Rochat, jonka mielestä huvila sopi hyvin perheelliselle diplomaatille. Hankinnan avustukseen Vichyn taholta lienee käytännön syiden ohella vaikuttanut myös halu auttaa diplomaattia, joka oli tuonut myös perheensä mukanaan asemapaikkaansa. Pakaslahti antaa muistelmissaan ymmärtää, että Vichyn hallinnon näkökulmasta ei ollut kovinkaan mairittelevaa, että suurin osa kaupunkiin saapuneista diplomaateista saapui ilman muuta perhettään.⁹⁶ Tätä taustaa vasten Vichyn hallinto on mahdollisesti noteerannut Suomen lähettilään tekemän poikkeuksen, sillä Pakaslahti mainitsi pääsihteeri Rochat'n "antaneen" huvilan Suomen lähettiläälle.⁹⁷ Vaikka muutto Villa Adrets'hin mahdollisti paremman kyvyn edustaa ja isännöidä juhlia, Pakaslahti joutui samalla hieman etäämmälle Ambassadeurs-hotellin

⁹² Saksalaiset miehittivät Vichyn hallituksen kontrolloiman Ranskan "Vapaan vyöhykkeen".

⁹³ Pakaslahden käsikirjoitus; "Hotellielämän proosaa ja siirtyminen väljemmille vesille". APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁹⁴ Pakaslahden kirje Harri Holmalle 2.7.1943. Aaro Pakaslahden kokoelma. UMA.

⁹⁵ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1943. 5G 6t. UMA. Ks. myös Pakaslahden kirje Harri Holmalle 12.10.1943. Aaro Pakaslahden kokoelma. UMA.

⁹⁶ Pakaslahden käsikirjoitus; "Hotellielämän proosaa ja siirtyminen väljemmille vesille". APa. 1:1, 1:2. TPA.

⁹⁷ Ibid.

seurapiirielämästä. Hotelliin jäänyt kanslia kuitenkin mahdollisti siellä päivittäisen liikkumisen.

3.2. Tilanteen seuraamista

Saavuttuaan Ranskaan Pakaslahti kirjoitti kirjeen ulkoministeri Ramsaylle, jossa ilmoitti pyrkivänsä raportoimaan ministeriölle uusista senhetkisistä tapahtumista ja välttävänsä ”retrospektiivisten yleiskuvausten antamista”. Hän halusi luoda asioista oman tulkintansa tukeutumatta liiaksi vanhoihin Holman ajan tilannekuviin. Pakaslahti toivoi myös, että hänen tiedotuksistaan olisi hyötyä Euroopan tilanteen kokonaiskuvan muodostamisessa Helsingissä. Ottaen huomioon Vichyn melko syrjäisen sijainnin, on mielenkiintoista, että vielä kesällä 1943 hän ilmoitti olevansa Vichyssä Pariisia paremmin ”tietojen partaalla”.⁹⁸ Tämän voisi tulkita niin, että Pakaslahti koki vielä tuolloin voivansa saada Vichyssä enemmän hyötyä uusista tuttavuuksista, niin muista diplomaateista kuin luonnollisesti Vichyn hallituksen virkamiehistä. Vasta kun hän oli asettunut osaksi diplomaattista yhteisöä, protokollan mukaisien tervehdyskäyntien jälkeen, saattoi hän harkita tietojen hankkimista Vichyn ulkopuolelta, erityisesti Pariisista.

Kesän 1943 kääntyessä syksyyn, Pakaslahti alkoi yhä enenevässä määrin kiinnittää huomiota Ranskan sisäisen tilanteen pohdintaan. Tähän liittyen hänen raportteihinsa päättyi analyysia Vichyn hallituksen sisäisistä voimasuhteista sekä vastarintaliikkeen maanalaisesta toiminnasta. Merkittävä huomion kohde raporteissa on luonnollisesti myös Vichyn hallituksen suhde Saksaan. Pakaslahti selitti ulkoministeriölle Suomeen Vichyn hallituksen olevan ”odottavalla kannalla”, sillä uhka maihinnoususta Ranskassa sekä Mussolinin Italian antautuminen liittoutuneille merkitsevät Saksan tarvitsevan Vichyn hallinnon tukea. Pakaslahti itsekin oli mitä ilmeisimmin tällä kannalla koko lähettiläskautensa ajan ja näki Vichyn ulkopoliittisen aseman jopa vahvistuneen Saksaan nähden.⁹⁹ Tämän näkemyksen mukaisesti erityisesti pääministeri Laval uskoi saavansa Saksalta myönnytyksiä, ja hän pyrki tekemään mahdollisimman itsenäisiä ulostuloja ”suurvallan edustajana”.¹⁰⁰ Marsalkka Pétainin hallitus pyrki siis mahdollisimman itsenäiseen asemaan suhteessa Saksaan, mutta samalla se joutui jatkuvasti pohtimaan omaa asemaansa myös suhteessa liittoutuneisiin. Pyrkimyksenä oli taata Vichylle vahva neuvotteluasema tilanteessa, jossa Ranskaan tehtäisiin

⁹⁸ Pakaslahden kirje ulkoministeri Ramsaylle 31.7.1943. Aaro Pakaslahden kokoelma. UMA.

⁹⁹ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 1.10.1943. APa. 2:2. TPA.

¹⁰⁰ Ibid. 1.7.1943, 2.8.1943 ja 15.9.1943.

maihinnousu. Vichyssä katsottiin kesällä ja syksyllä 1943 että heidän asemansa tässä suhteessa oli parantunut, johtuen Ranskan vastarintaliikkeen johdon sisäisestä kamppailusta.¹⁰¹

Toisaalta Vichyn omassa hallinnossa oli jatkuvasti virkamiehiä, jotka enemmän tai vähemmän salassa kannattivat Charles de Gaullen ja Henri Giraud'n¹⁰² dissidenttejä. Näitä henkilöitä pyrittiin siirtämään hallinnon ulkosyrjälle, etteivät saksalaisten epäilyt Vichyn hallituksen uskollisuudesta kasvaisi.¹⁰³ Myöhemmin kuitenkin kävi yhä selvemmäksi, että Saksa jatkuvasti painosti Vichyn hallitusta erottamaan viroista keskus- ja paikallishallinnon virkamiehiä, joita epäiltiin – usein varsin aiheellisesti – sympatioista vastarintaliikettä kohtaan. Lopulta syksyllä 1943 saksalaiset eivät enää luottaneet Vichyn hallituksen omaan kykyyn käsitellä hallinnon sisäinen ”dissidenttiongelman” ja he ryhtyivät laajamittaisiin ranskalaisten virkamiesten, entisten poliitikkojen ja upseereiden pidätyksiin. Pakaslahti itse paheksui näitä saksalaisten omavaltaisia toimia. Hän kutsui syksyn pidätyssumaa ”laittomuuden tilaksi”, pitäen saksalaisten toimia puuttumisena Ranskan sisäisiin asioihin.¹⁰⁴ Tosin Pakaslahti käsitteli asiaa täysin oikeudellisesta näkökulmasta, tiedostaen varmasti samalla käytännön realiteetit miehitysvallan alla. Edes Vichyn hallituksen tulkinta oman asemansa vahvistumisesta syksyn 1943 aikana ei muuttanut sitä tosiasiaa, että Saksa kontrolloi yhä sen toimintaa varsin vahvasti.

Vichyn eräänlainen poliittinen kulissi, jota sen propagandakoneisto tuki, sekä diplomaattielämän huvitukset, eivät enää pystyneet kätkemään taakseen Vichyn autoritaarista hallintoa ja saksalaismiehitystä kohtaan lisääntyvää vastustusta. Pakaslahti totesi vielä kesällä ja alkusyksystä 1943 ranskalaisten vaikuttaneen melko passiivisilta. He toivoivat vain selviävänsä sota-ajan rajoittuneisuudesta, eivätkä viitsineet olla aktiivisessa vastarinnassa miehittäjää kohtaan. Toisaalta maanalainen toiminta lisääntyi jatkuvasti, ja liittoutuneiden liikehdintä Italiassa sekä erityisesti maihinnousun odotus Ranskassa lisäsi partisaanien ja vastarintaliikkeen eri ryhmittymien taisteluhaluja.¹⁰⁵ Liikehdintä ”Vichyn kuplan” ulkopuolella alkoi vaikuttaa myös Suomen lähettilään ja hänen perheensä elämään yhä konkreettisemmin, sillä syksystä 1943 eteenpäin Pakaslahti nostaa esille monenlaisia tilanteita, joista jälkikäteen näytti muodostuneen varsinaisia anekdootteja. Öiset automatkat,

¹⁰¹ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 28.7.1943. APa. 2:2. TPA.

¹⁰² Kenraalit de Gaulle ja Giraud kamppailivat vastarintaliikkeen johtohahmon asemasta.

¹⁰³ Pakaslahden raportit ulkoministeriölle 15.7.1943 ja 1.9.1943. APa. 2:2. TPA.

¹⁰⁴ Ibid. 1.10.1943.

¹⁰⁵ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kuilu hallitusjärjestelmän ja kansan välillä”. APa. 1:1, 1:2 TPA. Ks. myös Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 1.9.1943. APa. 2:2. TPA.

joilla sai pelätä niin partisaaneja, saksalaisia tai bensiinin loppumista, herättivät alueella jo tuolloin hämmästyksiä muiden diplomaattien ja paikallisten keskuudessa.¹⁰⁶ Olivatpa kertomukset lopulta suurelta osin totta tai eivät, keskeistä on kuitenkin havaita, miten nämä yksittäiset tapahtumat muodostuivat osaksi sodanajan diplomaatin elämää – kaikessa hullunkurisuudessaan.

Kesällä ja syksyllä 1943 Vichyn hallinnon suurin motiivi oli pitää Ranska ”puolueettomana” ja poissa taisteluista. Pakaslahden mukaan kukaan ei enää uskonut Vichyyn autoritäärisen hallintoon, ja tämän vuoksi vahvistettiin sen päämiehen marsalkka Pétainin henkilökulttia. Tämän vanhan ja arvostetun sotasankarin nähtiinkin edelleen suojelevan ranskalaisia miehittäjän mielivallalta. Pakaslahden käsityksen mukaan Pétain myös itse näki itsensä tällaisena hahmona, varsinkin sen jälkeen, kun kaikki muu todellinen valta oli valunut hänen hallintonsa käsistä. Vaikka Pétainia arvostettiin ”elämäntyönsä suorittaneena vanhuksena”, hänellä ei kuitenkaan ollut tavallisen kansan silmissä enää riittävää arvovaltaa, jotta hänen käskyjään olisi noudatettu.¹⁰⁷ Reaalipoliittisesti asioihin suhtautuvalle Pakaslahdelle tilanne lienee sopinut varsin hyvin, sillä Ranskan monimutkaisen tilanteen tiedostaen hän piti itseään ensisijassa Suomen edustajana marsalkka Pétainin henkilön luona. Tässä suhteessa myös hänen kannanottonsa esimerkiksi De Gaullen dissidenttiliikkeestä ja vapautuskomiteaan nähden ovat diplomaattisen varovaisia.¹⁰⁸

Pétainin tavoite suojella ranskalaisia sodan taisteluilta ja mielivallalta kääntyi kuitenkin samalla itseään vastaan.¹⁰⁹ Vichyn poliisivoimat, erityisesti miliisi, pyrkivät jatkuvasti kiristämään otettaan ranskalaisten elämästä, mikä asetti sen tulilinjalle vastarintaliikkeen kanssa. Partisaanien lisääntynyt aktiivisuus yhtäältä ruokki Vichyn hallituksen autoritääristä reaktiota, josta esimerkkinä vihatun miliisin perustaminen, toisaalta toimi myös perusteena Vichyn sisäiselle valvonnalle. Sisäisen rauhan ylläpito nähtiin takeena sille, että Saksa puolestaan pidättäytyisi liiallisesta voimankäytöstä Ranskaa kohtaan.¹¹⁰

Pakaslahti kuitenkin näki tilanteen paradoksin: Vichy pyrki rauhoittamaan tilannetta kotimaassaan tehostamalla saksalaisten toivomuksesta sisäistä valvontaa, mikä puolestaan johti rauhattomuuden jatkumiseen. Vichyn hallitus katsoi selviytyvänsä sisäisen järjestyksen

¹⁰⁶ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Hullunkurinen automatka”, ”Kohtaus maantiellä klo. 12 yöllä”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁰⁷ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 15.9.1943. APa. 2:2. TPA.

¹⁰⁸ Ks. Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kuilu hallitusjärjestelmän ja kansan välillä”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁰⁹ Ks. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 1.10.1943. APa. 2:2. TPA.

¹¹⁰ Ks. Paxton 1972; 291–298.

hoitamisesta lisäaseistuksella, jota se Saksalta pyysi. Tilanne oli kuitenkin epäselvä myös saksalaisten taholta: Saksan diplomaattinen edustus Ranskassa puolsi Saksan aseellista tukea Vichylle, jotta vaadittu sisäinen turvallisuus paremmin toteutuisi, mutta Saksan poliittinen johto, ristiriitaista kyllä, ei huolimatta esittämistään vaatimuksista luottanut Vichyn hallituksen kykyyn selviytyä niistä, eikä siksi myöntänyt lisää aseita.¹¹¹ Pakaslahden havaintojen perusteella, myös Saksan sotilasjohto Ranskassa suhtautui penseästi Vichyn omien poliisivoimien aseistukseen yhtäältä siksi, että tämä olisi käytännössä vihjannut Saksan sotavoimien olevan itse kykenemätön hoitamaan järjestystä miehittämällään alueella, ja toisaalta se pelkäsi Saksan aseellisen tuen Vichylle päätyvän lopulta vastarintaliikkeen haltuun. Pakaslahti tuo muun muassa tämän tilanneraportointinsa kautta varsin hyvin esille, mikä oli saksalais-ranskalaisen yhteistyön virallisen ja käytännöllisen ulottuvuuden välinen ristiriita syksyllä 1943.

Pyrkimällä estämään Ranskan joutumisen liittoutuneiden ja Saksan väliseksi taistelukentäksi, Vichyn hallinto joutui sekä oman asemansa turvaamiseksi että osin vastentahtoisesti taistelemaan muita ranskalaisia vastaan. Suojelemaan pyrittiin siis hyökkäämällä, mikä ei sodanajan Ranskassa kerännyt laajamittaista ymmärrystä kansalaisten keskuudessa. Tilannetta ei helpottanut sekään, että Vichyn pääministeri ja todellinen vallankäyttäjä Pierre Laval pyrki jatkuvasti tekemään saksalaisille myönnytyksiä, kun taas valtionpäämies Pétain pyrki pidättäytymään kaikesta yhteistyöstä Saksan kanssa. ”Kuilu hallitusjärjestelmän ja kansan välillä” syveni siis myös Vichyn sisäisestä neuvottomuudesta. Kansalaisille Vichyn hallinto merkitsi vuoden 1943 syksyllä enää kahta henkilöä: ”Hyvä Pétain ja paha Laval”¹¹²

Pakaslahdella oli kaiken tämän keskellä hyviä tilaisuuksia päästä aistimaan itse Pétainin tuntemuksia. 10. syyskuuta 1943 hän osallistui ensimmäistä kertaa vaimonsa Ruthin kanssa marsalkan isännöimille päivälliskutsuille. Koska Pakaslahden vaimo oli harvoja lähettiläspuolisoja Vichyssä, pääsi tämä aina istumaan Pétainin viereen, ja myös hän itse istui usein marsalkan puolison vieressä.¹¹³ Diplomaateille Pétain kertoi pitävänsä itseään saksalaisten vankina, ja että hän odotti Ranskan miehityksen päättymistä liittoutuneiden Italian valtauksen innoittamana. Vaikka Vichyn hallinnon käytännön toimia oli vuoden 1943 aikana siirretty Pariisiin, Pétain ei itse halunnut siirtyä pääkaupunkiin, sillä siellä vallitsi suora saksalaismiehitys. Kaupungissa toimivat myös Vichyn hallinnon äärimmäiset

¹¹¹ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 1.10.1943. APa. 2:2. TPA. Ks. myös Pakaslahden raportti 22.12.1943. APa. 2:2. TPA.

¹¹² Ibid. 22.12.1943.

¹¹³ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Vieläkin poimintoja politiikasta”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

myöntyväisyyshenkilöt, joita Pétain ei sietänyt. Vichyn hallitus ei myöskään ollut varma, nauttisiko marsalkka pohjoisessa samanlaista ”kansanomaista auktoriteettia”, kuin Vichyn vapaalla vyöhykkeellä.¹¹⁴

Vuoden 1943 lopulla Pakaslahti vieraili myös itse ensimmäistä kertaa Pariisissa.

Marraskuisen matkan tarkoituksena oli paitsi käydä tervehtimässä kaupungin suomalaissiirtokuntaa ja Suomen ystäviä sekä korostaa jatkuvuutta Suomen ja Ranskan suhteissa, myös aistia sen sota-ajan henkistä ilmapiiriä.¹¹⁵ Tähän tarjoutuikin loistava tilaisuus, kun Pakaslahti kutsuttiin vieraaksi erääseen poliittisen salonkiin, jota ylläpiti muuan ”Madame N.”. Hienon pariisilaissalongin ilmapiiri vaikutti Pakaslahden kuvailun perusteella niin juhlavalta, että sellaista on vaikea kuvitella sota-ajan olosuhteissa.¹¹⁶ Vierailua voikin hyvin pitää Pakaslahden kosketuksena Pariisin ”vanhojen aikojen” diplomatiaan, johon kuului kaupungin eliitin seurustelu näyttävissä tiloissa. Paluumatkalla Pariisista kävi jälleen ilmi, että diplomaatit saattoivat sota-aikana joutua joskus arveluttaviinkin tilanteisiin. Lähestyessään Vichyä Pakaslahden auton oli pysäyttänyt pimeällä maantiellä epäilyttävän näköinen mies, joka pyysi auton seurueelta palvelusta. Pakaslahti oli aistinut tilanteessa jotakin outoa, joten harhautti aluksi miestä ja jatkoi sitten matkaa. Tarina herätti perillä Vichyssä suurta mielenkiintoa ja varmasti herätti taas esimerkiksi kysymyksiä siitä, mitä Ranskassa oli tapahtumassa. Pakaslahti epäili itse joutuneensa seurueineen jonkinlaisen partisaanitaistelijan pysäyttämäksi.¹¹⁷

Joulukuussa 1943 Pakaslahti kiinnitti huomionsa merkittävään sisäiseen liikehdintään Vichyn hallituksen sisällä. Marsalkka Pétain, turhautuneena saksalaisten tiukkaan kontrolliin, pyrki hahmottelemaan Ranskaan uutta valtiosääntöä, jonka oli tarkoitus olla vastaus laillisuusnäkökulmasta de Gaullen johtaman Alger’n komitean toiminnalle ja juurruttaa Vichyn perustuslaillisuutta.¹¹⁸ Käytännössä Pétain kaavaili yhteistyötä de Gaullen kanssa, jolla pyrittäisiin irtaantumaan Saksan vaikutusvallasta. Yhtäältä Pétainin irtioton voidaan katsoa olleen eräänlaista poliittista peliä, jolla pyrittiin niin eristämään pääministeri Lavalin myöntyväisyyspolitiikka Saksaan nähden, kuin estää kommunistien vaikutusvalta Ranskassa liittoutumalla de Gaullen kanssa. Toisaalta Pakaslahti pohti myös Pétainin toimintaa ”kansallisen eheytyksen” näkökulmasta. Joka tapauksessa tämä Pétainin uusi radikaali

¹¹⁴ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Vieläkin poimintoja politiikasta”, ”Sota- ja miehitysjajan Pariisissa”. APa. 1:1, 1:2. TPA. Ks. Aarnio 1966. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 18.7.1943. APa. 2:2. TPA.

¹¹⁵ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Sota- ja miehitysjajan Pariisissa”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹¹⁶ Ibid. ”Eräs poliittinen salonki Pariisissa”.

¹¹⁷ Ibid. ”Kohtaus maantiellä klo. 12 yöllä”.

¹¹⁸ Paxton 1972; 324–325.

linjanveto, kaikessa utopistisuudessaan, ajoi Vichyn hallituksen ja Saksan jälleen uuden konfliktin partaalle. Saksa vastusti tiukasti Pétainin sooloilua ja vetosi hänen toimintansa rikkovan vuoden 1940 aseleposopimusta – vaikka Saksa myös itse oli jo rikkonut sitä marraskuun 1942 miehityksellä. Lähettiläs Pakaslahti kuitenkin tulkitsi, että Saksa päätti konfliktin eskaloitumisen sijaan myönteillä ainakin teoriassa Pétainin ”uudistuksia”, ennemmin kuin ajautua entistä suurempaan umpikujaan Vichyn kanssa. Todellisuudessa Saksan toiveissa oli elvyttää vuoden 1940 kollaborationismin henki, ja Pétainin avaus yritettiin naamioda palvelemaan tätä päämäärää.¹¹⁹ Eräällä tapaa Saksa onnistuikin kääntämään koko tilanteen omaksi edukseen, esiintymällä nyt yllättävän diplomaattisesti. Tämän päätöksen taustalla vaikutti mahdollisesti pelko ranskalaisten nousemisesta vastarintaan, sillä koko syksyn 1943 ajan Saksa oli jo esittänyt varsin kovia vaatimuksia. Pétainin yritys nostaa omaa arvovaltaansa epäonnistui, ja vuodenvaihteessa Saksa alkoi vastavetona suunnitella Pétainin poliittisten liittolaisten syrjäyttämistä ja heidän korvaamistaan myöntöväisyysslinjan kannattajilla.¹²⁰

Aaro Pakaslahden ja Suomen Vichyn-lähetystön toimintaa vuoden 1943 jälkipuoliskolla voidaan tarkastella sekä jatkuvuuden että muutosten kannalta. Suomen uusi lähettiläs saapui Ranskaan tilanteessa, jossa asemapaikalta käsin hoidettavia diplomaattisia tehtäviä rajoitti paitsi yleinen sotatila Euroopassa myös Vichyn hallinnon alati häilyvä asema. Pakaslahdelle oli joka tapauksessa ilmeisen edullista, että hän saattoi seurata lähettilään virassa varsin aktiivista ja Suomi-tietoisuutta Ranskassa lisännyttä Harri Holmaa. Siirtyessään uuteen asemapaikkaan keväällä 1943, Holma oli muistuttanut Suomen ulkoasiainhallintoa siitä, että Ranska, ”kaikesta nykyisestä alennustilastaan huolimatta”, oli edelleen suurvalta, jolle tuli kohdistaa merkittävää huomiota.¹²¹ Kuten Holmakin asian näki, ja jonka Pakaslahti henkilökohtaisesti totesi, Suomen edustuksen jatkuvuutta pidettiin lyödyssä maassa suurena ystävällisyyden osoituksena.¹²² Tätä taustaa vasten Suomen ja Ranskan, jota sillä hetkellä Vichyn hallinto käytännössä edusti, hyvät bilateralisuhteet vain vahvistuivat lähettiläsvaihdoksesta ja ”normaali” diplomaattinen toiminta saattoi jatkua.

Näyttää siltä, että Pakaslahti käytti varsinkin vuonna 1943 pääasiallisesti aikaansa lähettiläspaikkansa ”sosiaaliseen vakiinnuttamiseen”. Hänen saapumiselleen annettiin ranskalaisten taholta melko suurta huomiota, mikä lienee vaikuttanut Pakaslahden haluun pyrkiä aktiiviseen henkilökohtaiseen kanssakäymiseen Vichyn seurapiireissä. Lähetystön

¹¹⁹ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 2.12.1943. APa. 2:2. TPA.

¹²⁰ Ibid. 11.12.1943 ja 17.12.1943.

¹²¹ Lähteenkorva 2003; 111.

¹²² Ibid.

toiminta keskittyi siis vahvasti lähettilään henkilöön, sillä sota-ajan tilanteessa se oli diplomaattisen toiminnan vahvin voimavara. Tästä huolimatta Vichyn-lähetystö paneutui myös jonkin verran ulkopolitiikkaan ja sitä palvelemaan maakuvatyöhön.

Lähetystön vuoden 1943 toimintakertomuksesta käy ilmi, että sota-ajan vaikeuksista huolimatta, Pakaslahden johdolla pyrittiin edelleen ”mainostustyöhön”. Vichyn hallinto oli kiinnostunut Suomen yhteiskunnallisista oloista, ja pyysi tietoja erityisesti nuorison kasvatuksesta ja nuorisojärjestöistä Suomessa. Lisäksi ranskalaisia kiinnostivat muun muassa suomalainen urheiluelämä ja -opetus, osuustoimintaliike ja sosiaaliset uudistukset.¹²³ Kyseisen aineiston jakamisen ohella lähetystö toimitti muun muassa äänilevyjä Ranskan radion käyttöön. Ranskalaiset olivat ilmoittaneet käyttävänsä Suomen edustuston antamaa materiaalia oman nuorisonsa opetukseen, mikä kieltämättä sopi Vichyn Ranskan filosofiaan ”uudesta, dynaamisemmasta Ranskasta”.¹²⁴

Maakuvatyötä ilmeni kaikesta päätellen suurilta osin myös ranskalaisten omasta aloitteesta. Tästä konkreettisena osoituksena oli joulukuussa 1943 Ranskan radion Suomen itsenäisyyspäivän kunniaksi järjestämä puolen tunnin mittainen Suomea koskeva lähetys, jollainen oli jo aiempinakin vuosina esitetty. Lisäksi Pariisin itämaisten kielten koulussa vaikuttanut professori Aurélien Sauvageot oli jo vuoden 1943 alussa julkaissut kirjan suomen kielestä. Suomen Vichyn-edustuston välityksellä kirja toimitettiin Suomeen ”tarkastettavaksi”, ja se todettiin ”propagandallisesti tyydyttäväksi”.¹²⁵

Lähetystölle merkittävä apu maakuvatyössä ja propagandassa oli pitkään Pariisissa asunut suomen kielen opettaja Irja Spira. Hänen johdollaan käynnistettiin vuonna 1943 laajahko hanke, jossa pyrittiin kääntämään ja julkaisemaan ranskaksi suomalaista kirjallisuutta. Ranskalaiset kustantamot suhtautuivat tähän myönteisesti, sillä heidän toimintaansa rajoitti merkittävästi miehitysvallan sensuuri ja paperin puute.¹²⁶ Pariisissa suomalaisella maakuvatyöllä oli myös keväästä 1943 alkaen tilaisuus suurempaan näkyvyyteen, kun Sainte-Geneviève -kirjaston suomalais-skandinaavisen osaston hoitajaksi nimitettiin suomalainen Urban Nyström. Tämä ei kuitenkaan pystynyt ottamaan tehtävää vastaan vuoden 1943 aikana,

¹²³ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1943. 5G 6t. UMA.

¹²⁴ ks. Itkonen 1967.

¹²⁵ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1943. 5G 6t. UMA.

¹²⁶ Ibid.

mitä myös Suomen Vichyn-edustuston taholta pahoiteltiin.¹²⁷ Asian selvittely työllisti myös lähetti­läs Pakaslahtea tämän vieraillessa Pariisissa saman vuoden marraskuussa.¹²⁸

Huolimatta Suomen ulkoministeriölle toimitetusta Vichyn-lähetystön vuoden 1943 toimintakertomuksesta, joka listaa erilaisia toimia maakuvatyön parissa, Pakaslahti ei muistelmissaan juuri mainitse muusta kuin henkilökohtaisesta seurustelustaan sekä tekemistään poliittisista huomioista. Tämä viittaa todennäköisesti siihen, että hän ei katsonut olevansa aktiivisesti mukana tässä työssä, sillä mitä ilmeisimmin koko käytännön työ oli vahvasti ulkoistettu lähetystön ulkopuolisille toimijoille. Pakaslahti vaikuttaa olleen myös edeltäjänsä Holmaan verrattuna vähemmän aktiivinen kulttuuritoimija, ja hän olikin jo aiemmin opiskeluaikanaan ja virkamiesurallaan profiloitunut pikemminkin ulkopoliittisten asioiden tarkastelussa.¹²⁹

3.3. Pakaslahti diplomaattina

Aaro Pakaslahden siirryttyä hoitamaan Suomen Vichyn edustuston päällikön tehtäviä, hänellä oli paitsi kokemusta Suomen ulkoasiainministeriön toiminnasta kotimaassa myös aiempaa ulkomaankokemusta. Hän oli 1930-luvun puoliväliin tultaessa palvellut jo Suomen Lontoon ja Berliinin edustustoissa¹³⁰, kartuttaen näin kokemustaan diplomatian eri ulottuvuuksista. Vaikka yhtäältä katsoen Pakaslahden siirto vaikeaan ja poliittisesti epäselvään asemapaikkaan kesällä 1943 vaikutti hänen ensimmäiseksi lähetti­läänpestikseen melkoisen haastavalta, ja Pakaslahdelle itselleen tehtävä tuntui jonkin sortin ”arvonalennukselta”, toisaalta hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa, erityisesti terävä havainnointikyky sekä hyvät suulliset ja kirjalliset taidot, auttoivat huomattavasti lähetti­lään tehtävien hoidossa. Eräällä tapaa Vichy tarjosi kansainvälispoliittiselle Pakaslahdelle tilaisuuden hoitaa paitsi lähetti­lään työtään kaikkine diplomatian työkaluineen myös erinomaisen maailmansodan tarkkailupaikan. Pakaslahti oli jossain määrin kuin Suomen edustaja ”yleiseurooppalaisessa konferenssissa” osana muuta diplomaattikuntaa, joka Ranskasta käsin seurasi sotatilanteen kehitystä. Tähän tulkintaan on helppo päätyä Pakaslahden jättämien raporttien sisällön sekä hänen sodanaikaista diplomatiaa kuvailevien muistelmiensa pohjalta. Selvää on, että Suomen lähetti­lään päätehtävänä Ranskassa ei, ainakaan vuoden 1942 jälkeen, ollut Suomen ja

¹²⁷ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1943. 5G 6t. UMA.

¹²⁸ Ibid. Ks. myös Pakaslahden käsikirjoitus; ”Suomen ystäviä”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹²⁹ Lähteenkorva 2003; 184–199.

¹³⁰ Reimaa 2019; 13–15, 32–67.

Ranskan keskinäisten suhteiden hoito.¹³¹ Silloinkin kun Pakaslahti nosti raporteissaan muutaman kerran Suomen ja Ranskan samassa yhteydessä esille, kyse oli pikemmin maiden yhteisestä suhteesta ja asennoitumisesta yleiseurooppalaiseen tilanteeseen, kuin kahdenvälisten kysymysten käsittelystä. Vichyn Ranska ei enää vuosina 1943–44, ollut sellainen toimija, johon kovinkaan moni valtio kehitti järjestelmällisesti suhdettaan, ja Pakaslahti lienee ulkoministeriöstä saanut ohjeistuksen keskittyä pääasiassa maailmansodan tilanteen seuraamiseen mutta samalla ylläpitää Suomen hyvää mainetta Vichyssä.

Verrattaessa Pakaslahden lyhyttä pestiä Vichyssä edeltäjänsä Holman lähettiläsaikaan, voi huomata näiden kahden henkilön toiminnassa merkittäviä eroja. Pakaslahti suhtautui Saksan toimiin Ranskassa kylmän analyttisesti, usein varsin epäileväisesti. Kaikesta päätellen Pakaslahti itse ymmärsi jo vuoden 1943 aikana, että Saksa ei tulisi sotaa voittamaan. Tässä suhteessa Pakaslahti myös kyseenalaisti useimmat saksalaisten toimet miehityksessä Ranskassa, erityisesti mitä tulee Vichyn hallituksen asemaan. Pakaslahden edeltäjä Holma oli sen sijaan muodostanut varsin toimivat suhteet saksalaisiin Ranskassa, ja uskoi vielä poistuessaan maasta keväällä 1943 Saksan toimien oikeutukseen ja voittoon sodassa¹³², suoranaisesti paheksuen Vichyn Ranskan johdon saamattomuutta. Holman ja Pakaslahden välillä henkilöityy myös koko Suomen sodanajan politiikka ja suhde Saksaan: edellisen aikana Suomi toimi aktiivisesti Saksan kanssa samassa rintamassa, kun taas jälkimmäisen siirtyessä Vichyyn Suomessa alkoivat yritykset irtaantua Saksan politiikasta. Vichyn Ranskassa, nämä todellisuudet heijastuivat siihen, miten molemmat lähettiläät hoitivat työtään. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että Holma oli sekä suhteessaan Saksaan ja Ranskaan paljon värittyneempi hahmo, kuin Aaro Pakaslahti, joka puolestaan suhtautui eri toimijoihin melko neutraalisti. Kylmä realismi ei kuitenkaan estänyt Pakaslahtea osoittamasta merkittävää sympatiaa Vichyn Ranskan johtohahmoja, erityisesti marsalkka Pétainia kohtaan.

Johtuen Vichyn Ranskan erityisestä luonteesta maailmansodan näyttämöllä, myös diplomatian hoito vaati merkittäviä ponnisteluja, paitsi käytännön asioiden hoidossa, myös lähettilään henkilökohtaisen toiminnan osalta. Koska diplomaatiassa tiedonsaanti on yksi keskeisiä tavoitteita, ja sota-aikana tämän suhteen kaikkia mahdollisia kanavia ei voinut käyttää tai niissä oli puutteita, voidaan sanoa, että sota-aikana diplomaatin klassinen työ suhdeverkostojen luomisessa ja ylläpidossa jopa korostui entisestään. 1900-luvun alussa vakiintuneet uudet tekniset saavutukset, kuten sähkösanomat ja puhelinyhteydet, merkitsivät

¹³¹ Ks. Houry 2006.

¹³² Clerc 2017; 79.

sitä, ettei lähettiläiden tarvinnut enää samalla tavalla panostaa tiedonsaantiin perinteisemmillä keinoilla. Kuitenkin sota-ajan häiriöt näissä moderneissa tiedonsaantikanavissa johtivat siihen, että lähettiläiden oli turvauduttava entistä enemmän niin kutsutun ”vanhan diplomatian” muotoihin, joissa keskeistä olivat lähettiläiden keskinäiset tiedonannot. Tämä puolestaan edellytti säännöllisiä diplomaattisia tapaamisia ja ennen kaikkea ”epämuodollisten keskustelujen” suosimista. Suomen lähettiläänä Vichyssä toimiessaan, Pakaslahti kertoi paitsi raporteissaan myös muistelmissaan erityisesti jälkimmäisistä.

Pakaslahden kanssa samaan aikaan diplomaattina toiminut ja hänen Berliinin vuosiensa esimies Aarne Wuorimaa julkaisi vuonna 1949 teoksen ”Mitä diplomatia on?”, jossa hän totesi käsityksen diplomatian todellisesta luonteesta perustuvan virheellisiin mielikuviin. Kirjassaan hän pyrki lähtökohtaisesti oikomaan näitä käsityksiä, mutta tuli samalla kirjoittaneeksi yhden ensimmäisistä suomenkielisistä diplomatian muotoja kuvaavista teoksista.¹³³ Tarkastelun kohteeksi hän otti paitsi lähettilään ominaisuudet, myös hänen suhteensa omaan ministeriöönsä sekä asemapaikkansa viranomaisiin ja muiden maiden lähettiläisiin. Vaikka Wuorimaa totesikin käyttäneensä teoksessaan lähteenä pääasiassa ulkomaisia sen ajan vakiintuneita yleistejä, lienee siinä esillä myös melko lailla se näkemys, joka diplomatiasta vallitsi Suomen ulkoasiainhallinnossa ja sen diplomaattien keskuudessa. Siksi myös Pakaslahden työtä diplomaattina on syytä käydä läpi Wuorimaan luoman viitekehyksen ohessa. Täytyy myös muistaa, että ollessaan Berliinin lähetystössä vuosina 1933–37 Pakaslahdella oli oiva tilaisuus seurata lähetystönpäällikkö Wuorimaan diplomaattista toimintaa, ja voidaankin olettaa, että noilta vuosilta Pakaslahti omaksui esimieheltään paljon. Tämän lisäksi hän joutui myös toimimaan ajoittain melko itsenäisesti. Hän hyödynsi esimiehensä poissaoloja kirjoittamalla itse raporteja Suomeen, jolloin hän pääsi kehittämään osaamistaan.¹³⁴

Pakaslahti edusti monessa suhteessa juuri sellaista ideaalityypin lähettilästä, jota Wuorimaa teoksessaan esitteli. Hänen raporteissaan ja muistelmissaan käy ilmi, miten hyvin hän seurasi asemamaansa tilannetta, pyrkien jatkuvasti olemaan tiedonsaannissa ajan tasalla, mutta myös kiinnitti huomiota ”... niihin seikkoihin nähden, joita tapahtuu muualla, ja jotka ovat yhteydessä hänen toimimaansa tapahtumiin”, kuten Wuorimaa asian ilmaisi.¹³⁵ Pakaslahdelle niin sisäisten kuin ulkoisten tapahtumien käsittely samalla kertaa oli varmasti jo hänen

¹³³ Wuorimaa 1949; 5–6.

¹³⁴ Reimaa 2019; 34.

¹³⁵ Wuorimaa 1949; 49.

asemapaikkansa luonteen ymmärtämiseksi tärkeää, sillä Vichyä ja sen poliittisia realiteetteja ei voinut ymmärtää ilman aktiivista havainnointia yleiseurooppalaisesta tilanteesta. Erityisen taidokkaasti Pakaslahti raportoi mielialoista Ranskassa; asia, jota myös Wuorimaa piti tärkeänä osana oman maan viranomaisten informoinnissa.¹³⁶ Täydellisimmän käsityksen lähettilään asemamaan erilaisista mielialoista Pakaslahti sai pitämällä yhteyttä erityisesti Vichyn hallinnon virkamiehiin. Virallisissa tapaamisissa monet heistä kertoivat Suomen lähettiläälle Vichyn hallituksen suhteesta Saksaan ja oman maan sisäiseen tilanteeseen. Usein juuri virkamiehien kautta Pakaslahti sai kuulla hallinnon virallisen linjan, mutta myös propagandasta vapaata yksityisajattelua – ainakin Pakaslahden tulkitsemana. Wuorimaan mukaan hyvältä lähettiläältä vaaditaan myös kykyä ymmärtää, että työ seuraa häntä kaikkialle asemapaikassaan, eikä se rajoitu vain lähetystön toimistoon. Myös seurapiirielämä, aterioineen ja illanviettoineen, eivät missään tapauksessa olleet pelkkää huvia, vaan kovaa työtä.¹³⁷ Pakaslahden osalta myös tämä diplomatian seikka lankesi Vichyn olosuhteissa eteen kuin itsestään, sillä pienessä ja tiiviissä diplomaattikaupungissa liian vähäinen seurustelu olisi antanut liian vähän tietoa lähettiläälle, puhumattakaan sen aiheuttamista tarpeettomista spekulatioista. Toisaalta sota-ajan melskeessä suurimuotoiseen diplomaattiseen seurusteluun ei aina tarjoutunut sopivaa hetkeä, jolloin vielä tärkeämmäksi muodostuivat diplomaattien kahdenkeskiset tapaamiset.

Lähettilään ja hänen kotimaansa ulkoministeriön välinen yhteydenpito muodostaa myös merkittävän osan diplomaattisesta työstä. Erityisesti lähettilään raportointi ulkoministerilleen on tärkeää, sillä tämä välittää lähettiläille ohjeistuksia ja linjanvetoja, joita nämä soveltavat asemapaikassaan. Näiden ohjeiden ja muun tiedonvälityksen muotoutumiseen kotimaassa vaikuttaa puolestaan keskeisesti lähettilään raportoidut tiedot asemamaastaan. Pakaslahden kohdalla mielenkiintoiseksi muodostuu, miten hän toimessaan lähettiläänä noudattelee ulkoministeri Henrik Ramsayn johdolla alkanutta pyrkimystä erkaantua Saksasta. Suomen suhde Vichyyn oli sen hallinnon luonteesta johtuen aina kytkeytynyt Suomen Saksa-suhteeseen. Varsinkin vuonna 1944 Pakaslahti alkoi suuremmassa määrin epäillä saksalaisten toimia Ranskassa, ja profiloitui samalla entistä vahvemmin juuri Vichyn Ranskan johdon luokse asetettuna lähettiläänä. Tässä voidaan nähdä selkeä ero Pakaslahden edeltäjään Harri Holmaan, joka satoi Ranskan kohtalon vahvasti Saksan vaikutusvaltaan – samalla kun Suomessakin vielä vahvasti uskottiin Saksan voittoon suursodassa.

¹³⁶ Wuorimaa 1949; 55.

¹³⁷ Ibid. 62–63.

Voidaan sanoa, että Pakaslahti noudatteli siis melko tarkoin Suomen poliittista linjanmuutosta: virallisesti ylläpidettiin hyviä suhteita Saksaan ja toivottiin ranskalais-saksalaista yhteistyötä kommunismin vastaisessa taistelussa, mutta toisaalta pinnan alla ilmeni sympatiaa ranskalaista vastarintaa kohtaan samalla kun Suomen hallitus passivoitui suhteessaan Saksaan. Maihinnousun alettua kesäkuussa 1944 ja Ranskan alueen jouduttua sotatoimialueeksi, yhteydenpito Suomen lähettilään ja hänen ministeriönsä välillä vaikeutui huomattavasti, eivätkä tiedot Ranskan tapahtumista tai Suomen hallituksen toimintaohjeet päässeet helposti perille. Pakaslahti valitteli asiaa muistelmissaan, ja usein hän joutuikin toimimaan oman poliittisen vaistonsa varassa. Sähke- ja puhelin- sekä liikenneyhteyksien ollessa jatkuvasti poikki jouduttiin turvautumaan kuriiripostiin, jonka perillepääsy kesti aina viikkokausia.

Yhtenä varsin mielenkiintoisena seikkana Wuorimaa mainitsee teoksessaan, kuinka ”lähettilään on sovellettava poliittisen ja taloudellisen toimintansa aktiivisuus sen mukaan, kuinka tärkeä hänen toimimaansa on hänen omalle maalleen”.¹³⁸ Kysymys Suomen suhteesta Vichyyn tulee tällöin keskeiseksi lähettiläs Pakaslahden toiminnassa. Kuten aikaisemmin on tullut esille, Suomi suhtautui Vichyyn jossain määrin passiivisen odottavasti, ja onkin todettava, että monessa suhteessa Pakaslahden toiminnan aktiivisuus sitoutuu juuri tähän yleiseen linjaan. Toisin sanoen, Pakaslahti pyrki kyllä selvittämään asioiden taustoja ja aktiivisesti havainnoimaan ja analysoimaan tilannetta Ranskassa, mutta ei näytä ottaneen kovin näkyvää roolia diplomaattikunnassa. Näin siitakin huolimatta, että Suomella oli Vichyssä Saksan liittolaisena erityisasema ranskalaissilmissä, ja tavanomaista pienemmässä diplomaattikunnassa pienenkin maan edustaja olisi voinut olla näkyvämmässä asemassa. Suomi Pakaslahteen henkilöityneenä oli eräällä tapaa tarkkailemassa tilannetta Vichyssä, ei niinkään uusien aloitteiden tekijä.

Pakaslahden toimintaa diplomaattina, tai toisin sanoen ”pätevyyttä ja soveltuvuutta” viranhoitoon, voidaan tarkastella myös Juhani Paasivirran ja Juhani Myllyn vuonna 1969 toimittaman ”Suomalaiset ja diplomaattiura” -teoksen kautta. Pakaslahden koulutustausta ja kiinnostus ulkopoliittikkaan sekä kielitaito, johon myös ranskan osaaminen lukeutui¹³⁹, tukivat yhtäältä jo ulkoministeriöön hakeutumista. Muutamaa vuotta ennen Pakaslahden ministeriöön siirtymistä ulkoasiainhallinnon virkamiesten yleisenä pätevyysehtona oli filosofian kandidaatin tutkinto, vahvistettuna hyvillä arvosanoilla kansantaloustieteessä ja valtio-opissa,

¹³⁸ Wuorimaa 1949; 63.

¹³⁹ Yliopiston lehtorin kielitodistus. 5 F. Pakaslahti, Aaro. UMA.

sekä erillinen tutkinto kansainvälisessä oikeudessa. Näistä vaatimuksista jouduttiin kuitenkin käytännössä joustamaan, ja koepalvelukseen otettiin myös henkilöitä, joilla oli alalle ”erittäin hyvät edellytykset”, huolimatta puutteellisista opinnoista tai kielitaidosta.¹⁴⁰ Pakaslahti pääsi vakituiseen palvelukseen muutaman kuukauden virkamiesharjoittelun ja avustajantehtävien jälkeen, joten voidaan tulkita, että hän täytti melko hyvin muodollisetkin pätevyysvaatimukset.

On kuitenkin muistettava, että Suomen Ranskan-lähettiläänä toimimisessa ensisijainen pätevyys seurasi lähes 15 vuoden työkokemuksesta ministeriössä. Mitä tulee soveltuvuuteen, kyse on paljon monitulkintaisesta ilmiöstä: Paasivirran mukaan sitä ei ole pyritty tarkasti määrittelemään, mutta se voi tarkoittaa esimerkiksi kykyä ymmärtää vieraiden maiden elämää ja tapoja, luottamuksen herättämistä, taitoa ja silmää informoida ja raportoida sekä arvostelukykyä ja vastuuntuntoa. Lisäksi diplomaatilta vaaditaan ”itsenäistä persoonallisuutta ja riippumatonta henkeä”.¹⁴¹ Näin ollen voidaan sanoa, että Pakaslahti myös soveltui hyvin tehtäviensä hoitoon. Hän vaikuttaa raporttiansa ja muistelmiensa perusteella olleen ympäristönsä kiihkeä tarkkailija, mikä osaltaan tietysti johtui niistä olosuhteista, joissa hän oli. Vaikka Pakaslahden lähettiläänpesti kesti vain lyhyen aikaa, mikä haittasi hänen yleisen Ranskan tuntemuksensa kehittymistä esimerkiksi Harri Holman tasolle, hän vaikutti suhtautuvan viranhoitoonsa myös hyvin vastuullisesti.

Pakaslahden omien poliittisten näkemysten ei voida sanoa tulevan kovin voimakkaasti esille hänen raportoinnistaan tai muistelmistaan, joten tässä suhteessa hän oli melko itsenäinen ja puolueeton, kuten hyvän diplomaatin kuuluukin. Olisi kuitenkin varomatonta jättää Pakaslahden omia näkemyksiä täysin huomiotta. Vichyn vuosina suhde Saksaan on keskeisellä sijalla mitä tulee Pakaslahden ”riippumattomaan henkeen”. Ennen Ranskaan tuloaan Pakaslahti oli suhtautunut Saksaan vähintään merkittävänä eurooppalaisena pelaajana. Louis Clercin mukaan hän oli Saksan ystävä¹⁴², ja siten hän lukeutui ulkoministeriössä Saksa-yhteistyön kannattajiin, kuten vielä vuosina 1941–43 varsin moni muukin poliitikko ja virkamies. Pakaslahden henkilöhistoria tukee jonkinasteisia Saksa-sympatioita: nuoruusvuosien opiskelu Saksassa ja varsinkin Berliinin lähetystön -vuodet ja Hitlerin hallinnon alkuvuosien tarkkailu tekivät varmasti Pakaslahdesta paremman Saksa- kuin Ranska-tuntijan. Hän lukeutui varmastikin siihen vuosisadan alun sukupolveen, joka peri

¹⁴⁰ Nevakivi 1988; 173–174.

¹⁴¹ Paasivirta 1969; 9–10.

¹⁴² Clerc 2017; 81–82.

Suomessa keskiluokan ja sivistyneistön piirissä 1900-luvun taitteessa vallinneen kulttuurisen siteen Saksaan. Myös poliittinen nojaaminen Saksaan näkyi nuoren Pakaslahden ajattelussa jo 1920-luvulla, kuten tutkimuksen toisesta luvusta käy ilmi. On kuitenkin huomattava, että 1930-luvun kuluessa ja 1943–44 Ranskassa ollessaan Pakaslahden Saksa-suhde todennäköisesti rakentui ensisijaisesti aikaisempaan Natsi-Saksaa edeltäneeseen perinteeseen, jossa Saksa nähtiin ennen kaikkea vanhana kulttuurisena, poliittisena ja tieteellisenä suurvaltana. Vesa Vares on teoksessaan *Viileää veljeyttä* osoittanut, että juuri tällainen suhtautuminen oli tyypillisintä maailmansotien välisen ajan Suomessa.¹⁴³ Kuten yleisesti Suomessa, myöskään Pakaslahden osalta ei ole mitään merkkejä siitä, että Saksan ihailu olisi rakentunut juuri kansallissosialistisen poliittisen järjestelmän pohjalta.

Huolimatta Pakaslahden selvistä henkilökohtaisista siteistä Saksaan, hänen raportointinsa Vichystä paljastavat, ettei hän ihaillut Saksaa täysin sokeasti. Jo kansliapäällikkönä ministeriössä Pakaslahti oli kritisoinut Saksan toimia Virossa, jota hän piti Suomen tärkeänä kumppanina.¹⁴⁴ Lisäksi Pakaslahden, toisin kuin edeltäjänsä, oli lähettilääntoimessaan vaikeaa hyväksyä Saksan kiristynvä ote Ranskassa, joka rikkoi aiempaa maiden välille solmittua aseleposopimusta. Hän ei ymmärtänyt, etteivät saksalaiset olleet paremmin tunnustaneet tosiasioita Euroopan sotatilanteessa, joka oli kääntymässä heille tappiolliseksi. Vaikka tyyliopisteitä Pakaslahti ei Saksan politiikasta jakanut, suhteet saksalaisiin hän piti asiallisina koko Vichyn lähettiläskautenaan. Tuona aikana Pakaslahti noudatteli arvioissaan Saksasta Suomen silloisen hallituksen linjan mukaisesti varovaisuutta, mutta tämä ei estänyt häntä pitämästä hyviä henkilöyhteyksiä Saksan Vichyn edustajiin. Suhteissa saksalaisiin Vichyssä Pakaslahti saattoi häivyttää politiikan taustalle ja esiintyä ”germanofiilinä”, nojaten nuoruusvuosiensa ajatuksiin, mutta myös vaalia niitä kontakteja, joita hänelle oli Berliinissä 1930-luvulla syntynyt. Pakaslahti antaa elokuussa 1944 ymmärtää, että Saksan lähetystössä Vichyssä ymmärrettiin Suomen sen hetkiset irtaantumispyrkimykset, mutta että osin henkilökohtaisista syistä, Suomen osalta saksalaiset noudattelivat vielä positiivista erityiskohtelua.¹⁴⁵

Pakaslahden Saksa-suhteen voidaan siis sanoa osittain säilyneen Vichyn vuosina, osittain muuttuneen. Saksan ongelmallinen suhde Vichyhin vaikutti luonnollisesti siihen, että Pakaslahden Suomen Ranskan lähettiläänä oli ensi sijassa puolustettava, tai paremminkin

¹⁴³ Vares 2018; 489–503.

¹⁴⁴ Lähteenkorva 2003; 197–198.

¹⁴⁵ Ks. Pakaslahden käsikirjoitus; ”Lauantai-illan vietto”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

sympatisoitava oman asemamaansa hallitusta, mikä jo itsessään asetti Pakaslahden kahden tulen väliin. Voidaan sanoa, että lähettiläänä hän ei ollut saksanmielinen, ihmisenä hän ei kuitenkaan luopunut kiinnostuksestaan Saksaan. Hän oli tavallaan Paasivirran määritelmän mukaan nimenomaan diplomaattina riippumaton, mutta toisaalta hänen yksityinen ajattelunsa ilmensi tarpeen tullen itsenäistä persoonaa. Vaikka Paasivirta ei tarkemmin määrittele, mitä hän itsenäisellä persoonalla ja riippumattomalla hengellä tarkoittaa, voidaan niiden tulkinta ankkuroida joka tapauksessa diplomatian piiriin. Tällöin kyse lienee lähettilään puolueettomuudesta sekä kyvystä olla diplomaatin toimessaankin itsenäinen ajattelija, ilman että itsenäisyys vaarantaa puolueettomuutta.

Mutta oliko Pakaslahti jossain määrin yksityishenkilönä täysin puolueeton, huolimatta viranhoidosta johtuvasta riippumattomuudesta? Asettuiko hän selvästi Ranskan puolelle Saksaa vastaan? Diplomaattina hän ei voinut näin tehdä, ja ihmisenä toisaalta hän ei todennäköisesti halunnut täysin asettua Saksaa vastaan. Mahdollisesti hän toivoi itse ennen kaikkea Ranskan ja Saksan välisen yhteistyön sujumista ja uuden Euroopan muotoilua Saksan johdolla, sillä Pakaslahti ei missään vaiheessa osoittanut tukeaan länsiliittoutuneillekaan. Myös Neuvostoliiton uhka ja aiemmat kokemukset talvisodan ajalta vaikuttivat varmasti Pakaslahden empivään suhtautumiseen ”anglosakseihin”¹⁴⁶, sillä Britannian ja Yhdysvaltojen sotatoimet Länsi-Euroopassa hyödyttivät myös Neuvostoliittoa, eikä tämä ollut Suomen etu. On siis todettava, että Pakaslahden mahdollinen puolueellisuus tulee paremmin esille Ranska-Saksa suhteen ulkopuolella, kuin itse Ranskan sisäisessä tilanteessa: Vichyn Ranskan ja Saksan yhteinen ponnistelu asettuu liittoutuneita vastaan, ja tässä suhteessa Pakaslahden voidaan kylläkin sanoa olleen omasta itsenäisestä persoonastaan johtuen puolueellinen. Tämä puolueellisuus ei toisaalta ollut mikään ongelma Vichyssä. Siellä hänen oli helpompaa itsenäisenä ajattelijana olla samanaikaisesti riippumaton, sillä laajemmassa eurooppalaisessa sota-ajan viitekehyksessä dikotomia Ranskan ja Saksan välillä ei ollut merkittävä seikka vuosina 1943–44. Toki laajempien poliittisten sfäärien alla, Vichyssä, Pakaslahti joutui tarkoin luovimaan suhdettaan Saksaan ja Ranskaan, sillä Vichyn Ranskaa ei voinut ymmärtää ilman Saksaa. Kritiikki Saksan toimia kohtaan kertoo kuitenkin Pakaslahden olleen vähintään sympatioissaan Ranskan puolella, vaikka virallisesti hän oli puolueeton.

¹⁴⁶ Termi, jota Pakaslahti raporteissaan ja muistelmissaan käyttää viitatessaan länsiliittoutuneisiin toisessa maailmansodassa.

Varmuudella ei voida sanoa, millainen Pakaslahti oli henkilönä lähettilään virkaa hoitaessaan. Vaikka tiedetään, että hänellä oli luonteenomaista taipumusta kiivauteen¹⁴⁷, tämä piirre tuskin oli millään lailla hallitseva Vichyn vuosien aikana. Päinvastoin, Ranskassa Pakaslahden hyvät puhujantaidot ja terävä hahmotuskyky pääsivät varmasti esille hänen vieraillessaan asemamaansa viranomaisten luona, mikä lienee herättänyt luottamusta häneen diplomaattina. Kiivaus ja ulkoministeriön kilpailuasetelma olivat Vichyssä taakse jäänyttä aikaa. Mutta toisaalta, ehkä juuri kiivaudesta johtuen, Pakaslahdella oli myös diplomaatilta vaadittavaa aktiivista luonnetta, ”karakääriä”. Hän ei ollut passiivinen vaan pyrki mahdollisuuksien mukaan pääsemään asioista selville. Kokonaan toinen kysymys on, missä määrin poliittisesti hankala asemapaikka ja alati muuttuneet olosuhteet Ranskassa vaikuttivat Pakaslahden henkiseen kykyyn hoitaa tehtäviään. Paasivirran mukaan diplomaatin tulee jatkuvasti säilyttää valppaus ja vireystila, ja tehtävien hoidossa tarvitaan sitkeyttä ja pitkäjännitteisyyttä. Olosuhteet vaikuttavat ratkaisevasti aikaansaannoksiin.¹⁴⁸ Vielä vuonna 1943 tilanne Vichyssä oli melko rauhallinen, eikä mitään suurta hermostuneisuutta ole nähtävissä Pakaslahden muistelmissa tai raporteissa. Tilanne kuitenkin muuttuisi vielä vuoden 1944 aikana. Muistelmissa nousevat esille Pakaslahden huoli erityisesti perheensä turvallisuudesta sekä ruokahuollon epävarmuus, mikä lienee henkisesti vaivannut jonkin verran hänen viranhoitoaan. Myös kirjeessään Holmalle Pakaslahti totesi elämisen aineellisten puolien tuottavan huolia, sillä elintarvikkeiden hinnat nousivat jatkuvasti ja palkkoja oli samanaikaisesti pienennetty. Palkkarahoista merkittävä osa käytettiin tupakan hankintaan Sveitsistä, sillä Vichyssä sitä sai edullisemmin vaihdettua elintarvikkeisiin.¹⁴⁹ Tästäkin huolimatta ainakaan raporttien ja muistelmien pohjalta ei ole pääteltävissä, etteikö Pakaslahti olisi sitkeästi ja valppaana hoitanut työtään.

¹⁴⁷ Lähteenkorva 2003; 183–194.

¹⁴⁸ Paasivirta 1969; 9.

¹⁴⁹ Pakaslahden kirje Harri Holmalle 18.2.1944. Aaro Pakaslahden kokoelma. UMA.

4. Vichyn kohtalonhetket

4.1. Kuuhunta pinnan alla

Huolimatta näennäisestä rauhallisuudesta vuoden 1943 aikana, maailmansodan tapahtumat alkoivat kuitenkin hiljalleen vaikuttaa elämään myös Vichyssä. Jo vuoden 1944 alkuun mennessä oli selvää, ettei Vichyn hallinto pystynyt toimimaan itsenäisesti saksalaisiin nähden, mikä puolestaan lisäsi sen epäsuosiota kansalaisten silmissä. Vichyn johtajien ollessa kyvyttömiä vastustamaan saksalaisten alati kiristyvää otetta Ranskan sisäisistä asioista, moni ranskalainen alkoi kaikessa hiljaisuudessa kohdistaa sympatiansa vastarintaliikkeen toimintaan. Erityisen paljon liike sai uusia kannattajia ja jopa jäseniä niistä kansalaisista, jotka pakoilivat työvoimapalvelusta Saksassa, mutta kannatusta se nautti myös hallinnon alempien virkamiesten ja järjestysvallan edustajien keskuudessa. Tämän Pakaslahti nostaa esille jo talven 1943–44 aikana.¹⁵⁰ Lisäksi Saksan sodanjohdon varautuminen liittoutuneiden maihinnousuun, linnoitus- ja vartiointitoimintaan, toi sotatilan todellisuuden entistä selvemmin esille myös Vichyssä ja sen ympäristössä.

Muistelmissaan Pakaslahti kuvailee elävällä tavalla, kuinka kevästä 1944 alkaen yleinen sotatilanteen muutos Ranskassa näkyi myös diplomaatin elämässä. Ensinnäkin diplomaattien keskuudessa vallitsi epäkiitollinen tilanne, jossa Vichyn johtajilla, joiden luona he maatansa edustivat, ei ollut enää poliittinen peli omissa käsissä. Pakaslahden kertomana varsinkin marsalkka Pétainin kohtalo vaikuttaa olleen ammattidiplomaatille vaikeata hyväksyä.

Diplomaatin tehtävän hoidossa on keskeistä, että työtä hoidetaan kohdemaan valtionpäämiehen hyväksynnällä ja tämän toimiessa viime kädessä diplomaattisen toiminnan valtuuttajana. Tilanne, jossa saksalaiset käytännössä sanelivat ranskalaisille, millaista politiikkaa heidän tuli harjoittaa, oli varmasti Ranskaan akkreditoidulle lähettiläälle hankala. Toisaalta jokainen diplomaatti Vichyssä varmasti myös ymmärsi sen aikaiset poliittiset realiteetit ja pyrki sopeuttamaan toimintansa niihin.

Pakaslahti käyttää huomattavan osan muistelmistaan ja raporteistaan analyysiin Vichyn hallinnon ja saksalaisten välisestä suhteesta, korostaen erityisesti, kuinka Vichyn johtomiehet pyrkivät jatkuvasti mahdollisimman suureen itsenäiseen asemaan. Tästä voi vetää johtopäätöksen, että Pakaslahden kaltaiselle diplomaatille kaikessa toiminnassa oli keskeistä kokemus työskentelystä asemamaassa nimenomaan ranskalaisten johtajien hyväksynnällä, ei saksalaisten. Kevään 1944 kuluessa saksalaiset kuitenkin pidättivät tai poistivat viroistaan

¹⁵⁰ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 22.12.1943. APa. 2:2. TPA.

niitä Vichyn hallituksen virkamiehiä, joita he pitivät epäluotettavina. Syynä tähän oli jo pidempään kytenyt epäluulo vichyläisiin nähden, mutta välittömänä reaktiona saksalaisten toimet oli kohdistettu marsalkka Pétainin edellisen vuoden poliittisille vihjailuille ”perustuslaillisista uudistuksista”. Pétainin poliittiset liittolaiset Vichyn hallituksessa saivat väistyä ja marsalkka pyrittiin eristämään kaikesta todellisesta vaikutusvallasta. Lisäksi hänen valvontaansa tehostettiin nimittämällä hänen luokseen saksalainen erityisedustaja, joka sai työtilansa aivan Vichyn hallituksen keskuspaikasta, Hôtel du Parcista.¹⁵¹

Monien ranskalaisten siviilihenkilöidenkin vangitsemiset koskettivat Pakaslahtea keväällä 1944. Monilla heistä oli perhe- tai muita kytköksiä Suomeen, ja pidätettyjen omaiset lähestyivät Suomen edustustoa toiveenaan saada Suomen lähettiläältä apua. Eräässäkin tapauksessa ranskalaisen eversti Ganevelin vaimo pyysi Pakaslahtea välittämään vangitun miehensä puolesta avunpyynnön Suomeen, itse marsalkka Mannerheimille. Pakaslahti tiedusteli esimieheltään Ramsaylta, miten kyseisissä tilanteissa olisi ollut parasta toimia. Avunpyynnot koskettivat myös Suomen ulkoministeriä, sillä hänen sisarenpoikansa oli joutunut saksalaisten vangiksi. Pakaslahti itse oli sitä mieltä, että Suomen lähetystön olisi pyrittävä toimimaan niiden ranskalaisten Suomen-ystävien hyväksi, jotka oli saksalaisten toimesta vangittu. Avulle osattaisiin antaa Ranskassa suurta arvoa, josta olisi myös tulevaisuudessa hyötyä. Ehtona kaikelle oli tosin, että Suomen suhteet Saksaan kyseisen avun sallisivat.¹⁵²

Saksalaiset varmasti tiedostivat jo vuonna 1944, etteivät monetkaan vichyläisistä olleet kovin yhteistyöhalukkaita. Konkreettisin ja merkittävin toimi, jolla saksalaiset puuttuivat Vichyn sisäisiin asioihin, oli kuitenkin itse valtionpäämiehen, marsalkka Pétainin, siirtely eri paikkoihin.¹⁵³ Propagandassaan saksalaiset korostivat marsalkan olleen jatkuvassa yhteisymmärryksessä saksalaisten kanssa ja jopa itse ehdottaneen siirtymistä pois Vichystä. Tämä ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa, sillä Pétain vastusti kaikenlaista saksalaisten määräysvaltaa omaan asemaan nähden.¹⁵⁴

Maihinnousua odottaen huhti-toukokuussa 1944, saksalaiset pelkäsivät marsalkka Pétainin turvallisuuden puolesta ja siirsivät marsalkan tämän vastusteluista huolimatta Vichystä Pariisiin lähistölle. Kun maihinnousua ei vielä keväällä tapahtunutkaan, saksalaiset suostuivat

¹⁵¹ Pakaslahden raportit ulkoministeriölle 10.1.1944 ja 24.1.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁵² Pakaslahden kirje ulkoministeri Ramsaylle 11.2.1944. Aaro Pakaslahden kokoelma. UMA.

¹⁵³ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Valtionpäämiestä kuljetetaan”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁵⁴ Ibid.

palauttamaan marsalkan takaisin Vichyn vapaalle vyöhykkeelle. Pakaslahti toteaa raportissaan toukokuulta 1944, kuinka Pétain yritti kääntää pakkosiirtelynsä pohjoisen miehitysvyöhykkeelle omaksi sisäpoliittiseksi hyödykseen. Vichyn valtionpäämies toivoi, että läsnäolo myös Pariisin seudulla sekä muutamat vierailut pohjoisen vyöhykkeen pommitusalueilla olisivat lisänneet hänen kannatustaan myös Vichyn vapaan vyöhykkeen ulkopuolella.¹⁵⁵ Tämä seikka liittyi vahvasti taisteluun Ranskan oikeutetusta hallituksesta, jossa olivat vastakkain Pétainiin henkilöitynyt Vichy ja de Gaullen Algerin komitea.

Lopulta Pétainin uudeksi asuinpaikaksi muodostui alkukesästä 1944 Vichyn lähellä sijaitseva Lonzat'n linna, josta hän säännöllisesti matkusti Vichyyn hoitamaan virallisia tehtäviään. Käytännössä saksalaiset kuitenkin pitivät linnassa Pétainia vankina. Kuohunta hänen ympärillään hieman rauhoittui, kun hän kesäkuussa 1944 yllättäen järjesti Vichyn edustustojen päälliköille lounaskutsut Lonzat'ssa. Kutsu saapui vain pari päivää Normandiassa tapahtuneen liittoutuneiden maihinnousun jälkeen ja huolimatta lisääntyneestä sotilaallisesta aktiivisuudesta ja Oradourin verilöylyn¹⁵⁶ aiheuttamasta alakulosta ranskalaisten keskuudessa. Pakaslahden mukaan Pétain yritti kutsuilla vielä ainakin muodollisesti osoittaa olevansa Vichyn päämies, toisaalta samaan aikaan monet hänen lähipiiristään ilmaisivat lounaskutsuilla merkittäviä sympatioita vastarintaliikkeen toiminnalle.¹⁵⁷

Monille valtioille Vichyn hallinnon epäitsenäinen rooli oli vuosien mittaan muodostunut ongelmaksi, ja monia ulkomaisia diplomaatteja olikin palannut kotimaahansa. Erityisesti marsalkka Pétainin kuljetus paikasta paikkaan keväällä 1944 sai monet heistä toteamaan oman työnsä vaikeutuneen merkittävästi.¹⁵⁸ Pakaslahti kertoo muistelmissaan eräästäkin puolueettoman maan lähettiläästä¹⁵⁹, joka oli saanut hallitukseltaan ohjeet palata kotimaahansa Vichyn tilanteen epäselvyyden vuoksi, mutta joka ei käytännön vaikeuksista johtuen voinut lähteä Vichystä. Joka tapauksessa hän katsoi tuolloin luopuneensa lähettilään asemastaan ja edustaneen maataan vain ”väliaikaisen asiainhoitajan sijaisen” ominaisuudessa.¹⁶⁰ Pakaslahti mainitsee raportissaan toukokuulta myös Irlannin lähettilään, joka epäselvyyksistä huolimatta aikoi jäädä Vichyyn niin pitkäksi aikaa kuin ”teknillisesti”

¹⁵⁵ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 15.5.1944. APa. 2:2. TPA. Ks. Paxton 1972; 326.

¹⁵⁶ Saksalaiset sotilaat polttivat Oradour-sur-Glane -nimisen kylän ja murhasivat sen asukkaat. Ks. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 11.7.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁵⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Marsalkan luona Oradourin kauhunviestin saavuttua”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁵⁸ Ibid. ”Valtionpäämiestä kuljetetaan”.

¹⁵⁹ Raportissaan ulkoministeriölle 13.5.1944 Pakaslahti mainitsee Sveitsin lähettiläs Stuckin. APa. 2:2. TPA.

¹⁶⁰ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Valtionpäämiestä kuljetetaan”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

mahdollista, jotta voisi seurata ”suuria tapahtumia” alueella.¹⁶¹ Irlantilaisen kollegansa ohella, myös Pakaslahti itse vaikuttaa halunneen kantaa oman vastuunsa lähettiläänä loppuun asti, jättäen vailla suurta huomiota jopa oman arkistosihteen Lauri Rauvolan vitsikkään heiton kotiinpaluusta.¹⁶² Vichyn asemapaikan luonteen huomioon ottaen on myös mahdollista, että Pakaslahti oli ulkoministeriöstä saanut ohjeet pyrkiä seuraamaan maailmansodan tilannetta Vichystä käsin niin pitkään kuin mahdollista.

Merkittävä muutos diplomaattielämässä vuoden 1944 aikana, oli lisääntynyt vastarintaliikkeen toiminta Vichyn lähiseudulla. Yhtenä suurimmista syistä vastarinnan aktivoitumiselle olivat Vichyn hallituksen orkestroimat työvoimakuljetukset Saksaan, joiden seurauksena moni ranskalainen pakeni kuljetuksia liittymällä sissitaistelijoihin. Pakaslahti raportoi jo alkuvuonna 1944, että Saksan lisääntyneet työvoimavaatimukset ja niiden uhka voisivat saada monen työvelvollisen ranskalaisen liittymään vastarintaliikkeeseen.¹⁶³ Kevääseen 1944 mennessä eivät Vichyn viranomaiset eivätkä edes saksalaiset pystyneet kontrolloimaan kaupunkia ympäröinyttä maaseutua, ja Pakaslahti antaa ymmärtää, että Vichy oli käytännössä maquis-sissien¹⁶⁴ saartama. Viitaten varmasti osin aiempiin kokemuksiinsa, Pakaslahti analysoi raportissaan huhtikuun lopulta 1944 varsin kattavasti tilannetta vastarintaliikkeen osalta. Hän toteaa ”banditismien” yleistyneen ja miliisin kovien vastatoimien lisänsä sisällissodan uhkaa Ranskassa. Olojen epävarmuuden vuoksi oli hengenvaarallista tyhmänrohkeaa matkustaa autolla maanteilla, varsinkin pimeä tultua.¹⁶⁵ Tämä ilmeni selkeimmin monien diplomaattien joutuessa matkoillaan kaupungin ulkopuolella vastarintaliikkeen partisaanien pysäyttämäksi. Pakaslahdelle vaimoineen sattui keväällä 1944 uhkaava tilanne, kun he sautuivat olemaan tuttavansa luona vierailulla. Yhtäkkiä paikalle olivat saapuneet vastarintaliikkeen aseistetut ”maquisardit”. Heidän tarkoituksenaan ei ollut kajota Pakaslahteen tai hänen vaimoonsa, mutta näiden Mercedes-Benz -merkkinen diplomaattiauto joutui kuitenkin sissien takavarikoimaksi – huolimatta Suomen lähettilään yrityksistä selvittää joukon komentajalle diplomaattista koskemattomuuttaan. Asian selvittely oli Pakaslahden mukaan uhkaavan tuntuinen, eikä hän voinut muuta kuin suostua sissien vaatimukseen näiden aseiden ”pajunettien” ollessa ojennettuina heitä kohti.¹⁶⁶ Tilanne jatkui

¹⁶¹ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 13.5.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁶² Pakaslahden käsikirjoitus; ”Valtionpäämiestä kuljetetaan”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁶³ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 25.1.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁶⁴ Maquis toimi yleisnimityksenä Ranskan vastarintaliikkeen aseistetuille sissitaistelijoilta erityisesti maaseudulla.

¹⁶⁵ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 28.4.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁶⁶ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Tuttavuutta partisaanien kanssa”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

vielä tämän jälkeenkin, kun Pakaslahti pääsi läheltä todistamaan erään vastarintaliikkeen epäilemän ilmiantajan kiinniottoa ja teloitusta.¹⁶⁷ On epäselvää, vaikuttiko juuri tämä tapahtumasarja Pakaslahden edellä mainitun raportin sanamuotoihin automatkustamisesta.

Tilanteesta kävi hyvin ilmi, kuinka poikkeusolosuhteissa edes diplomaatit eivät voineet puolustautua koskemattomuudellaan. Itse asiassa tilannetta saattoi jopa kärjistää vastarintaliikkeen epäilevä suhtautuminen Vichyn hallinnon luona toimiviin ulkomaiden diplomaatteihin. Pakaslahti kertoo muistelmissaan, että sissipäällikön mielestä ”oli ollut epäilyttävää, että diplomaatilla oli saksalaista merkkiä oleva vaunu”.¹⁶⁸ Tällaiset pienetkin seikat saattoivat siis merkitä epäluuloisille partisaanitaistelijoille vehkeilyä vihollisen, siis saksalaisten, kanssa. Vichyssä toimineelta diplomaatilta vaadittiinkin taitavaa diplomaattista osaamista, jos joutui tekemisiin jokseenkin arvaamattomien vastarintaliikkeen sissien kanssa. Pakaslahti itse yritti selvittää asemaansa näille miehille kertomalla tuntevansa vastarintaliikkeen miehiä ja kuvailemalla, miten hän oli lähettiläänä toiminut vastarintaliikkeen eduksi.¹⁶⁹ On ilmeistä, että Pakaslahden on täytynyt muotoilla sanansa harkiten, sillä hänen toiminnastaan ei varsinaisesti käy ilmi, miten hän olisi suoranaisesti auttanut vastarintaliikettä. Partisaanien kysymyksistä, joihin Vichyn hallinnon luo akkreditoidun diplomaatin oli kyseenalaista mutta kuitenkin suosiollista vastata heille mieluisasti, Pakaslahti itsekkin totesi: ”Otapä ja vastaa siihen!”¹⁷⁰

Maquis-sissien epäkunnioittava suhtautuminen diplomaatteihin kävi ilmi varsin räikeällä tavalla myös erään espanjalaisen lähetystösihteerin kohdalla, joka matkalla Vichyyn oli jäänyt sissien vangiksi. Hänet oli viety ilkosillaan vankilaan ja uhattiin jo teloittaa, kunnes hänet seuraavana päivänä päästettiin vapaaksi. Myöhemmin Pakaslahti sai tietää, että kyseinen henkilö oli sattumoisin ollut parikymmentä vuotta aikaisemmin Espanjan Helsingin-edustuston palveluksessa.¹⁷¹ Eräs toinen diplomaattipariskunta oli niin ikään jäänyt maquis’n vangiksi, ja heidät oli viety vuorille kuulusteltaviksi. Pakaslahti oli saanut lisäksi kuulla, että kyseistä diplomaattiparia olisi pidetty panttivankina ja harkittu käytettävän vankienvaihdossa Vichyn hallinnon kanssa. Tämä osoittautui kuitenkin mahdottomaksi ja diplomaatti vaimoineen päästettiin niin ikään vapaaksi.¹⁷²

¹⁶⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kuolemantuomion täytäntöönpano”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁶⁸ Ibid. ”Tuttavuutta partisaanien kanssa”.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid. ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 7.8.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁷² Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kertomus menetetyistä autosta jatkuu”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

Vastarintaliikkeen diplomaatteihin kohdistuneet toimet antoivat Vichyn hallinnolle ja erityisesti saksalaisille yhden syyn perustella kovia otteitaan sissejä kohtaan. Diplomaatit jäivät tässä hankalaan välikäteen, sillä yhtäältä he olivat Vichyn hallinnon ja saksalaisten kanssa tekemisissä, mikä sai heidät jo valmiiksi näyttämään epäilyttäviltä partisaanien silmissä, toisaalta saksalaisten ja Vichyn miliisin kovaotteisuus partisaaneja kohtaan vain lisäsi näiden vastustusintoa, mikä toisaalta heijastui myös epäedullisesti diplomaattien kohteluun. Monet diplomaatit, Pakaslahti mukaan lukien, tunsivat lisäksi sympatiaa vastarintaliikkeen toimintaa kohtaan, jolloin kaikenlaiset kahnaukset ja ongelmatilanteet haluttiin selvittää mahdollisimman varovaisesti ilman, että niistä olisi koitunut näille vapaustaisteliijoille haittaa:

*...tiedän olleeni tekemisissä ranskalaisten isänmaanystävien kanssa, jotka henkensä kaupalla taistelivat saksalaista miehittäjää ja sen väkivaltapolitiikkaa vastaan tehden valmistuksia maansa vapauttamiseksi.*¹⁷³

Tämä päti paitsi ulkomaiden diplomaatteihin, myös mitä ilmeisimmin moniin Vichyn hallinnon omiin virkamiehiin. Diplomaateille annettiin Ranskan ulkoministeriön taholta ohjeistus välttää liikkumista kaupungin ulkopuolella, jotta ikäviä yhteenottoja ei sattuisi. Elokuussa 1944 Pakaslahti kertoo raportissaan, ettei diplomaattiajoneuvoilla enää saanut poistua kaupungista yli 20 kilometrin päähän ilman erityislupaa.¹⁷⁴ Tällä haluttiin välttää ikäviä jälkiselvittelyjä, joissa ranskalaiset viranomaiset olisivat joutuneet kääntymään omia maanmiehiään vastaan. Diplomaattien keskuudessa yllättäviin kohtaamisiin sissien kanssa oli varauduttu hieman eri tavoin: siinä missä eräs lähettiläs piti aina autolla liikkeussaan mukanaan asetta, jota ei empinyt tarvittaessa käyttää, eräs toinen piti huolta, että hänellä oli aina tarjota vastarintaliikkeen miehille savukkeita; vieläpä varmuuden vuoksi sveitsiläisiä, jotta sissit pitäisivät niiden tarjoajaa varmasti ”puolueettomana”.¹⁷⁵ Pakaslahtikin noteerasi, että tällä jälkimmäisellä menettelyllä oli suurempi todennäköisyys päästä pälkähästä kuin ampumalla.¹⁷⁶

¹⁷³ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kokemusrikkaan päivän loppu”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁷⁴ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 7.8.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁷⁵ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kertomus menetetystä autosta jatkuu”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁷⁶ Ibid.

Suomen lähetystön diplomaattiauton takavarikon yhteydessä Pakaslahti ilmoitti virallisessa nootissaan Ranskan ulkoministeriölle autonsa yksinkertaisesti hävinneen.¹⁷⁷ Hän ei myöskään vaatinut auton palauttamiseksi minkäänlaisia toimenpiteitä. Pakaslahti itse perusteli tätä ennen kaikkea sillä, ettei hän halunnut auton takavarikoinnista koituvan Suomen lähetystölle ja itselleen haittaa, jos totuus tapauksesta olisi päässyt julkisuuteen.¹⁷⁸ Paitsi että tällainen tapaus jo sellaisenaan olisi ollut pienessä Vichyssä suuri juoruilun aihe, joka olisi saattanut Suomen lähettilään epämiellyttävään huomion kohteeksi, Pakaslahti ei myöskään tahtonut, että mahdolliset vastarintaliikkeen vastaiset toimenpiteet olisi pantu Suomen lähetystön kontolle.

Asian selvittely hoidettiin epävirallisia teitä, ja Pakaslahti kertoi totuuden autonsa kohtalosta ainoastaan eräälle Ranskan ulkoministeriön luotettavalle virkamiehelle, joka ilmeisesti tuki vastarintaliikkeen toimintaa.¹⁷⁹ Tämän protokollarikkeen voisi sellaisenaan laskea eräänlaiseksi diplomaattiseksi nokkeluudeksi, jolla vastarintaliikkeeseen kohdistettu sympatia ilmeni myös eräänlaisena konkreettisena tukena heitä kohtaan. Samalla kun Vichyn diplomaatit joutuivat virallisesti kommentoimaan vastarintaliikettä varovasti, he eivät myöskään toimillaan pyrkineet millään lailla vaikeuttamaan sen taistelua. Tähän toimintaan on saattanut vaikuttaa myös huhu, jonka mukaan maquis-sissit olivat suhtautumisessaan diplomaatteihin jakaneet heitä eri ryhmiin, joita kohdeltiin eri tavalla. Pakaslahden mukaan suomalaiset diplomaatit eivät sissien silmissä olisi kuuluneet parhaimpaan mutta eivät pahimpaankaan ryhmään.¹⁸⁰ Joka tapauksessa mahdollisen rangijärjestelmän olemassaolo ja tietoisuus siitä, vaikutti varmasti haluun pyrkiä näyttämään hyvältä vastarintaliikkeen silmissä paremman kohtelun toivossa.

Verrattuna vuoden 1943 kesään, jolloin elämä Vichyssä oli suhteellisen rauhallista, jopa mukavaa, vuoden 1944 keväällä ja varsinkin kesäkuussa Normandian maihinnousun seurauksena sota-ajan todellisuus hivuttautui hiljalleen myös ennen niin viihtyisään pikkukaupunkiin. Pakaslahti kertoo muistelmissaan, kuinka elämä Vichyssä kävi ”ahtaammaksi” ja kaikkien edelliskesän viihtyisyyksien olevan poissa.¹⁸¹ Kertomuksensa vuoden 1944 muutoksista Vichyssä Pakaslahti otsikoi ” Keidas Allier’n rannoilla häviää”, mistä käy hyvin ilmi kaupungin erilaiset todellisuudet vuosina 1943–44:

¹⁷⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kertomus menetetyistä autosta jatkuu”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid. ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 5.6.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁸¹ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

*Ei kulunut montakaan päivää suuresta maihinnoususta, kun olot ja elämä pienessä Vichyssä olivat suuresti muuttuneet. Entinen rauhallinen, leppoisa sävy katosi miltei jäljettömiin. Entistä pientä keidasta ei ollut enää olemassa. Kaikki oli toisenlaista kuin edellisenä kesänä.*¹⁸²

Suurin muutos edellisvuoden elämään ”keitaassa”, oli yleisesti ottaen sotilaallisen läsnäolon kasvu, ja varsinkin saksalaisten lisääntynyt toiminta, jolla haluttiin turvata marsalkka Pétainin oleskelu läheisessä Lonzat’n linnassa.¹⁸³ Vuoteen 1944 Vichyn hallinnolle ja saksalaisille oli propagandasyistä ollut tärkeää ylläpitää kuvaa Vichystä puhtaana ranskalaiskaupunkina, jonka johdossa olivat ranskalaiset viranomaiset ja jonka järjestyksestä vastasi ranskalaisten valvoma miliisi. Saksalaiset sotilaat olivat vielä marraskuun 1942 Ranskan vapaan vyöhykkeen miehityksen jälkeenkin pysyneet Vichyn kaupungin ulkopuolella, mutta 1944 kevään ja kesän aikana saksalaisten aloitteesta ryhdyttiin kaupungin linnoitustoimiin, jotka vain kiihtyivät liittoutuneiden maihinnousun jälkeen.¹⁸⁴ Näissä toimenpiteissä oli mukana saksalaisia sotilaita, eikä niitä Pakaslahden mukaan edes yritetty naamioda muodollisesti ja ulospäin Ranskan viranomaisten suorittamiksi.¹⁸⁵ Saksalaisten linnoitustoimet ja lisääntynyt vartiointi osoittivat, ketkä olivat viimeiset pari vuotta olleet todellisia vallankäyttäjiä Vichyssä. Vichyn hallinto ei voinut muuta kuin tukea saksalaisten sotilaallisia toimenpiteitä asettamalla varsin huonomaisen miliisinsä heidän avukseen.

Kaupungissa kaivettiin suojelukaivantoja, joita Pakaslahti kutsui ”liikuttaviksi, noin puolen metrin syvyisiksi ojiksi”, ja lisäksi kaivettiin teiden varsille vartiointi- ja ampuma-aseimia. Vichyyn johtavat tiet ja sillat asetettiin tiukkaan vartiointiin ja piikkilankaesteitä aseteltiin teille ja niiden varsille.¹⁸⁶ Kesäkuussa 1944 valvonta Vichyssä oli maihinnousun vuoksi kiristynyt siinä määrin, että myös saksalaiset sotilaat, joita Pakaslahti vaimoineen ei aiemmin ollut kaupungissa nähnyt, olivat alkaneet partioida kaduilla, tehden ohikulkijoille tarkastuksia. Pakaslahti sai itsekin kokea vaimonsa kanssa useasti tarkastuksia: eräällä kerralla heidän autonsa pysäytettiin ampumalla muutama laukaus ilmaan, kun taas eräänä iltana saksalaisten

¹⁸² Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 11.7.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁸⁵ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁸⁶ Ibid. Ks. myös Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 27.5.1944. APa. 2:2. TPA.

vartijoiden oli ollut vaikeaa uskoa pysäyttäneensä diplomaattipariskunnan, koska nämä olivat eräistä juhlista palatessaan liikkuneet jalan.¹⁸⁷

Huolimatta saksalaisten ponnisteluista Vichyn turvaamiseksi taisteluilta, maquis'n sissit tekivät kesän 1944 aikana joitain iskuja aivan kaupungin läheisyydessä. Yksi niistä suuntautui Allier-joen toisella puolella sijaitsevaan Brosset'n linnaan, jossa asui Vichyn vihatun miliisin jäseniä.¹⁸⁸ Pakaslahti kertoi myös yöllisten laukaustenvaihdon lisääntymisestä, joihin hiljalleen alkoi tottua. Tällaisia kuultiin esimerkiksi kerran, kun Vichyn miliisi hyökkäsi Portugalin kunniakonsulin taloon, jonne oli salaa asettunut maquis'n partisaaneja.¹⁸⁹ Pakaslahden mukaan yhteenotto tapahtui vain parinsadan metrin päässä heidän kodistaan, joten tilanteen on täytynyt olla jossain määrin epämiellyttävä. Varsinaisilta sabotaasi-iskuilta Vichyn kaupungissa kuitenkin pääasiassa vältyttiin.

Vastarintaliikkeen lisääntynyt aktiivisuus kesäkuussa 1944 teki Vichystä saksalaisten silmissä kuitenkin varsin turvattoman. Liittoutuneiden Normandian maihinnousun alettua maquis yritti laajaa aseellista kapinaa, mutta se kuitenkin torjuttiin, jolloin sissitaistelijat vetäytyivät vuoristoseuduille ja jatkoivat lähinnä kulku- ja viestiyhteyksien sabotoimista. Kuten aiemmin on todettu, myös kulkuneuvojen takavarikointi oli yleinen ilmiö. Autojen lisäksi vastarintaliike saattoi vaatia itselleen myös polkupyöriä: suorastaan koomista oli, että eräskin pyöräkilpailu Limoges'issa piti keskeyttää, kun paikalle ilmaantui partisaaneja vaatimuksineen.¹⁹⁰ Maquis'n eli vastarintaliikkeen aseellisten ryhmittymien toiminta oli yleisintä Vichyn lähistöllä Keski-Ranskassa, mutta myös maan itäosien vuoristoalueilla Savoiijissa. Vaikka saksalaiset torjuivatkin vastarintaliikkeen ensimmäisen laajamittaisen kapinayrityksen, Pakaslahdelle oli selvää, mikä oli asioiden todellinen laita Ranskassa: vastarintaliike kontrolloi laajoja maaseutualueita jo varsin suvereenilla tavalla.

*Miltei kaikkialla maassa on käymistila ja vastustusliikkeen vaikutusvalta on niin suuri, että miehitys ei ole todellisuudessa enää efektiivinen...*¹⁹¹

¹⁸⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier'n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Ibid. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 7.8.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁹⁰ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 5.6.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁹¹ Ibid. 29.6.1944.

Pakaslahti totesi kesäkuisessa raportissaan, että maquis oli jo ehtinyt suunnitella Vichyn valtaamista, mutta taistelustrategian muutos epäonnistuneen kapinan jälkeen pidätteli hyökkäystä.¹⁹² Saksalaiset pelkäsivät jatkuvasti maquis'n yrittävän iskeä kaupunkiin, ja vaikka tämä oli myös Pakaslahden mielestä ymmärrettävää, monet Vichyn asukkaat olisivat hänen mukaansa ottaneet mahdollisen hyökkäyksen avosylin vastaan.¹⁹³ Vichyn hallintoa saksalaiset sen sijaan patistelivat turvattomuuteen vedoten siirtymään Pariisiin, ja monia virastoja poistuikin kaupungista kevään ja kesän 1944 aikana. Sekä marsalkka Pétain että pääministeri Laval pitivät kuitenkin virallisesti kiinni Vichystä hallituksen pääkaupunkina.

Diplomaattisen työn ja tiedonsaannin kannalta Suomen lähetystön toimintaan Vichyssä vaikuttivat yleisen ilmapiiirin lisäksi myös viestintäyhteyksien jatkuva epävarmuus. Keväällä Normandian maihinnousun alla ja erityisesti kesäkuukausina sen jälkeen puhelin-, sähkö- ja liikenneyhteydet katkeilivat jatkuvasti, joko liittoutuneiden pommituksista, vastarintaliikkeen sabotaasista tai saksalaisten sotilaallisista varotoimista johtuen. Suomen lähetystön vuosikertomuksessa ilmenevistä luvuista voi nähdä, että muun muassa lähetettyjen sähköiden määrä väheni yli puolella edelliseen vuoteen verrattuna.¹⁹⁴ Syynä tähän lienevät juuri viestikatkokset keväällä ja kesällä 1944. Vichyn lähetystöt olivat hankalassa tilanteessa tiedonsaannin osalta, ja monet diplomaatit, lähettiläät etunenässä, turvautuivat paljon myös toisiinsa selvittäessään tapahtumia Ranskassa. Pakaslahden mukaan ”Vichy oli kuin olikin jonkinlainen piiritetty tai eristetty kaupunki, josta ei niin helposti ollut ulospääsyä”.¹⁹⁵ Tietoyhteyksien katkot johtivat kesän 1944 aikana lopulta siihen, ettei Suomessa oltu aina tietoisia Pakaslahden toimista tai edes olinpaikasta. Helsingin Sanomissa Ranskasta uutisoitiin tiheämmin liittoutuneiden maihinnousun alettua, ja samassa yhteydessä pohdittiin lähettiläs Pakaslahden tilannetta. Kun Ranskan Helsingin-lähettiläs Pierre Henry de la Blanchetai ilmoitti Helsingin Sanomien uutisessa katsovansa tehtävänsä Suomessa päättyneeksi, kerrottiin samalla, ettei Vichyn tilanteesta tai Suomen lähettilään olinpaikasta ollut tietoa. Myöhemmin uutisoitiin yhteyksien Vichyyn olevan edelleen poikki.¹⁹⁶

Saadakseen tietoa Ranskan tapahtumista Pakaslahti pyrki myös aina kun mahdollista olemaan puhelimitse yhteydessä Suomen Pariisin pääkonsuli Kaarlo Brusiniin.¹⁹⁷ Kuitenkin toistuvien yhteyskatkojen vuoksi perinteinen kuriiriposti nousi vielä merkittävämpään asemaan Suomen

¹⁹² Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 29.6.1944. APa. 2:2. TPA.

¹⁹³ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁹⁴ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1944. 5G 6t. UMA.

¹⁹⁵ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁹⁶ Helsingin Sanomat 27.8.1944 ja 30.8.1944. Päivälehdien arkisto.

¹⁹⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Keidas Allier’n rannoilla häviää”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

Vichyn lähetystön pitäessä yhteyttä oman maansa viranomaisiin. Viestittely Suomen ulkoministeriön kanssa tapahtui Bernin edustuston välityksellä, sillä sieltä kulki vakinainen kuriirilinja Helsinkiin. Pakaslahti nostaa kuitenkin muistelmissaan esille myös ne vaarat, joita sotatoimialueella tapahtuvassa kuriirintyössä voi sattua. Pian maihinnousun jälkeen Vichystä Sveitsiin matkalla ollut Bernin lähetystössä työskentelevä Päämajan kaupallisten asioiden hoitaja luutnantti Sven Näse joutui lähellä Sveitsin rajaa vastarintaliikkeen vangiksi, ja hänen hallussaan ollut sinetöity kuriiriposti, mukaan lukien Pakaslahden raportit ulkoministeriölle, takavarikoitiin. Luutnantti Näse itse vietti muutaman päivän partisaanien ”vieraana”, jona aikana hän sai todistaa näiden taistelua saksalaisten kanssa, joutuen itsekin kiperiin laukaustenvaihtoihin.¹⁹⁸

Vaikka kuriiriposti, joka oli sisältänyt myös Vichyn lähetystön ja Pariisin konsulinviraston rahälähetystyksiä Sveitsiin¹⁹⁹, jäikin sille tielleen, Pakaslahti sai kuitenkin tämänkin kertomuksen kuultuaan lisää tietoa Ranskan tapahtumista. Pakaslahti lähetti reilun viikon kuluttua, 15. kesäkuuta, jäljennetyn kappaleen alkuperäisestä takavarikoidusta raportista ulkoministeriölle.²⁰⁰ Vichyn lähetystön lähetystösihteeri Paavo Pulkkinen tiedusteli ulkoministeriöltä 29.6.1944 päivätyssä selvityksessään, olisiko rahansa menettäneiden konsulaatin ja lähetystön työntekijöiden mahdollista saada korvauksia.²⁰¹ Kuriiripostia voitiin luovuttaa tarpeen mukaan myös ulkovallan diplomaatin kuljetettavaksi. Suljettu kevyt kuriiri hoidettiin vuosina 1941–44, aiemman yhteispohjoismaisen Tukholmasta Etelä-Eurooppaan suuntautuneen viestilinjan katkettua, yleensä yhteistyössä ruotsalaisten kanssa.²⁰² Eräässä raportissaan Pakaslahti mainitsee antaneensa Ruotsin Pariisin pääkonsuli Nordlingille Tukholmaan viemisiksi Suomen lähetystön kuriiripostin.²⁰³

Keväällä 1944 saksalaiset olivat kovaa vauhtia valmistautumassa liittoutuneiden maihinnousuun Ranskassa. Myös ranskalaiset valmistautuivat tulevaan maihinnousuun: monet odottivat maan vapautusta miehityksestä, Vichyn hallinto puolestaan yritti säilyttää itsellään edes sen verran toimivaltaa, jotta se olisi liittoutuneiden silmissä nähty tasaväkisenä neuvottelukumppanina saksalaisten peräännyttyä.²⁰⁴ Lisäksi se pyrki jatkuvasti asemoimaan

¹⁹⁸ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kuulen kuriirin kertovan seikkailuistaan”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

¹⁹⁹ Lähetystösihteeri Paavo Pulkkinen kirje ulkoministeriölle 29.6.1944. Da:50, Fb 8:1. KA.

²⁰⁰ Pakaslahden oma lisämerkintä 5.6.1944 raportissa, joka oli hänen henkilökohtainen kappaleensa. APa. 2:2. TPA.

²⁰¹ Lähetystösihteeri Paavo Pulkkinen kirje ulkoministeriölle 29.6.1944. Da:50, Fb 8:1. KA.

²⁰² Nevakivi 1988; 125, 227.

²⁰³ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 16.4.1944. APa. 2:2. TPA.

²⁰⁴ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Heijastuksia Vichyssä Saksan rintaman romahtamisesta”. APa. 1:1, 1:2. TPA. Ks. Paxton 1972; 326–329.

itsensä puolueettomaksi Saksan ja liittoutuneiden välisissä sotatoimissa. Nämä seikat hallitsivat niin Pakaslahden muistelmia kuin raportointia tammikuusta kesäkuuhun 1944. Suomen tilanne suhteessa Ranskaan tai Saksaan on vain harvoin esillä, vaikka on hyvin mahdollista, että siitä on keskusteltu säännöllisesti Vichyn johtomiesten kanssa. Maaliskuussa 1944 Pakaslahti kuitenkin erikseen mainitsee Suomen ja Neuvostoliiton välisten rauhantunnustelujen reaktioista Ranskassa, joista on tehtävissä joitakin tulkintoja Suomen, Vichyn ja Saksan välisistä suhteista. Kun Suomen hallitus oli aloittanut uudet rauhantunnustelut Neuvostoliiton kanssa, Vichy suhtautui uutisiin varsin ymmärtäväisesti. Suomen ja Vichyn suhteissa oli siihen asti keskeisenä yhteisenä intressinä kommunismin vastainen taistelu, mutta molempien maiden muuttunut suhde Saksaan mahdollisti sen, ettei Vichy nähnyt rauhantunnustelujen olevan enää suuri pettymys - joka lähettiläs Holman aikana olisi ollut todennäköisempi reaktio. Pikemmin ymmärrystä sai se Saksasta irtautumiseen tähtäävä politiikka, johon Vichy omista lähtökohdistaan niin ikään pyrki. Pakaslahti kertoo raportissaan maaliskuulta, kuinka Vichyn ulkoministeriön pääsihteeri, suurlähettiläs Rochat vielä edellä mainitun reaktion vakuudeksi kiitteli Suomen parlamentarismia sota-aikana, ikään kuin vahvistuksena Suomen uuden linjan hyväksynnästä Ranskassa. Pakaslahti toteaa huvittuneena, kuinka tällaisen ”lausujana oli autoritäärisen hallituksen korkea virkamies”.²⁰⁵ Kyse saattoi olla pelkästä diplomaattisesta kohteliaisuudesta, mutta kyseinen myönteinen lausunto parlamentarismista voitaisiin yhtä hyvin tulkita myös osoitukseksi Vichyn virkamiesten todellisista mielipiteistä autoritäärisen hallinnon ulkokuoren alla keväällä 1944. Pakaslahti pisti merkille paitsi Vichyn hallinnon kiihtyvän yhteenoton vastarintaliikkeen kanssa, saksalaisten lisääntyneiden vaatimusten johdosta, myös toimenpiteet Pariisissa hänen ollessaan kaupungissa vierailulla viimeistä kertaa toukokuun alussa 1944.²⁰⁶

4.2. Elokuun draama

*Olen kertonut kaikesta tästä, koska se kuvaa ulkonaisia olosuhteita siinä ympäristössä, jossa diplomaattikunnan oli eletävä.*²⁰⁷

²⁰⁵ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 27.3.1944. APa. 2:2. TPA.

²⁰⁶ Ibid. 27.5.1944.

²⁰⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Heijastuksia Vichyssä Saksan rintaman romahtamisesta”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

Loppukesä vuonna 1944 osoittautui vaiheiltaan koko Pakaslahden lähettiläsajan jännittävimmäksi. Kun liittoutuneet lopulta tekivät maihinnousun Normandiassa kesäkuussa 1944 ja saavuttivat läpimurron²⁰⁸, Saksan sotavoimat alkoivat vetäytyä Ranskan alueelta ja evakuoida Vichyn toimintoja Koillis-Ranskaan. Lisäksi vastarintaliikkeen taistelu-sabotaasitoiminta Vichyn lähialueella oli alkanut huomattavasti vaikeuttaa saksalaisten toimintakykyyn. Pakaslahti päätteli itsekkin näin, saatuaan kuulla varastetun autonsa lopulta päätyneen saksalaisten haltuun, ja ettei sitä Saksan Vichyn sotilasedustustoon Pakaslahden esittämistä pyynnöistä huolimatta hänelle koordinoidusti pystytty palauttamaan.²⁰⁹ Pakaslahdelle ja muulle Vichyn diplomaattikunnalle tarjoutui myös tilaisuus seurata läheltä Vichyn hallinnon ja saksalaisten lopullista välienselvittelyä. Valtionpäämies Pétain ja pääministeri Laval vastustivat molemmat tiukasti hallinnon evakuointia Koillis-Ranskan Belfortiin. Myös Vichyn diplomaattikunnalle oli tärkeää, että edes Pétain pysyisi kaupungissa kuten ennenkin.

Elokuun puolessavälissä tilanne lopulta kärjistyi, kun saksalaiset alkoivat toden teolla painostaa Pétainia lähtemään evakkoon. Vastauksena kokemaansa kohteluun, Pétain pyrki mukaan kaikin keinoin suojaamaan omaa itsenäistä asemaansa saksalaisiin nähden: hän antoi käskyn Vichyn omien pienten asevoimien, ”Ranskan ensimmäisen rykmentin”, siirtymisestä Vichyyn, sekä vihatun Vichyn miliisin hajottamisesta. Pakaslahden mukaan oli ilmeistä, että Pétain pyrki näillä toimilla paitsi varmistamaan oman turvallisuutensa myös luomaan yhteistyöhenkeä hänen hallintonsa ja Ranskan vastarintaliikkeen välille.²¹⁰ Näistä toimista saa käsityksen, että ranskalaiset, niin Vichyn hallinnon joukot kuin vastarintaliikkeen taistelijat, halusivat käydä taisteluun yhteistä vihollista, saksalaisia, vastaan. Vichyn asejoukot, vaikka ottivatkin käskynsä Pétainilta, koostuivat suurilta osin miehistä, jotka suhtautuivat myös vastarintaliikkeeseen myönteisesti – siinä määrin, että Pakaslahtikin kutsui heitä ”viralliseksi maquis’ksi”.²¹¹ Tämä kuvastaa hyvin sitä tilannetta, joka Vichyn hallinnossa oli vallinnut sisäisenä voimana koko Pakaslahden lähettiläsajan: viime kädessä kaikki ranskalaiset pyrkivät yhdessä vapautumaan saksalaisten miehityksestä, ja myös Pétainille uskolliset pitivät häntä mitä ilmeisimmin yhtenä ranskalaisten itsenäisyyden puolustajista. Sen sijaan Pétainin hallinnon äärimmäisin kollaboraatioaines oli pesiytynyt vihattuun miliisiin, ja

²⁰⁸ Ks. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 7.8.1944. APa. 2:2. TPA.

²⁰⁹ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Kertomus menetetystä autosta jatkuu”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²¹⁰ Ibid. ”Heijastuksia Vichyssä Saksan rintaman romahtamisesta”.

²¹¹ Ibid.

pyrkimällä hajottamaan sen, Pétain halusi osoittaa, etteivät sen jäsenet edustaneet Vichyn virallisia pyrkimyksiä.²¹²

Vielä kesä-heinäkuun vaihteessa liittoutuneiden hyökkäyksen edetessä vauhdilla, Vichyn ulkoministeriön pääsihteeri Rochat totesi Pakaslahdelle, että Vichyllä oli vielä voimaa, sillä ilman sen hallitusta asioita Ranskassa ei voitu järjestää eikä hoitaa. Vichyssä haluttiin myös olla mukana sodanjälkeisen hallitussiirtymän muovaamisessa, jotta Ranska välttyisi sisällissodalta tai kommunistien valtaannousulta. Valtiovalta tuli siirtää hallitusti.²¹³ Rochat'n mukaan liittoutuneiden vapauttaessa Ranskan miehityksestä marsalkka Pétainia tarvittiin edelleen ”kokoavana persoonallisuutena”. Tämä oli Vichyn hallinnon viimeinen valttikortti, jota se oli jo vuodesta 1943 käyttänyt vahvistaakseen asemaansa suhteessa de Gaullen johtamaan Alger'n komiteaan ja Vapaa Ranska -liikkeeseen. Vichyn hallinto yritti kuitenkin vain pelata aikaa, ja sen todellisuudessa heikkoa neuvotteluasemaa ilmensi sekin, että raportissaan Pakaslahti tiedostaen asetti Rochat'n mainitseman Vichyn voiman lainausmerkkeihin.²¹⁴

Pétain ei toimenpiteistään huolimatta kyennyt vastustamaan saksalaisia. Nämä estivätkin välittömästi miliisin hajotuksen ja alkoivat siirtää sen osastoja Vichyyn, mikä puolestaan herätti pelkoja siitä, ryhtyvätkö alueen vastarintaliikkeen taistelijat hyökkäämään miliisiä vastaan kaupungissa.²¹⁵ Koko toimessa oli Pakaslahden mukaan taustalla saksalaisten juoni saada aikaan epävarma tilanne Vichyssä, johon vedoten he voisivat vakuutella Pétainia lähtemään kaupungista turvallisuussyistä.²¹⁶ Nokkamiehenä näissä vakuutteluissa toimi Saksan Vichyn diplomaattisen edustuston päällikkö, lähetystöneuvos Struve. Hän koetti parhaansa mukaan saada myös Vichyn diplomaattikuntaa lähtemään kaupungista, antaen ymmärtää, että valtionpäämies Pétain oli niin ikään lähdössä, tarvittaessa vaikka väkisin.²¹⁷ Pakaslahti yritti välttää liiallista saksalaisten myötäilyä, toteamalla lähetystön evakuoinnin riippuvan täysin Pétainin omasta kannasta Vichystä lähtöön. Hän tiesi marsalkan vastustavan evakuointia, joten huolimatta saksalaisten suorasta toivomuksesta, että myös Suomen lähetystö siirtyisi Koillis-Ranskaan, hän pysyi jatkuvasti passiivisena kaikenlaisille Struven ehdotuksille.²¹⁸

²¹² Pakaslahden käsikirjoitus; ”Heijastuksia Vichyssä Saksan rintaman romahtamisesta”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²¹³ Paxton 1972; 326–328.

²¹⁴ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 7.7.1944. APa. 2:2. TPA.

²¹⁵ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Heijastuksia Vichyssä Saksan rintaman romahtamisesta”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid. ”Pahat aavistukset muuttuvat tiedoiksi”.

²¹⁸ Ibid.

Ilmapiiri Vichyssä oli elokuun puolivälin poliittista tapahtumista johtuen odottavan jännittynyt. Pakaslahden mukaan hän, ja muut diplomaatit seurasivat tilanteen kehitystä epäuskoisina, peläten saksalaisten uusia rajuja toimenpiteitä. Kaikesta huolimatta diplomaattien työ jatkui totuttuun tapaan, ja joitain tavallisia diplomaattisia kohteliaisuuksia edelleen järjestettiin: Pakaslahti isännöi residenssissään muita diplomaattivieraita juhlissa ja lounaalla, ja Vichyn ulkoministeriön protokollapäällikkö tarjosi diplomaateille päivällisen kaupungin Molière-hotellissa.²¹⁹ Epäilemättä kuohuvan tilanteen seuraamiseksi diplomaattien oli osallistuttava aktiivisesti erilaisille kutsuille, jotta he saisivat puutteellisten viestiyhteyksien riivaamassa Vichyssä kuulla uusimpia tietoja, tosin usein pelkkiä juoruja, evakuoinnista ja marsalkan tilanteesta. Pakaslahti itse muistelee järjestäneensä ”Vichyn viimeisen diplomaattilounaan” 18.8.1944, jossa poliittisesta tilanteesta keskusteltiin kiivaasti.²²⁰ Merkittävä tietolähde Pakaslahdelle oli kyseiselle lounaalle kunniavieraaksi kutsuttu paavin nuntius²²¹, joka diplomaattikunnan vanhimpana toimi myös marsalkka Pétainin eräänlaisena luottomiehenä, ja tiesi näin ollen henkilökohtaisesti tämän silloiset ajatukset.

Lauantaina 19. elokuuta oli diplomaattien keskuuteen alkanut vuotaa tietoja saksalaisten päätöksestä pakkokuljettaa Pétain pois Vichystä. Unkarin lähetystön diplomaatilta Pakaslahti oli lisäksi saanut kuulla, että saksalaiset toivoivat varsinkin ”liittolaismaidensa”²²² edustustojen lähtevän Pétainin mukana. Suomen lähetystön pysyminen Vichyssä näyttää olleen Pakaslahdelle suoranainen kunnian-, ellei jopa kohtalonkysymys, sillä muistelmissaan hän kertoo asiasta sangen yksityiskohtaisesti ja dramaattisemmin kuin mistään toisesta yksittäisestä asiasta. Viettäessään asunnollaan iltaa perheensä ja erään unkarilaisen diplomaattiystävänsä kanssa Saksan suurlähetystön päällikkö Struve ilmoitti Pakaslahdelle puhelimitse, että Pétain oli lähdössä Vichystä seuraavana aamuna, ja vielä kerran tiedusteli, aikoiko Suomen lähetystö lähteä mukaan. Pakaslahti pyrki välttämään suoran vastauksen antamista ja tiedusteli Struvelta tilanteen yksityiskohtia.²²³

²¹⁹ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Pahat aavistukset muuttuvat tiedoiksi”, ”Vichyn viimeinen diplomaattilounas”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²²⁰ Ibid. ”Vichyn viimeinen diplomaattilounas”.

²²¹ Paavin lähettiläs.

²²² Unkari, Romania, Bulgaria, Suomi.

²²³ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Lauantai-illan viettoa”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

Järeimpänä toimenaan kesän 1944 aikana saksalaiset lopulta pakkoevakuoivat vastahakoisen marsalkka Pétainin Vichyn liepeiltä Belfortin kaupunkiin 20. elokuuta. Pakaslahti suhtautui asiaan varsin tyrmistyneesti, ja piti saksalaisten toimintaa häpeällisenä:

*Tiesin, etten ollut ainoa, jonka mieleen viime päivinä oli noussut kysymys, eikö ollut olemassa kourallista neuvokkaita miehiä, jotka estäisivät marsalkka Pétainin häpeällisen pakkokuljetuksen.*²²⁴

Muistelmissaan Pakaslahti kuvailee Pétainin syrjäyttämisen hetkiä sangen yksityiskohtaisesti eikä välttele ilmaista omaa paheksuntaansa. Pakaslahti laati myös elokuun tapahtumista poikkeuksellisen pitkän, 17 sivuisen raportin ulkoministeriölle ja otsikoi sen ”Vichyn régime loppu”. Raportin tyyli eroaa jokseenkin Pakaslahden aiemmista tuotoksista, sillä siinä hän kävi tarkan kronologisesti läpi Vichyn hallinnon viime hetkiä.²²⁵ Pakaslahdelle lienee ollut hyvin tärkeää pyrkiä esittämään asiat mahdollisimman tarkasti, jotta kaikkien huhujen ja tietokatkosten keskellä oikeat tiedot tapahtumista Ranskassa tulisivat julki. Jo elokuun alussa hän päivitteli, kuinka jatkuvasti saapuvien muuttuneiden ja täydentävien tietojen vuoksi raportteja oli vaikea saada häntä itseäänkin tyydyttävään tiivistettyyn muotoon.²²⁶

Pakaslahden tarkka tapahtumakuvauksensa saksalaisten sotilaiden tekemästä ”rynnäköstä” marsalkan asuntoon Hôtel du Parcissa, josta vanha mies pakotettiin asein lähtemään saksalaisten mukaan, näyttäytyi hänelle ”murhenäytelmänä”.²²⁷ Marsalkan kohtalolla oli Pakaslahden mukaan lisäksi ”inhimillisesti syvästi vaikuttavia piirteitä”.²²⁸ Pétain itse esiintyi marttyyrina, ja viimeiseen asti hän halusi tulla nähdyksi Ranskan puolustajana, joka oli joutunut saksalaisten mielivallan uhriksi. Merkittävää Pakaslahden suhtautumisessa Pétainin kohtaloon on myös, että hän kirjoitti muistelmiinsa varsin mittavan suoran lainauksen tämän juhlallisesta julistuksesta ranskalaisille, jonka oli saanut käsiinsä paavin nuntiukselta. Pétainin puolustuspuheenvuorosta, jossa tämä toteaa, ettei ”ole voinut olla ranskalaisten miekka mutta

²²⁴ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Lauantai-illan vietto”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²²⁵ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 31.8.1944. APa. 2:2. TPA.

²²⁶ Ibid. 7.8.1944.

²²⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Ranskan marsalkan pakkokuljetus”. APa. 1:1, 1:2. TPA. Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 31.8.1944. APa. 2:2. TPA.

²²⁸ Pakaslahden raportti ulkoministeriölle 31.8.1944. APa. 2:2. TPA.

hän on ollut heidän kilpensä”²²⁹, Pakaslahti löytää tukea myös omalle käsitykselleen Vichyn johtomiehen poliittisesta perinnöstä.

Ristiriitaisten tapahtumien keskellä Pakaslahti muisti myös noteerata saksalaisten toimintaa: Vichystä poistunut ylin saksalaisupseeri kenraali von Neubronn oli kaikessa evakuoinnin tiimellyksessä muistanut lähettää Vichyn diplomaateille ”muodon vuoksi” diplomaattisten seurustelutapojen mukaisia virallisia jäähyväiskortteja. Kaiken muun draaman ohella Pakaslahti piti kyseistä elettä varsin huvittavana.²³⁰ Yhdellä tapaa se saattoi paljastaa saksalaisten täysin erilaisen suhtautumisen Pétainin asemaan, toisaalta kyseessä saattoi olla jälleen yksi merkki siitä, miten diplomatian vakiintuneet tavat pitivät pintansa myös poikkeusolosuhteissa.

Vichyn valtionpäämiehen siirtäminen asetti Pakaslahden ja hänen lähettiläskollegansa uudenlaiseen tilanteeseen. Jo aikaisemmin keväällä monet Vichyn diplomaateista olivat pohtineet jopa poistumista Vichystä, johtuen marsalkan siirtelystä ja sen vaikutuksesta hänen kykyynsä toimia valtionpäämiehenä²³¹, mutta nyt kyseessä oli selvästi Pétainin lopullinen syrjäyttäminen. Vichyn hallinto oli käytännössä tullut tiensä päähän, ja sen luokse akkreditoituneet diplomaatit jäivät ”toimettomiksi”. Kaupungissa oleilivat kuitenkin edelleen 13. ulkovallan edustajat, vain Japanin suurlähetystö oli poistunut saksalaisten kehotuksesta. Vaikka Pétainin kohtalosta järkyttyneet diplomaatit eivät voineet enää edustaa maataan Ranskassa, eivätkä monet heistä voineet turvallisuusseikkojen vuoksi palata kotimaahansa, heille jäi kuitenkin tehtäväksi huolehtia omasta turvallisuudestaan Vichyyn syntyneessä valtatyhjiössä.

Nuntiuksen ja Sveitsin lähettiläs Stuckin johdolla diplomaattiedustustojen päälliköt, Pakaslahti mukaan lukien, ryhtyivät toimiin, joilla pyrittiin takaamaan Vichyn kaupungin turvallisuus. Yhdessä edustustojen päälliköt päättivät valtuuttaa puolueettoman Sveitsin lähettilään Stuckin välittämään neuvotteluja Vichyn seudun maquis’n ja Vichyn miliisin sekä sen muiden aseryhmien välillä. Oman jännitysmomenttinsa neuvotteluihin loivat perääntyvät saksalaisjoukot, joita oli alueella vielä paljon. Diplomaattien suurimpana tavoitteena oli estää näiden eri ryhmien välinen yhteenotto Vichyn kaupungin alueella sekä varmistaa kaikkien taistelijoiden, erityisesti maquis’n kunnioittava suhtautuminen diplomaattien

²²⁹ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Ranskan marsalkan pakkokuljetus”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid. ”Valtionpäämiestä kuljetetaan”.

koskemattomuuteen.²³² Monet Vichyn diplomaatit, Pakaslahden ohella, olivat jo joutuneet epämiellyttäviin tekemisiin maquis'n sissien kanssa, joten syystä heidän asennoitumistaan Vichyssä palvelleisiin diplomaatteihin pelättiin. Maquis'n taistelijoille Vichyn hallinnon luona toimineet diplomaatit näyttäytyivät helposti miliisin lailla vihattuina kollaboraatteina. Sveitsin lähettiläs Stucki matkustikin diplomaattikunnan valtuuttamana neuvottelemaan maquis'n johtajien kanssa, ja hän saikin vakuutuksen siitä, ettei diplomaatteja tulla ahdistelemaan. Heidän diplomaattisen toimintansa puolueettoman luonteen selventämiseksi Stucki oli kuitenkin joutunut pitämään maquis'n miehille luennon kansainvälisestä oikeudesta.²³³ Hän pyrki esittämään Vichyn diplomaattikaupunkina, ei pelkkänä entisen vihatun hallinnon pääkaupunkina.

Maquis'n johto lupasi ilmoittaa diplomaateille tulostaan Vichyyn. Tätä odotellessa diplomaattikunta odotti hartaasti monituhatpäisen miliisin lähtöä kaupungista, sillä maquis suurella todennäköisyydellä ajautuisi taisteluihin juuri heidän kanssaan. Miliisin poistuminen Vichystä kuitenkin viivästyi, mikä aiheutti suurta levottomuutta.²³⁴ Lisäksi diplomaattikunnan tiedossa oli, että maquis'n kanssa saavutettu sopimus ei suojelisi vichyläisiä niiltä ranskalaisilta sissitaistelijoilta, jotka eivät kuuluneet virallisen vastarintaliikkeen piiriin, vaan toimivat melko omavaltaisesti. Pakaslahden mukaan Vichyssä pelättiin näiden ”anarkistibandiittien” pyrkivän hyökkäämään kaupunkiin sen ollessa vailla kunnon puolustusta.²³⁵

Elokuun loppupuoliskon diplomaattielämä pyöri yksinomaan turvallisuuskysymyksen ympärillä. Nuntius oli neuvonut kaikkia diplomaatteja muuttamaan kaupungin Ambassadeurs-hotelliin, jossa diplomaattikunta olisi paremmin turvassa yhdessä. Lisäksi kaikissa mahdollisissa yhteyksissä neuvottiin käyttämään erilaisia diplomaattitunnuksia: lähetystöjen kanslioiden ja residenssien oviin laitettiin kylttejä, joissa ilmoitettiin tilojen kuuluvan diplomaateille ja ettei heihin tai heidän omaisuuteensa saanut kajota. Myös ikkunoihin laitettiin eri maiden lippuja näkyville, jotta Vichyn diplomaattiluonne tulisi mahdollisimman selkeästi esille.²³⁶ Pakaslahti vaimoineen yhdessä pienen poikansa kanssa päättivät kuitenkin jäädä hotelliin vain öiksi, muuten he jatkoivat asumistaan Villa Adrets-huvilassa. Tähän päätökseen lienee vaikuttanut huoli heidän omaisuutensa turvallisuudesta, sillä Vichystä

²³² Pakaslahden käsikirjoitus; ”Mitä nyt?”, ”Maquis”. APA. 1:1, 1:2. TPA.

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid. ”Maquis”, ”Miliisin lähtöä odotetaan ja toivotaan”.

²³⁵ Ibid. ”Bandiittihyökkäyksen vuoroko?”.

²³⁶ Ibid. ”Mitä nyt?”, ”Miliisin lähtöä odotetaan ja toivotaan”, ”Miliisi ja Gestapo lähtevät”.

lähtöä tekevä miliisi varasteli muun muassa diplomaattien autoja. Pakaslahden mielestä heidän autonsa oli paremmassa turvassa ryöstäjiltä oman asunnon autovajassa, kuin kaupungin hotellien yleisissä autotalleissa.²³⁷ Diplomaattikunta kokoontui päivittäin ”iltapäiväteelle” Ambassadeurs-hotelliin, jossa yhdistyi perinteinen diplomaattinen kanssakäynti sekä jännittävän tilanteen jatkuva seuranta. Pakaslahti itse muistelee, kuinka nuo ”Herra-tee -tilaisuudet”, joita vuoroin eri lähettiläät isännöivät, olivat hänen mielestään diplomaattielämässään hieman tavallisuudesta poikkeavia.²³⁸ Diplomaattien rouvatkin, joilta koko tilaisuuksien nimitys lieene peräisin, huomauttivat ivallisesti puolisoilleen, kuinka ”herrojen jokapäiväiset istunnot” olivat niin miellyttäviä, että niitä pidettiin jopa heidän omaa viikoittaista ompeluseuraansa useammin.²³⁹

Vaikka edellä mainittu hauskuuttelu kertoi Pakaslahden mukaan eräänlaisesta tunnelman keventymisestä, vaivasi koko diplomaattikuntaa jatkuva huoli väkivaltaisuuksien puhkeamisesta kaupungilla. Vichyssä asukkaiden turvallisuudesta vastasivat pääasiassa Garde Mobile -nimiset aseistetut joukot, jotka kuitenkin Pétainin hallinnon kaaduttua olivat alkaneet loikata vastarintaliikkeen riveihin. Sveitsin lähettiläs Stucki oli onnistunut sopimaan Vichyn kaupungin viranomaisten kanssa, että nämä joukot kuitenkin vielä toistaiseksi jäivät kaupunkiin suojelemaan sen asukkaita miliisin ja vastarintaliikkeen ääriainesten liikehdinnältä. Vaikka Garde Mobile -turvajoukot ajautuivat silloin tällöin kahnauksiin miliisin kanssa, Pakaslahden mukaan rauhallista tilannetta ylläpiti kummankin osapuolen halu välttää suoraisia keskinäisiä katutaisteluja.²⁴⁰ Vichyssä oli näiden ryhmien lisäksi vielä jäljellä joitakin Pétainin henkikaartin sotilaita, jotka lähinnä keskittyivät suojelemaan entisen hallinnon omaisuutta miliisien ryöstelyiltä. Vichyn sisäinen jännitys helpotti lopulta 23.8. kun miliisi lopullisesti poistui kaupungista.

Pääosa saksalaisista oli lähtenyt Vichystä jo 20. elokuuta, mutta kaupungissa oleili vielä Gestapon jäseniä, joiden pelättiin lähtiessään räjäyttävän entisiä toimitilojaan. Tällaiset aiheet saatiin kuitenkin estetyksi, ja vaikka saksalaisten salainen poliisi vielä kerran yritti turhaan saada Vichyn diplomaatteja lähtemään evakkoon²⁴¹, poistui se lopulta kaupungista vähin äänin. Heidän jäljiltään kaupunkilaiset löysivät merkkejä kidutuksista ja murhista.²⁴² Vaikka

²³⁷ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Mitä nyt?”, ”Miliisin lähtöä odotetaan ja toivotaan”, ”Miliisi ja Gestapo lähtevät”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid. ”Diplomaattikunta kutsutaan lähtemään Belfortiin”.

²⁴² Ibid. ”Diplomaattirouva tarkastaa Gestapon taloa”.

itse Vichyn kaupunki oli Gestapon lähdön jälkeen, 26. elokuuta mennessä, saksalaisista täysin vapaa, Vichyn lähialueella saksalaisia sotajoukkoja oli vielä melko paljon. Läheinen Clermont-Ferrandin kaupunki oli sota-aikana toiminut merkittävänä saksalaisjoukkojen tukikohtana, ja sieltä käsin nopein perääntymisreitti kulki aivan Vichyn kaupungin vierestä. Vichyn lähialueella tiedettiin myös olevan paljon saksalaisten bensiini- ja muita varastoja, minkä vuoksi juuri Vichyn reitti oli heille tärkeä.²⁴³ Diplomaatit pelkäsivät, että neuvottelemalla saavutettu kaupungin rauhoittaminen ei kuitenkaan estäisi saksalaisten joukkojen ottavan yhteen Vichyssä olevien ranskalaisjoukkojen kanssa. Jopa erillisestä saksalaisten rankaisuretkikunnasta, joka saapuisi Vichyyn riisumaan Garde Mobile -joukot aseista, oli epäilyjä.²⁴⁴ Sveitsin lähettiläs onnistui kuitenkin jälleen neuvotteluteitse estämään saksalaisten perääntymisen suoraan Vichyn kaupungin halki.

Kun vastarintaliikkeen joukot lopulta marssivat Vichyyn 26.8., kaupungin asukkaat kokoontuivat juhlimaan heitä vapauttajina. Pakaslahti kuvailee, kuinka maquis-joukot ottivat haltuunsa Pétainin hallituksen entiset toimipaikat samalla kun niiden entisiä Garde Mobile -vartijoita tervehdittiin ilolla. Asenne, joka monien ranskalaisten keskuudessa oli Pakaslahden mukaan vallinnut jo yli vuodenpäivät, ilmeni parhaiten siinä, miten myös Pétainin hallinnon omat joukot ottivat maquis'ien miehet vastaan juhlittuina sankareina. Näin siitäkkin huolimatta, että vielä edellisenä vuonna ranskalaiset olivat taistelleet toisiaan vastaan. Vichyn hallinnon romahtamisen jälkeisenä viikkona aktiivisesti kaupungissa toimineet diplomaatit puolestaan vaikuttivat kaiken juhlinnan keskellä olleen pääasiassa sivustakatsojia. Tosin Sveitsin lähettiläs sai olla juhlallisuuksissa kunniavieraana, mikä varmasti muun diplomaattikunnan silmissä oli varsin ansaittua.²⁴⁵ Mitä ilmeisimmin hän sai koko diplomaattikunnan edustajana ottaa vastaan paikallisten asukkaiden kiitollisuudenosoitukset työstä Vichyn kaupungin hyväksi.

Pakaslahden kertomuksesta voi kuitenkin todeta, että alun spontaanin juhlinnan alla kytivät jo tulevat jälkiselvittelyt. Vichyn kokoisessa kaupungissa ei asukkaiden keskuudessa ollut vaikeaa epäillä ja tunnistaa entisiä ”Vichyn miehiä”, joita syytettiin osallisuudesta Vichyn hallinnon yhteistyöhön saksalaisten kanssa. Eräskin henkilö, jonka uskottiin toimineen vihatun pääministeri Lavalin avustajana, joutui jo vapautusjuhlissa muutaman kaupunkilaisen

²⁴³ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Saksalaisten perääntyminen Vichyn kautta ja Vichystä”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²⁴⁴ Ibid. ”Saksalaisilla on aikomus lähettää rankaisuretkikunta Vichyhin”.

²⁴⁵ Ibid. ”Maquis marssii Vichyhin”, ”Liput katoavat ja ilmestyvät jälleen”.

vihan kohteeksi. Myöhemmin Pakaslahti kertoo myös nähneensä Vichyn kaduilla käsiraudoissa kuljetettavia miehiä, joiden hän epäili olleen entisiä miliisin jäseniä.²⁴⁶

Ranskalaisten juhliessa Vichyssä ja sen lähiseuduilla saksalaisten joukkojen lähtöä, paljastui myös vanhoja arvoituksia, nimittäin lähetystön maquis-taistelijoiden takavarikoiman auton kohtalo. Pakaslahti tiesi, että auto oli ollut vuoroin maquis-sissien ja saksalaisten hallussa, mutta sen olinpaikasta ei ollut tietoa. Vaikka itse autoa Pakaslahti ei enää koskaan saanut takaisin, sai hän kuulla joskus Vichyn vapautuksen jälkeen erässä pienessä kylässä järjestetyistä juhlista, joissa oli koottu esille eri maiden lippuja. Ranskan, Britannian ja Yhdysvaltojen lippujen joukkoon oli jotenkin päätynyt myös pieni Suomen lippu, jonka Pakaslahti epäili kuuluneen menetettyyn diplomaattiautoonsa.²⁴⁷

Vuosi 1944 oli merkinnyt valtavia haasteita diplomaateille. Heidän haasteenaan oli ollut paitsi maansa edustaminen epävarmassa tilanteessa Pétainin nukkehallinnon luona, myös sotatoimien lisääntyminen Vichyn alueella. Vaikka diplomaatit joutuivat puutteellisten viestintäyhteyksien vuoksi elämään jatkuvassa epäselvyyden tilassa, pyrkivät he kuitenkin ylläpitämään edes jonkinlaisia diplomatian klassisia muotoja. Erilaisista sosiaalisista tilaisuuksista tulikin varsin merkittävä tiedonvaihdon kanava, ja niissä vaihdettiin keskenään mitä erilaisimpia huhutietoja. Vaikka diplomatiasta tuli siis sodasta johtuen ”rajoitetumpaa”, ainakin mitä tulee lähettiläille tärkeään tiedonsaantiin ja myös omaan tiedotustoimintaan, se myös säilytti klassisia ulkonaisia piirteitä, jotka tavallaan jopa vahvistuivat Vichyn pienen kaupungin tiiviistä diplomaattikunnasta ja sen yhteistoiminnasta johtuen.

Diplomaattina erityisen ongelmallista oli sota-aikana ollut heidän asemansa vailla todellista valtaa toimineen nukkehallinnon luo akkreditoituina virallisina edustajina. Vuoteen 1943 aikana Pétainin hallinto ei monelle ranskalaiselle enää edustanut maan virallista hallitusta, joten myös heidän suhteensa Vichyssä toimiviin ulkovaltojen diplomaatteihin kävi epäselväksi. Kuten Pakaslahti antaa muistelmissaan ymmärtää, diplomaattien koskemattomuudesta oli sodan poikkeustilanteessa usein hankalaa pitää kiinni, sillä sodan omat säännöt menivät usein niiden edelle. Tämä kävi varsin selväksi erityisesti diplomaattien kohtaamisissa vastarintaliikkeen taistelijoiden kanssa. Pakaslahti ei anna selvää kuvaa siitä, suhtauduttiinko häneen erityisen vihamielisesti juuri diplomaatin ominaisuudessaan, mutta kuten edellä on todettu, monet diplomaatit kyllä liitettiin maquis’n piirissä varsin helposti

²⁴⁶ Pakaslahden käsikirjoitus; ”Saksalaisia ja miliisejä ilmaantuu vieläkin”. APa. 1:1, 1:2. TPA.

²⁴⁷ Ibid. ”Kertomus menetetystä autosta jatkuu”.

samaan joukkoon muiden Vichyn hallinnon edustajien kanssa. Sveitsin lähettiläs Stuckin maquis-sisseille pitämä johdatus ”kansainväliseen oikeuteen” kielii myös paljon siitä, etteivät vastarintaliikkeen taistelijat välttämättä täysin ymmärtäneet diplomaattien puolueettomuutta ja sen vaatimaa koskemattomuutta - tai sitten se oli heille yhdenmukaista sodan todellisuudessa. Näyttää kuitenkin siltä, että Pétainin hallinnon kaaduttua ja saksalaisten joukkojen vetäytyttyä, Vichyn diplomaatteja ei varsinaisesti syytetty kollaboraateiksi. Heidän toimintansa Vichyn parhaaksi ”ylimenokauden” aikana selvästi kohotti heidän arvoaan ranskalaisten silmissä.

”Elokuun draaman” jälkeen Vichyn diplomaattikunta hajaantui. Marsalkka Pétainin hallinnon kaaduttua moni valtio kutsui lähettiläänsä kotiin, kun taas jotkut diplomaatit siirtyivät Pariisiin sitä mukaa, kun heidän edustamansa valtiot olivat solmineet viralliset suhteet Ranskan uuden väliaikaishallituksen kanssa. De Gaullen väliaikainen hallitus kuitenkin teki selväksi, etteivät marsalkka Pétainin luona akkreditoituina olleet lähetystönpäälliköt olleet tervetulleita Pariisiin.²⁴⁸ Pakaslahti kirjoitti Vichystä lokakuun aikana vielä muutamia raportteja ja kirjeitä Ranskan tilanteesta ennakkoiden tulevaa lähtöään kaupungista. Monille oli tärkeää poistua Vichystä nopeasti, ettei jäämistä nähtäisi merkinä liiallisesta Vichy-mielisyydestä. Suomen ja Ranskan väliaikaishallituksen välillä ei ollut vielä solmittu virallisia suhteita, ja prosessi näytti viivästymisen merkkejä syksyllä 1944.²⁴⁹ Tämän johdosta Pakaslahti kutsuttiin lokakuussa takaisin Suomeen ja Vichy jäi maan Ranskan edustuksen historiankirjoihin ”poikkeusajan lukuna”. Suomen lähettiläs poistui entisestä hallituskaupungista lopullisesti 20. marraskuuta. Päävastuu Suomen edustamisesta Ranskassa lankesi Pariisin pääkonsuli Kaarlo Brusinin harteille, ja muu Vichyn Suomen lähetystön henkilökunta siirtyi myös pääkaupunkiin joulukuussa 1944, ensimmäistä kertaa sitten kesäkuun 1940.²⁵⁰ Koska Suomen ja Ranskan uuden hallituksen välille ei ollut solmittu diplomaattisuhteita, lähetystön virallinen toiminta oli lakannut ja sen henkilökunta toimi Pariisissa yksityishenkilöinä.

Pakaslahden paluumatka Suomeen vaikeutui hänen raskaana olevan vaimonsa Ruthin sairastuttua, ja perhe joutui jäämään Sveitsiin aina vuoden 1945 kesään saakka. Suomen ja Saksan katkenneiden suhteiden vuoksi Pakaslahti ei myöskään saanut lupaa matkustaa Saksan kautta Suomeen, joten paluumatka tapahtui lopulta lentäen Pariisista Tukholmaan ja sieltä

²⁴⁸ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1944. 5G 6t. UMA.

²⁴⁹ Koskela, Lahe, Ridanpää 2016; 129.

²⁵⁰ Pariisin lähetystön (Vichy) vuosikertomus 1944. 5G 6t. UMA.

laivalla Suomeen. Kotimaassa Pakaslahden vastaanotto oli kiusaannuttava. Suomen politiikka oli muuttunut huomattavasti niistä ajoista, jolloin Pakaslahti itse oli siihen vaikuttamassa ”pääkallopaikalla”. Välirauha oli solmittu Neuvostoliiton kanssa syksyllä 1944 ja Suomen uusi hallitus joutui ottamaan päätöksenteossaan huomioon myös neuvostojohdon kannat. Vasemmistolainen lehdistö oli jo ehtinyt mustamaalata Pakaslahden ”natsiksi”, yhtäältä koska hänet Suomessa yhdistettiin vielä sotapolitiikan kannattajiin ja varsinkin kun tämä kaksi edellistä vuotta oli toiminut Ranskassa Saksan nukkehallituksen luona. Pakaslahden komea ura Suomen ulkoasiainhallinnossa ei uudessa poliittisessa suhdanteessa riittänyt uusiin tehtäviin nimittämiseen. Markku Reimaan mukaan Pakaslahti näyttäytyi muun muassa presidentti Paasikiven silmissä epätoivottuna, olihan hän vastustanut aikanaan Paasikiven ajamaa Moskovan rauhansopimusta.²⁵¹ Ulkopoliittisen johdon katsoessa Pakaslahden olevan epäsopeva hoitamaan tehtäviä ulkoministeriössä, hänet ajettiin ennen aikaiselle eläkkeelle, josta hän palasi ministeriöön vasta vuonna 1956. Vichystä tuli Pakaslahden uralle hyvin käännteentekevä hetki, ja se jakoi hänen työuransa selvästi kahtia. Nuoren lupaavan virkamiehen nousukiito ministeriön johtotehtäviin, minkä jälkeen siirto Vichyyn ja siitä seurannut ”poliittinen odysseia”, josta Pakaslahti ennen pitkää vapautui. Tämän jälkeen hän loi uransa toisen puolikkaan puhtaalta pöydältä, toimien Suomen lähettiläänä niin Intiassa ja Turkissa kuin Espanjassakin.

4.3. Muuttunut jatkuvuus?

Vichyn hallituksen kaaduttua tilanne Ranskassa yhtä lailla selkiintyi kuin jatkui epävarmana. Yhtäältä katsottuna marsalkka Pétainin hallinnon ja Ranskan miehityksen päättyminen ikään kuin avasi sen poliittisen umpisolmun joka vuodesta 1940 alkaen oli kiihtyvään tahtiin kiristynyt Vichyn ja Berliinin välillä. Toisaalta Ranska oli vuoden 1944 elokuussa hyvin jakautunut maa ja pelättiin jopa eri aseellisten ryhmittymien alkavan kilpailla keskenään vallasta. Vichy hallitus oli olemassaolollaan edes muodollisesti tuonut osaan Ranskaa jonkinlaisen valtakeskittymän, mutta sen romahdettua kaikenlainen lyhyen ajan ennustettavuus oli vaikeaa. Yksi keino saavuttaa jonkinlainen konsensus kiinnittyi kysymykseen kuluneiden neljän vuoden luonteesta: Vichyn hallitus, ja sen vastustus, oli se kiinnekohta, joka tarjosi kaikille kesän 1944 osapuolille jonkinlaista yhtenäisyyttä ja samanmielisyyttä. Diplomaattien kohdalla uuden alku oli myös hämärän peitossa, ei vähin

²⁵¹ Ks. Reimaa 2019.

siksi, ettei diplomaattisuhteista Ranskaan voitu olla varmoja ennen kuin uusi väliaikainen hallitus sementoi asemansa, mutta myös koska heidän roolinsa Vichyssä palvelleina vaati jonkinlaista suhteuttamista nykyisyyteen ja aikaan ennen Vichyä.

Vuoden 1940 aseleposopimuksen synnyttämän uusi ”vallanjako” saksalaisen miehitysvallan ja Vichyn mahdollisimman suureen autonomiaan pyrkivän hallituksen välillä asetti myös Vichyssä palvelleet, Ranskan valtionpäämiehen luo akkreditoidut lähettiläät ja muut diplomaatit melko erikoiseen tilanteeseen. Aaro Pakaslahden saavuttua Ranskaan vuoden 1943 kesällä, Vichyn hallitus edusti Ranskaa enää moraalisella tasolla, ja diplomaattina Pakaslahti joutui jatkuvasti huomioimaan, miten Pétainin regimi pyrki saavuttamaan itselleen edes jonkinlaista muodollista itsenäisyyttä. Pääministeri Laval oli käytännössä Vichyn johtomies ja häneen kiteytyi juuri Vichyn yritykset saavuttaa neuvotteluilla uusia selkeitä avauksia suhteessa Vichyn toimivaltaan Ranskassa. Pakaslahti kuitenkin tuo esille niin muistelmissaan kuin raportissaan selkeästi esille, kuka Ranskan asioissa sanoi viimeisen sanan: Saksa pyrki jatkuvasti valvomaan Vichyn hallituksen toimia eikä luottanut siihen, ja neuvotteluilla pyrittiin lähinnä pitämään yllä mielikuvaa jo viimeistään vuoden 1942 lopussa romuttuneesta kollaboraatiosta.

Yhteistyö oli koko Pakaslahden lähettiläskauden aikana suurilta osin pelkkiä kauniita sanoja, vaikka sekä saksalaisten että Vichyn hallinnon piirissä olikin tahoja, jotka aidosti kannattivat saksalais-ranskalaista yhteistyötä. Vaikka Vichy saamat myönnytykset vuosina 1943–44 olivatkin melko kapeita ja ”ilmavia”, Pakaslahti korosti jatkuvasti omissa raporteissaan sitä, kuinka Vichy luonnollisesti yritti kääntää neuvottelut tavalla tai toisella omaksi poliittiseksi voitoksi; usein pelkät neuvottelut sinänsä olivat Vichylle voitto, sillä saksalaiset olisivat halutessaan voineet ohittaa päätöksenteossa Vichyn kokonaan. Pakaslahti tuo kuitenkin poliittisissa analyysissaan hyvin esille sen, miten saksalaiset, kaikesta voimastaan huolimatta, joutuvat pitkälti ulkopoliittisista syistä ja sotatilanteesta johtuen tunnustamaan Vichyn hallituksen tarpeellisuuden.

Diplomaattinen toiminta sinänsä säilytti monia sille ominaisia muotoja, ikään kuin omana rinnakkaistodellisuutenaan kaiken ulko- ja sisäpolitiikan ohella. Diplomaattinen toiminta siirtyi aluksi suhteellisen kivuttomasti Pariisista Vichyyn, jossa diplomaattikunta pystyi vaivattomasti omaksumaan kuuluisan kylpyläkaupungin huvitukset osaksi diplomaattisia perinteitä. Pariisille Vichy ei tietenkään voinut vetää vertoja, mutta olennaisempaa on toiminnan jatkuvuus, joskin pienemmässä mittakaavassa. Kun Aaro Pakaslahti jatkoi Vichyn

seuraelämässä ansioituneen Harri Holman työtä, oli luontevaa hyödyntää tämän luomia mahdollisuuksia ja kontakteja. Parhaiten Holman työ Ranskassa ilmeni siinä, että Suomi tunnettiin paremmin kuin aiemmin, mikä puolestaan helpotti Pakaslahden omaa verkostoitumista.

Vuosia 1943–44 kuvastaa halu ylläpitää diplomatian vanhoja muotoja, joita Pakaslahti - joskaan ei muuttuneen maailmanpoliittisen tilanteen vuoksi niin usein kuin edeltäjänsä - myös hyödynsi. Eräällä tapaa niin sanottu vanha diplomatia pyrittiin asemoimaan uudelleen parhaiten silloisen Ranskan poliittiseen tilanteeseen sopivaksi. Ensiksikin, kuten aiemmin on tullut esille, aktiivinen diplomaattikunta oli tärkeää varsinkin isäntämaalle, joka jatkuvasti halusi keinoilla millä hyvänsä olla paitsi muodollinen myös käytännön poliittinen toimija. Toisaalta diplomaatit itse joutuivat antamaan jonkin verran periksi asemastaan kansainvälisen oikeuden ja diplomatian näkökulmasta, sillä Ranskan valtiollinen luonne sotavuosina 1940–44 ei muistuttanut siitä normaalista siirtymästä, jossa diplomaatti astuu virkaansa täysivaltaisen ulkovallan hallituksen luona. Vichyn hallitus ei ollut käytännössä saman tasoinen täysivaltainen hallitus kuin esimerkiksi Saksalla tai Suomella, joten diplomaattien rooli oli jollain tapaa myös häilyvämpi. Koska diplomaatit lopulta ovat enemmänkin oman maansa hallituksen ulkopoliitiikan toteuttajia, eivät sen tuomareita, heille oli melko helppoa jatkaa diplomatian käytännön työtä, joskin hieman huterammalla kansainvälisoikeudellisella pohjalla.

Paitsi yksittäisten diplomaattien rooli asioiden tarkkailijoina, erityisesti koko diplomaattikunnan, ”corps diplomatique”, rooli yhtenäisenä toimijana korostui Vichyn Ranskan loppuvaiheissa ja suorastaan nousi uudelle tasolle. Diplomaateilta oli perinteisesti osattu odottaa tietynlaista kaksinaamaisuutta ja kilpailuhenkeä.²⁵² Heidän tehtävänsä oli ennen kaikkea toteuttaa kotimaansa esimiesten määräyksiä, joten kaikessa toiminnassa diplomaattikunnan yhteinen etu ei aina ollut selviö – varsinkin, kun eri maiden diplomaatit saattoivat muodostaa diplomaattikunnan sisällä erillisiä kuppikuntia. Tiedonhankinnassa kyllä korostui tietynlainen ammattikunnaksi profiloituminen ja esiintyminen yhdessä muiden diplomaattien kanssa kansainvälisen järjestelmän tukipilareina. Tästä huolimatta vielä pitkälle 1900-luvun jälkipuoliskolle asti diplomaattikunnan merkitys oli normaalioloissa toissijainen ja sillä oli enemmänkin informoivaa välinearvoa kuin yhteistä arvopohjaista identifioitumista.

²⁵² Sofer 2007; 31–32.

Lisäksi, mitä suurempi joukko diplomaatteja, sitä vaikeampaa yhteisten ulostulojen, *démarche*'ien, tekeminen oli.²⁵³

Vichyn pieni ja tiivis diplomaattikunta kuitenkin muutti totuttuja kaavoja. Kesään 1944 mennessä vain reilu toistakymmentä lähetystönpäällikköä oli jäänyt kaupunkiin, ja heillä kaikilla oli yhteinen huoli taistelujen puhkeamisesta Vichyssä. Aaro Pakaslahden muistelmista ilmenee selkeästi, kuinka kesän 1944 kuohunta sai diplomaatit Vichyssä turvautumaan yhteistyöhön ja esiintymiseen yhtenä yksikkönä. Sasson Sofer on kiinnittänyt huomiota diplomaattikunnan yhteistoiminnan syihin Paul Sharpin ja Geoffrey Wisemanin toimittamassa teoksessa ”The diplomatic corps as an institution of international society”. Diplomaatit tekevät päätöksiä yhteistyöstä etenkin, jos heidän diplomaattiset etuoikeutensa ovat uhattuina. Yhteistyö on tärkeää silloinkin, kun kansainvälinen yhteisö tarvitsee yhteisen ja selkeän kannanoton kriisitilanteessa.²⁵⁴ Vichyssä näille molemmille yhteisen toiminnan motiiveille oli hyvä syy. Yhtäältä tarkoituksena oli suojella sitä diplomaattista kuplaa, jossa ulkovaltojen edustajat siihenkin asti olivat toimineet, mutta keskeistä oli myös diplomaattikunnan pyrkimys edistää Ranskan eri osapuolten neuvotteluja tarjoutumalla niihin välittäjäksi. Voidaankin sanoa, että Vichyssä nähtiin jo merkkejä siitä, kuinka diplomaattikunta, Aaro Pakaslahti mukaan lukien, muodostui perinteisen, melko yksilökeskeisen diplomatian rinnalle yhdeksi varteenotettavaksi toimijaksi. Diplomaatit pyrkivät myös esiintymään yhdessä, jotta sen jäsenien suojeleminen olisi helpompaa. Poikkeuksellinen diplomatia Vichyssä suojeli yhtäältä vanhoja ammattikunnan rakenteita, toisaalta muovasi sen luonnetta kollektiivisempaan suuntaan.

Vichy diplomaatin asemapaikkana merkitsi ennen kaikkea ”käytännöllistä diplomatiaa poikkeusoloissa”. Tietysti sitä mukaa kun Pétainin ja Lavalin hallitus edelleen olivat muodollisesti yhtenä osapuolena ja virallisesti kuitenkin se taho, jolla sillä hetkellä oli vahvin valtakirja toimia Ranskan johdossa, myös diplomaatit edustivat täysivaltaisina, sillä heillä oli oman maansa valtuutus. Tällöin kysymys Vichyn kansainvälisesti huterasta asemasta oli toissijainen, niin kauan kuin jollakin toisella valtiolla oli siihen viralliset suhteet. Kuten Hannu Aarnio on osoittanut, Vichyn asemassa tapahtui merkittävää heikentymistä 1942–44, mutta esimerkiksi laivaston tai siirtomaiden kontrollin menetys eivät sellaisinaan vielä poistaneet Vichyn kansainvälisen aseman muodollisia seikkoja, kuten diplomaattisuhteita

²⁵³ Sofer 2007; 31–36.

²⁵⁴ Ibid. 33–34.

muiden valtioiden kanssa.²⁵⁵ Harri Holman toteamus Ranskan suurvaltamentaliteetin säilymisestä vielä vuoden 1940 miehityksen jälkeenkin käy hyvin yhteen sen kanssa, että Ranska oli liian iso yksikkö johdettavaksi ilman omaa ranskalaista hallitusta. Koska jonkinlainen emämaan oma hallitus riitti osoittamaan Ranskan olevan osittaisesta miehityksestä huolimatta edelleen kansainvälinen tekijä – jota myös sen siirtomaat ja laivasto tukivat – voidaan yhtä hyvin todeta, että diplomatian uskottavan hoidon kannalta keskeistä ei ollut se, kuinka itsenäinen toimija Ranskan hallitus oli vuosina 1940–44. Tässä suhteessa jatkuvuus vei selvän voiton muutoksista, mitä tulee diplomatiaan Ranskassa.

Aaro Pakaslahden kaudesta Suomen lähettiläänä on siis todettava, että toimintaympäristön osalta, huolimatta kansainvälisoikeudellista detaljeista, Vichy edusti diplomaattista jatkuvuutta ainakin käytännössä. Mitä tulee itse diplomatian perinteisiin muotoihin, jatkuvuus oli niin ikään monessa mielessä hallitsevin piirre: tietoja hankittiin paitsi protokollan suomilla audiensseilla Vichyn viranomaisten kanssa, myös erilaisilla kutsuilla ja lounastapaamisilla, joissa vierasjoukkoon mahtui monenlaista väkeä. Pakaslahti nosti itsekin esille, kuinka hän sai lähettiläänä Vichyssä olla kosketuksissa vanhan koulukunnan ulkoasiainhallinnon ja diplomatian toimijoihin, joiden käsitykset diplomatiasta eivät mitä ilmeisimmin olleet suuresti muuttuneet huolimatta 1900-luvun alkupuoliskon suurista poliittista ja kulttuurisista mullistuksista. Pakaslahti itse edusti sitä nuorta diplomaattipolvea, oli saanut koulutuksensa epävarmoissa poliittisissa suhdanteissa 1930-luvulla, joten onkin mielenkiintoista pohtia, erosivatko hänen käsityksensä diplomatian käytänteistä jollain lailla vanhemman sukupolven edustajista. Kuten aiemmin todettua, hänen käytännön toimintansa viesti ainakin perinteiden kunnioittamisesta, mutta toisaalta on varsin mahdollista, että viimeistään kokemukset Ranskassa saivat hänet suhtautumaan diplomatiaan uudella tavalla. Ainakin tähän voisi viitata Pakaslahden raporttien terävä tilanneanalyysi ja muistelmissa esiintyvä herkeämätön kyky toimia tilanteen vaatimalla tavalla.

Usein tilanteet sota-ajan Ranskassa jo sellaisinaan asettivat perinteiselle diplomaattiselle käytännölle paineita, kuten Pakaslahden ja partisaanitaistelijoiden kohtaamisissa ja Vichyn lähitaistelujen aiheuttaman yleisen epävarmuuden vallitessa. Diplomaattinen koskemattomuus ei enää ollut itsestäänselvyys. Edellä mainituissa tilanteissa voidaan diplomaattisen toiminnan nähdä saaneen eräällä tapaa ”uusia muotoja”. Sekä jatkuvuutta että muutosta voidaan pitää eräällä tapaa välttämättöminä elementteinä sille, että diplomaatit itse katsoivat selviävänsä

²⁵⁵ Ks. Aarnio 1966.

sodan luomista haasteista. Tästä herää kuitenkin se pohdinta, onko jo diplomatian perusluonteessa sittenkin kyse enemmän venyvyydestä, sopeutumisesta ja uuden ja vanhan yhdistelystä, kuin varsinaisesta dikotomiasta 1800-luvulla syntyneiden diplomaattisten käytäntöjen ja niitä vastaan asettuvista muutospaineiden välillä. Oikea vastaus on lopulta varmasti melko tilanne- ja aikariippuvainen. Ironista on kuitenkin, että siinä missä diplomaatit sota-ajan Ranskassa, turvautumalla sekä vanhoihin että uusiin keinoihin, pystyivät vapauttamaan itsensä siitä poliittisesta painolastista ja maineesta, joka toiminnasta Vichyn nukkehallituksen luona heille aiheutui, sodan jälkeen Vichystä tuli monelle rasite – myös Aaro Pakaslahdelle.

5. Johtopäätökset

Aaro Pakaslahti sai jokseenkin kyseenalaisen kunnian toimia Suomen lähettiläänä Ranskassa poikkeusolosuhteissa. Tähän vaikutti ennen kaikkea hänen joutumisensa epäsuosioon Suomen ulkopolitiikan johtoportaassa vuoden 1943 keväällä, jolloin hänet päätettiin siirtää ulkoministeriön kansliapäällikön tehtävistä vähäpätöisempään lähettilään virkaan. Vichyn vuosien 1943–44 merkitystä Pakaslahden elämässä ei voi täysin ymmärtää, ottamatta huomioon juuri sitä ainutlaatuista tosiasiaa, että sota-aikana eteen saattoi tulla normaaleista käytännöistä melko poikkeavia tilanteita. Pakaslahden nousujohteisen uran kannalta oli yllättävää, että hän putosi korkeammalta ja syvemmälle kuin tavallista. Suomen ulkopolitiikan keskeisestä johtomiehestä tuli Vichyn komennuksen jälkeen ministeriössä persona non grata, joka sysättiin välittömästi eläkkeelle. Samanlaista kohtaloa ei liene kovinkaan monella sen aikaisella suomalaisella virkamiehellä.

Huolimatta Vichyn huomattavista vaikutuksista Pakaslahden uraan, ja siihen miten häneen on Suomessa suhtauduttu, vuosien 1943–44 Vichyn-komennus oli merkittävä osoitus diplomatian voimasta vaikeana sota-aikana, jolloin perinteiset ulkopolitiikan käytännön muodot olivat jatkuvasti paineen alla. Pakaslahden jättämän aineiston perusteella voidaan todeta, että diplomatialla oli hyvin merkittävä rooli Vichyn Ranskassa. Tietyissä mielessä Pakaslahti turvautuikin juuri klassiseen diplomatiaan, joka tarjosi eräänlaisen suojakuplan sodan myllerryksen keskellä. Diplomatian vanhat käytäntöjä pidettiin yllä: erilaiset vastaanotot, lounastilaisuudet sekä myös epävirallinen ajanvietto toisten diplomaattien kanssa, auttoivat merkittävässä määrin selviytymään poikkeuksellisesta tilanteesta Ranskassa. Tiedonsaanti oli usein hyvin riippuvaista edellä mainitusta yhteydenpidosta niin Vichyn omien viranomaisten kuin kanssadiplomaattien keskuudessa, sillä sota-aikana tietoliikenneyhteyksien tai edes perinteisen kuriirin toimintaan ei voinut aina luottaa. Haasteista huolimatta, Pakaslahdella oli sellaisia ominaisuuksia, joilla tietoa sai käyttöönsä tilannekuvan muodostamiseksi. Diplomatian sisällön, sen käytännön ilmentymisien osalta, Pakaslahti pärjasi mainiosti. Hänellä oli juuri tarpeeksi vahvat diplomaatin ominaisuudet, joilla saattoi paitsi löytää merkityksiä hänen koko työlleen Vichyn omituisessa kuplassa, myös edustaa Suomea mallikkaasti erilaisilla kutsuilla ja kokoontumisissa. Hän piti säännöllistä yhteyttä Vichyn hallinnon virkamiehiin ja erityisesti kollegoihinsa, siis muihin Vichyn diplomaatteihin. Kyky pitää yllä kontakteja heijastui saatuun tiedon määrään, jonka avulla Pakaslahti pysyi jatkuvasti tilanteen tasalla. Usein Pakaslahti onnistui jopa ennakoimaan tulevia tapahtumia. Diplomaattina, jonka pääasiallinen tehtävä Vichyn

Ranskassa oli tarkkailla sota-tilanteen kehitystä Länsi-Euroopassa, hän onnistui työssään tältä osin varsin hyvin. Toki Pakaslahti hyötyi myös Vichyn diplomaattikunnan tiiviistä olemuksesta, sillä epävarmoina hetkinä diplomaattinen yhteisö Vichyssä teki paljon yhteistyötä. Tämä yhteinen ”démarche”, paitsi diplomaattien oman aseman suojaamiseksi myös tehostuneen keskinäisen informoinnin kannalta, teki varmuudella Pakaslahdenkin työstä helpompaa.

Toisaalta ulkovaltojen diplomaatit joutuivat tahtomattaan osaksi Vichyn kansainvälisesti epämääräistä asemaa, ja työssään he joutuivatkin tekemään eron sen välillä, missä määrin he olivat osa ”poliittista teatteria” ja missä määrin he olivat ammattidiplomaatteja, jotka siirtyivät sinne, minne heidän esimiehensä heidät käskivät. Suomen kohdalla tämä tilanne oli siinä mielessä kimurantti, että vuodesta 1941 alkanut yhteistoiminta Saksan kanssa sitoi Suomen eräällä tapaa osaksi Saksan kaavailemaa uutta eurooppalaista järjestystä. Suomalainen diplomaatti Vichyn Ranskassa, joka myös kuului Saksan ulkopoliittiseen rintamaan, oli siis eräällä tapaa poliittisesti väritty. Pakaslahden edeltäjä Harri Holma oli lisäksi asemoinut itsensä Vichyn ”ystävädiplomaattien joukkoon”, jolloin helposti syntyi käsitys, että Saksa samalla tapaa sitoi Suomen päätöksentekoa kuin Ranskassa. Pakaslahti ei tällaisia spekulatioita juuri analysoinut, hänelle Vichy oli yksinomaan poliittinen tarkkailupaikka, jota kautta Suomi sai tietoa Länsi-Euroopan kehityksestä. Kysymys Suomen Vichyn edustuksesta tuskin oli millään lailla riippuvainen Saksasta, vaikkakin pitämällä edustuksensa Suomessa Holman lähdettyä Suomi varmasti pyrki myös signaloimaan Saksalle, että se virallisesti oli vielä poliittisesti samassa veneessä. Pakaslahden Saksa-kriittisyys kuitenkin todistaa siitä, ettei häntä ollut Suomen ulkoministeriöstä ohjeistettu toimimaan mitenkään erityisen myötämielisesti Saksaan kohtaan Ranskassa.

Huolimatta pettymyksestä siirtoonsa vähäpätöiseen Vichyyn, Pakaslahti pyrki alusta asti hoitamaan työnsä kunnolla ja vastuullisesti. Harri Holmaan verrattuna voi todeta, että Pakaslahdelle ei ollut ehtinyt muotoutua sellaista Ranska-sidettä, joka yli vuosikymmenen ajan muotoutuessa ohjasi Holmaa. Sen sijaan tietynlainen puhtaalta pöydältä aloittaminen vapautti hänet kaikenlaisesta ideologisesta ja muuten ”värittyneestä” toiminnasta, ja hän saattoi keskittyä raporteissaan samanlaiseen ulkopoliittiseen analyysiin, josta hän oli jo opiskeluaikanaan tunnettu. Verrattuna Holman joskus vuolaisiin raportteihin, Pakaslahden oma tyyli oli varsin sutjakka ja asiakeskeinen. Terävä poliittinen analyysi, niin Ranskan sisäisissä kuin kansainvälisissä asioissa, sai Pakaslahden selviämään helpommin tehtävistään

olosuhteissa, joissa asioiden aikainen ennakointi tiedonsaannin ja sen läpikäynnin pohjalta oli ensiarvoisen tärkeää.

Pakaslahden raportit Vichystä keskittyvät selkeästi kahteen asiakokonaisuuteen: Ranskan sisäinen tilanne sekä Vichyn hallituksen ja Saksan suhde. Lisäksi hän analysoi useasti Ranskan ja Saksan suhdetta liittoutuneisiin. Myös omissa muistelmissa hän nostaa säännöllisesti esille raporteissaankin mainittuja seikkoja. Intohimo poliittiseen analyysiin käy erityisen selkeästi ilmi juuri raporteista, vaikka muistelmiinkin on heijastunut osia niiden sisällöstä. Kantavana teemana raporteissaan, Pakaslahti pyrkii puolustamaan Vichyn hallinnon oikeutta toimia mahdollisimman itsenäisesti Saksaan nähden. Varsinkin vuoden 1944 aikana pohtiessaan Saksan jatkuvasti voimistuvaa otetta Vichy poliitikoista ja virkamiehistä kirjoitusten sävy saksalaisia kohtaan muuttuu yhä kriittisemmäksi. Perinteisenä Saksan ystävänä Pakaslahti ajautui pahaan välikäteen, kun diplomaattina hän joutui, jo asemansa puolesta, puolustamaan Vichyn itsenäistä päätösvaltaa. Osittain Saksan painostukseen liittyen, Pakaslahti tuo jatkuvasti esille myös Vichyn hallituksen toimien suhdetta Ranskan yleisiin mielialoihin. Vichyn hallinnon ja vastarintaliikkeen välinen taistelu kiinnittää hänen huomionsa useissa raporteissa. Pakaslahdelle poliittisesti kestävin ratkaisu Ranskan sisäisessä tilanteessa oli nähdä ranskalaiset yhdessä rintamassa saksalaisia vastaan. Hänen varoivaiset kannanotonsa vastarintaliikkeen johdosta ja kenraali de Gaullesta kielivät yhtäältä toiveesta nähdä marsalkka Pétainin hallinto osallistumassa sodanjälkeisen Ranskan asioiden hoitoon, kuin myös poliittisista realiteeteista, joissa Vapaa Ranska -liike näyttäisi kaatavan Vichyn hallituksen ja muodostavan uuden hallituksen.

Pakaslahti selkeästi näki jo vuonna 1943 Saksan vääjäämättömän tappion maailmansodassa, ja sitä vasten saksalaisten miehitysviranomaisten toiminta Ranskassa ei saanut ymmärrystä Pakaslahdelta. Hänen mukaansa Saksa ei Vichyn Ranskan politiikassaan saavuttanut mitään sotatilanteen kannalta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Pakaslahdella ei myöskään ollut mitään erityistä syytä puolustaa ranskalaisia muuta kuin oman lähettilään asemansa kannalta. Hänelle Ranska ei ollut mikään samanlainen intohimon kohde, kuin edeltäjälleen Harri Holmalle, vaikka raporteissaan ja muistelmissaan hän osoittaakin selväsanaisesti sympatiaa Ranskan vapautumispyrkimyksiä kohtaan. Sotatilanteen tuntien hän ikään kuin jo valmistautui Ranskan sotaa edeltävän aseman palauttamiseen ja Saksan häviöön. Mielenkiintoista on, että yhtäältä hän puolusteli Pétainin roolia Ranskan suojelijana, toisaalta hän ymmärsi myös vastarintaliikkeen toimintaa.

Pakaslahti tuli Ranskaan kesällä 1943, jolloin hänen kotimaassaan alettiin hiljalleen pyrkiä irtautumaan sodasta. Tätäkin taustaa vasten Pakaslahti ymmärsi Vichyn hallituksen pyrkimykset pysyä neutraalina liittoutuneiden ja Saksan välisissä suhteissa sekä ennen kaikkea välttää Ranskan joutumisen sotatantoreeksi. Suomi ja Vichyn Ranska olivat tässä eräällä tapaa samassa kelkassa, kuten jo aiemminkin vuosien 1941–43 välillä, silloin tosin eri syistä.

Raporteissa ei sinänsä mainita juuri diplomaatin elämästä Vichyssä, ainakaan siinä missä se ei palvele jotain poliittista analyysia tai todista, millä toimin tiedot on käytännössä hankittu. Sen sijaan Pakaslahden muistelmat Vichystä antavat varsin vivahteikkaan ja elävän kuvan siitä, miten hullunkurista elämä Vichyssä saattoi olla: yhtäältä lähettiläiden oli mahdollista työskennellä keskellä kaunista ranskalaista maaseutua, sekä Vichyn kuuluisasta glamour-ilmapiiristä käsin. Toisaalta muistelmista käy hyvin ilmi, miten kulissiomaista kaikki huvitukset ja seurapiirielämä, jopa varsinainen diplomatia itsessään olivat – kuin eräänlaista poliittista teatteria. Diplomaattinen jatkuvuus haluttiin pitää yllä niin muodon vuoksi kuin eräänlaisena selviytymiskeinona Vichyn hallitukselle. Pakaslahden muistelmat kertovat huvituksista vuoden 1943 aikana ja Vichyn ristiriitaisuudesta, mutta vuoteen 1944 tultaessa sävy muuttuu jonkin verran synkemmäksi. Sotatilanteen kehitys, Vichyn hallituksen viimeistenkin vallan rippeiden haihtuminen ilmaan, sekä varsinkin diplomaattien suhde Ranskan muuttuvaan sisäiseen turvallisuuteen tulevat useaan otteeseen esille. Esimerkkinä viimeksi mainitusta Pakaslahti nostaa esille hänen henkilökohtaisestikin kokemansa vastarintaliikkeen toiminnan aktivoitumisen - asia joka kaikkine yksityiskohtineen ei päätynyt esimerkiksi virallisiin raportteihin.

Huolimatta Pakaslahden muistelmien ja raporttien erilaisesta luonteesta ja tarkoituksiperästä on jokseenkin yllättävää, kuinka paljon hänen oudoista sattumuksistaan Ranskassa on kerrottu myös virallisissa raporteissa. Muistelmien sisältö eroaa pääpiirteissään raporteista vain kuvailussa Vichyn arjesta. Raporttien poliittisen analyysin yhteydessä esiintyy siellä täällä muistutuksia esimerkiksi asettumisesta Vichyyn kesällä 1943 tai kohtaamisista vastarintaliikkeen kanssa. Tämä on kuitenkin nähtävä pikemminkin Pakaslahden yrityksenä antaa näkyviä signaaleja analyysiään tukemaan, eikä niinkään yrityksenä kertoa siitä, millaista diplomaatin elämä yleisesti ottaen oli Vichyn Ranskassa.

Kuten edellä on todettu, Suomen edustus Vichyssä näyttäytyi alkujaan vahvasti siinä valossa, mikä oli Suomen senhetkinen suhde Saksaan. Vielä vuoden 1943 kevääseen asti Suomi

vaikutti olevan Vichyssäkin Saksan kanssa samassa rintamassa, yhdessä Pétainin hallituksen kanssa. Tämä muodosti sen pohjan, josta käsin Aaro Pakaslahti aloitti työnsä. Pakaslahden raporteista ja muistelmista ei sinänsä voi päätellä mitään selkeää linjanvetoa Suomen edustuksen suhteesta Saksaan, mutta ainakaan Pakaslahden kaudella ei voida sanoa suomalais-saksalaisen yhteistyön mitenkään kukoistaneen Ranskassa. Suomi oli virallisesti vielä yhteisessä rintamassa kommunismin vastaisessa taistelussa niin Saksan kuin Vichyn Ranskan kanssa, mutta Suomen edustuston toimintaa, sikäli kuin lähettiläs itse sitä määrittää, voi käytännössä pitää vähintäänkin melko puolueettomana vuosina 1943–44. Suomen edustus pyrittiin pitämään yllä, ei ainoastaan Saksan miellyttämiseksi, myös Suomen omien etujen kannalta. Pakaslahden raporttien ansiosta Suomen ulkoministeriö ja valtionjohto saivat tietää Länsi-Euroopan tapahtumista, joissa vuodesta 1943 alkaen näkyi ennen kaikkea Saksan asettuminen puolustuskannalle. Pakaslahden välittämien tietojen perusteella Suomessakin on varmasti asennoiduttu Saksaan tilanteen edellyttämällä tavalla, sikäli kuin se oli mahdollista.

Suhteessa Ranskaan Suomen edustus oli jokseenkin ongelmallinen. Jo Holman kaudella oli nähtävissä merkkejä siitä, että mitään todellisia kahdenvälisiä suhteita ei käytännössä pystytty hoitamaan. Tämä johtui suurelta osin Vichyn hallituksen epäitsenäisestä asemasta, joka vain vahvistui vuosina 1943–44. Pakaslahti jatkoi kuitenkin Holman työtä Suomen esille nostamiseksi Ranskassa, ja varmasti siinä onnistuikin, osin Holman ansiokkaan perinnön tukemana. Pakaslahti keskittyi Suomen edustajana poliittisten raporttiansa kirjoittamiseen, eikä hänellä ollut käytännössä Holman aikaisia mahdollisuuksia esimerkiksi maapropagandan levittämiseksi. Suomen lähetystö jatkoikin työtään lähinnä Holman vuosien 1940–43 aikaansaannosten pohjalta, ilman mitään uusia avauksia. Pakaslahden etuna oli kuitenkin se, että Vichyn pienessä diplomaattikunnassa Suomen edustaja ja lähetystö saivat varmasti suurempaa näkyvyyttä aikaisempaan verrattuna. Jo pelkkä läsnäolo Vichyssä 1943–44 teki Suomea tunnetuksi toimijaksi, sillä lähetystön toiminnan määrä ja laajuus eivät välttämättä määrittäneet tunnettuutta poikkeusoloissa. Suomi oli siis kansainvälispoliittiseen kokoonsa verrattuna Vichyn olosuhteissa vaikutusvaltaisempi.

Suomen edustus henkilöityi vahvasti Vichyssä, kuten varmasti monien muidenkin lähetystöjen. Pakaslahden rooli diplomaattisessa toiminnassa korostui siinä missä muun lähetystön toiminta oli vähäisempää kuin ennen. Pakaslahden henkilökohtainen läsnäolo erilaisissa diplomaattitapaamisissa ja Vichyn kaupungin julkisuudessa antoivat keskeisellä tavalla leimansa Suomen edustukselle Ranskassa maailmansodan ratkaisuvuosina 1943–44.

6. Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Ulkoasiainministeriö. Pariisin lähetystö; Lähetystön kirjeisto (1943–1944)

Ulkoasiainministeriö. Pariisin lähetystö; Sekalainen kirjeenvaihto (1921–1949)

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö (TPA); Urho Kekkosen arkisto (UKA)

Aaro Pakaslahden arkisto (APa)

Käsikirjoitukset; Diplomaattielämää sodan aikana

Vichyn lähetystön raportit 1943–1944

Ulkoministeriön arkisto (UMA)

Aaro Pakaslahden kokoelma; Kirjeenvaihto 1943–1944

Pariisin lähetystö; Vuosikertomukset 1943–1944

Ulkoasiainministeriön henkilökunta: Pakaslahti, Aaro

Lehdistö

Helsingin Sanomat 1944 (Päivälehden arkisto)

Suomen Kuvalehti 1943 (Kansalliskirjasto)

Vapaa sana 1945 (Ulkoministeriön arkisto)

Tutkimuskirjallisuus

Clerc, Louis: ”Ei missään tapauksessa saisi jarruttaa Holmaa Pariisissa!”. *Historiallinen aikakauskirja* 1/2016, 24–36.

Clerc, Louis: *La Finlande et l'Europe du Nord dans la diplomatie française: relations bilatérales et intérêt national dans les considérations finlandaises et nordiques des diplomates et militaires français, 1917-1940*. Bruxelles, Peter Lang 2011.

Clerc, Louis: *Place de Finlande: Suomen Pariisin-suurlähetystön historia = Place de Finlande: une histoire de l'ambassade de Finlande en France*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017.

Clerc, Louis; Ranki, Kristina: *Suomalaisten Ranska: kaunis tuntematon*. Helsinki, Ajatus Kirjat 2008.

Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo; Nevakivi, Jukka: *Suomen poliittinen historia 1809–1995*. Porvoo, WSOY 1995.

Kortti, Jukka: *Ylioppilaslehden vuosisata*. Helsinki, Gaudeamus 2013.

Koskela, Lahe, Ridanpää: *Maailmanympärimatka Helsingissä: suurlähetystöt ja niiden historia*. Helsinki, Kustantaja Laaksonen 2016.

Mansala, Arto; Suomi, Juhani: *Suomalainen diplomaatti: muotokuvia muistista ja arkistojen kätköistä*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003.

Matikkala, Antti: *Kunnian ruletti: korkeimmat ulkomaalaisille 1941-1944 annetut suomalaiset kunniamerkit*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017.

Mylly, Juhani; Paasivirta, Juhani: *Suomalaiset ja diplomaattiura (1918-1968)*. Turku, Turun yliopisto: Julkaisuja C:3 1969.

Nevakivi, Jukka: *Ulkoasiainhallinnon historia: 1, 1918-1956*. Helsinki, Ulkoasiainministeriö 1988.

Paxton, Robert O.: *Vichy France*. New York, 1972.

Reimaa, Markku: *Kekkosen kuiskaaja: harmaa eminenssi Aaro Pakaslahti*. Jyväskylä, Docendo 2019.

Seppälä, Elina: *Ranskalainen Eurooppa ja suomalainen Suomi: Jean-Louis Perret kulttuurinvälittäjänä ja verkostoitujana 1919-1945*. Helsinki, Helsingin yliopisto 2014.

Sharp, Paul; Wiseman, Geoffrey: *The diplomatic corps as an institution of international society*. Basingstoke; New York, Palgrave Macmillan 2007.

Tala, Henrik: *Suomea pelastamassa: Ranskan pääministeri Édouard Daladier ja Ranskan apu Suomelle 1939-40*. Helsinki, Helsingin yliopisto 2012.

Vares, Vesa: *Viileää veljeyttä: Suomi ja Saksa 1918–1939*. Helsinki, Otava 2018.

Wuorimaa, Aarne: *Mitä on diplomatia?*. Helsinki, Otava 1949.

Opinnäytetyöt

Aarnio, Hannu: *Vichyn hallituksen kansainvälispolittinen asema*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Valtio-oppi. Helsinki, Helsingin yliopisto 1966.

Houry, Kirsi: *"Yllätysten virvatulta". Harri Holma Suomen Vichyn-lähettiläänä 1940–43*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Poliittinen historia. Turku, Turun yliopisto 2006.

Itkonen, Kaija: *Vichyn hallitus ja sen kansallinen vallankumous*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Valtio-oppi. Helsinki, Helsingin yliopisto 1967.

